

De Kaap Gekaapt?

De gepercipieerde gevolgen van gentrification
door de ogen van oorspronkelijke bewoners van Katendrecht

Fense Berkhof

De Kaap Gekaapt?

**De gepercipieerde gevolgen van gentrification door de ogen
van oude bewoners van Katendrecht.**

Masterscriptie Sociologie

Fense Berkhof

282743

Master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Scriptiebegeleider: E. Snel

Tweede lezer: J. Uitermark

April, 2011

DISPLACEMENT

by Richard T. LeGates and Chester Hartman

GENTRIFICATION BLUES

*I woke up this morning, I walked out my door
I noticed my neighbors weren't there any more
I've got the gentrifi—, gentrification blues
When I asked where they had gone to
That's when I heard the bad news.*

*Well, I looked in the windows, I look in the doors
They were hanging up the chandeliers and sanding the floors
I got the gentrifi—, gentrification blues
The rent sign said "five-hundred fifty dollars, one
floor through"*

*They call it Boerum Hill to make it sound classy
Used to be Gowanus and they said it was trashy
But some folks still remember this neighborhood
When the rents were lower and the living was good.*

*When the brownstoners came, they said they liked integration
To live with other races and have neighborly relations
I got the gentrifi—, gentrification blues
Now it's to hell with good relations
If it doesn't raise the property values.*

*Now we've got Hagendaz ice cream and the New York Times
'Cause the real estate agents brought in their own kind
But good-bye to Bustelo and the people who drink it.
Good-bye to integration and the people who think it.*

*They say that a brownstone is the people's housing
But what about the folks who can't afford a hundred
thousand?*

*Got the gentrifi—, gentrification blues
They're living somewhere else now
They're the many who've been kicked out by the few.*

*I woke up this morning, I looked next door
There was one family living where there once were four
I got the gentrifi—, gentrification blues
I wonder where my neighbors went 'cause I
Know I'll soon be moving there too.*

*Somebody said, "Where will we go?"
There ain't no places left around here no more
I got the gentrifi—, gentrification blues
Guess we gotta fight back
'Cause we ain't got nothing to lose.*

© Judith Levine and Laura Liben, written
for the Anti-Displacement Committee of
Boerum Hill/Gowanus, Brooklyn, New York.

Voorwoord

Wanneer mij voor aanvang van deze studie werd gevraagd naar wat sociologie nou precies inhield kwam ik niet veel verder dan 'iets met de maatschappij'. Het woord gentrification kon ik twee jaar geleden amper fatsoenlijk uitspreken, laat staan spellen. Inmiddels zijn we een aantal jaren verder en zowel de keuze voor mijn studie, als die voor het onderwerp van mijn afstudeerscriptie is de juiste gebleken. De complexiteit van grootstedelijke vraagstukken en beleid daarin heeft mij gegrepen. Toen een vriend van mij lang voordat ik op het idee kwam voor het schrijven van deze scriptie mij vertelde in Katendrecht te gaan wonen, was ik cynisch. Waarom zou je in een wijk gaan wonen die enkel negatief in het nieuws komt? Toen de plannen langzaam maar zeker gestalte begonnen te krijgen en we er een keer waren wezen kijken was ik een stuk optimistischer; de wijk leefde en had veel weg van een gezellig dorp. Mensen zeiden gedag tegen je op straat en zaten met burens op de stoep een drankje te drinken. Tijdens het bestuderen van de theorieën begon ik de vriend echter bijna te verwijten dat hij met zijn bovengemiddelde salaris daar even een huisje had gekocht. Wie zegt dat die Kapenezen zitten te wachten op een hele groep yuppen in hun wijk? Laat die bewoners lekker wonen zoals ze altijd gewoond hebben! Na afronding van de scriptie ben ik een stuk milder gestemd en liggen mijn opvattingen een stuk genuanceerder. Ik heb de gesprekken met bewoners, het observeren in de wijk en het bestuderen van de beschikbare theorieën als enorm enerverend ervaren. Deze scriptie vormt dan ook de bekroning op deze periode.

Er zijn veel mensen die ik moet bedanken. Allereerst mijn ouders, die het allemaal mogelijk gemaakt hebben dat ik al die jaren heb kunnen studeren en daarnaast in een prachtig appartement in Rotterdam woon. Dan Salomé en Quirine zonder wiens gezelligheid en inzichten het schrijven van deze scriptie nog een stuk zwaarder was geweest. Mijn begeleider Erik Snel, voor zijn geduld en bereidheid mij op weg te helpen. Arno, voor de schitterende foto's die we samen zijn gaan maken op Katendrecht en waarbij zijn vingers bijna aan het toestel vastvroren. Bob, zonder wiens vriendschap mijn studietijd nooit hetzelfde zou zijn geweest. Al mijn vrienden die mij hebben bijgestaan met adviezen en vele gezellige avondjes gedurende mijn studie. De respondenten, waarvan sommigen een heuse rots in de branding zijn geweest bij het zoeken naar geschikte kandidaten. En tot slot mijn vriendinnetje Eva, voor... Ja, eigenlijk voor teveel om op te noemen in de afgelopen vier jaar. Het is bijna niet te bevatten dat het nu echt klaar is, maar ik denk maar zo: ieder einde is het begin van iets nieuws.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
H.1 Inleiding en probleemstelling	6
H. 2 Theoretisch kader	10
2.1 Gentrification	10
2.1.1 Het begrip	10
2.1.2 Oorzaken van gentrification	11
2.1.3 De gevolgen	13
2.2 Ervaren displacement	16
2.3 De rol van de overheid bij gentrification	18
2.3.1 Gentrification als beleidsinstrument	19
2.3.2 Revanchisme en sociale herovering	21
2.4 Terugkoppeling naar het onderzoek	25
H.3 Methodologische aanpak	26
3.1 Onderzoeksmethode	27
3.2 Respondenten	27
3.3 Analysemethode	29
H.4 Onderzoeksveld	32
4.1 De geschiedenis van Katendrecht	32
4.1.1 Steeds meer nieuwkomers	33
4.1.2 Katendrecht in oorlogstijd	33
4.1.3 Het komen en gaan van de prostitutie op Katendrecht	33
4.2 Het veranderende discours in Rotterdam	34
4.3 De geplande toekomst van Katendrecht	36
4.4 Katendrecht anno 2010	39
4.5 Gentrification in Katendrecht	40
H. 5 Onderzoekresultaten	44
5.1 Nieuwe bewoners	45
5.2 Veranderingen	52
5.3 Gevoelens van displacement	63
5.4 De rol van de overheid	72

H.6 Conclusie	82
H.7 Discussie en aanbevelingen	86
Literatuurlijst	88

1. Inleiding en probleemstelling

In Nederland is er de afgelopen jaren veel aandacht geweest voor stedelijk beleid waarbij beleidsmakers middenklassers aan proberen te trekken in achterstandswijken. Zo worden oude huizen afgebroken om er nieuwe huizen voor in de plaats te bouwen en huizen worden gerenoveerd, waarbij gekeken wordt naar de eisen van de groep nieuwe bewoners. In Rotterdam worden bijvoorbeeld klushuizen aangeboden, huizen die voor een symbolisch bedrag gekocht kunnen worden, maar waaraan nog wel een en ander verbouwd dient te worden alvorens men er kan gaan wonen. De revitalisering van deze wijken heeft als doel middels het aantrekken van hogere inkomensgroepen, sociale orde te brengen in achtergestelde wijken (Uitermark, Duyvendak en Kleinans, 2007: 125). Dit proces wordt gentrification genoemd. Naast een verandering in de woningvoorraad, is er dus ook sprake van een verandering in de bewonerspopulatie, waarbij de nieuwkomers geacht worden over een hogere sociaaleconomische status te beschikken dan de oude bewoners. Hamnett (1991) geeft aan dat gentrification zowel een fysiek, sociaal, economisch als cultureel fenomeen is waarbij de middenklasse een buurt als het ware binnenvalt en daarbij de buurt dusdanig opknapt dat deze voldoet aan hun eisen. In Nederland is het echter zo dat naast het 'spontane' bottom-up proces van gentrification (Hamnett, 1991), waarin middenklassers zich uit eigen beweegredenen in een buurt vestigen, beleidsmakers een vorm van top-down gentrification creëren in achtergestelde wijken in Nederland door stedelijke herstructurering (Uitermark, Duyvendak en Kleinans, 2007). De overheid werkt samen met woningcorporaties om achterstandswijken aantrekkelijker te maken voor de middenklasse. Sociale woningbouw wordt hierbij gerenoveerd of afgebroken en er komen koophuizen voor in de plaats. Het aantrekken van groepen met een hoger inkomen heeft als gevolg dat de wijk er economisch op vooruit gaat; niet alleen nemen de belastinginkomsten toe, maar de koopkracht van deze middenklasse heeft ook een gunstig investeringsklimaat tot gevolg (Ibid.). De stad dient dus als het ware 'heroverd' te worden van de arbeidersklasse, ten faveure van de middenklasse, met als instrument stedelijke herstructurering.

Als gevolg van het ingrijpen in de sociale woningvoorraad kunnen kwetsbare groepen huisvestingsproblemen ondervinden. Bovendien kunnen het verlies van betaalbare woningen, de komst van de nieuwe bewoners en de veranderingen in de buurt ertoe leiden dat oude bewoners het gevoel krijgen verdrongen te worden uit hun eigen buurt (Marcuse, 1986). Dit kan zijn in fysieke zin, waarbij door de veranderingen in de buurt bewoners gedwongen worden te vertrekken, bijvoorbeeld doordat de huurprijs drastisch stijgt of woningen gesloopt worden, maar ook in psychische zin, doordat bewoners door de veranderingen in hun buurt het gevoel hebben dat het hun wijk niet meer is (Philips, 2002). Ondanks deze theoretische bevindingen, is er de Nederlandse overheid veel aan gelegen gentrification te stimuleren in achterstandswijken.

De beleidsaannee achter dit door de overheid gestuurde proces van gentrification is dat het de leefbaarheid en de economische aantrekkingskracht van een wijk ten goede komt en daarnaast dat de oude bewoners kunnen profiteren van de komst van de nieuwe bewoners (Van Gent, 2009). Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) geven echter aan dat oude bewoners in sommige gevallen blij zijn met deze veranderingen, maar dat ze zich er in andere gevallen ook tegen kunnen verzetten. Volgens hen ondermijnt gentrification de sociale cohesie en verkleint het de kans dat bewoners oplossingen zullen vinden voor spanningen binnen de wijk (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 125). De vraag die dit oproept is waarom ondanks de mogelijke nadelige effecten van gentrification, de Nederlandse overheid toch blijft interveniëren in zowel de sociale als de fysieke compositie van buurten?

Volgens Uitermark en Duyvendak (2008) heeft het reorganiseren van de stad voor kapitaal en de belangen van de middenklasse ertoe geleid, dat steden steeds minder gevoelig zijn voor de behoeften van hun kwetsbare inwoners en steeds vaker naar strafmaatregelen grijpen om deze groepen te disciplineren. Smith (1996) beschrijft hoe gentrification is uitgemond in revanchisme, waarbij de stad als het ware 'terugveroverd' werd van de gemarginaliseerden. Snel en Engbersen (2009) nemen een ontwikkeling waar die overeenkomsten vertoont met die beschreven door Smith (1996) en Uitermark en Duyvendak (2008), maar zij constateren een disciplinering van deze groep kwetsbare bewoners, bestaande uit zowel sociale als fysieke interventies. Bij sociale herovering wordt volgens hen ingezet op het vergroten van de leefbaarheid en veiligheid in de publieke ruimte, het realiseren van een meer evenwichtige samenlevingsopbouw, en het formuleren van gemeenschappelijke competenties en gedragsregels om het alledaagse verkeer tussen bewoners te bevorderen (Engbersen, 2009b: 111-112). De focus bij de overheid binnen deze gebiedsgerichte interventies, ligt echter sterk op wijken en niet in de eerste plaats op de bewoners. De vraag die hierdoor kan worden gerechtvaardigd is of de bewoners de initiatieven van de overheid in de wijk toejuichen, of dat zij het gevoel hebben dat de buurt hen wordt afgenomen?

Vanuit deze gedachte is de titel van deze scriptie 'De Kaap gekaapt?' tot stand gekomen. De Kaap is een geuzennaam voor Katendrecht, een wijk in Rotterdam Zuid waar de gemeente en de woningcorporatie in de afgelopen tien jaar het proces van gentrification hebben gestimuleerd. De wijk is een schiereiland waardoor men ook wel spreekt van op, in plaats van in Katendrecht wonen. In de vorige eeuw heeft Katendrecht vooral een negatief imago opgedaan; de wijk stond voornamelijk bekend om de dronken zeelieden die zich vermaakten in de vele cafés en zich vergrepen aan de dames van lichte zeden in de wijk. Meer recent is Katendrecht hoofdzakelijk in het nieuws gekomen doordat het opgenomen werd in het beleid voor de 40 wijkenaanpak, ook wel bekend als Vogelaarwijken. De focus voor deze wijken is gericht op het brede concept van leefbaarheid: een cumulatie van sociale en fysieke problemen en achterstanden (Van Kooten,

2009: 19). Naar aanleiding hiervan, lijkt het dus niet geheel onlogisch dat de gemeente Rotterdam beleidsstrategieën heeft ontwikkeld om deze multi-pele problematieken het hoofd te bieden. Middels gentrification kan immers de leefbaarheid in de wijk toenemen en de wijk economisch aantrekkelijker worden. Bovendien wordt in het beleidsdiscours met leefbare wijk bedoeld op een 'gebalanceerde' wijk, waarin weinig criminaliteit voorkomt en waarin een aanzienlijk aandeel middenklasse huishoudens gevestigd zijn (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 125). Maar wordt deze uitleg van een leefbare wijk ook gehanteerd door de oude bewoners van Katendrecht, die soms al generaties lang op Katendrecht wonen? Zullen zij evenals de gemeente Rotterdam waarde hechten aan een economisch aantrekkelijke wijk waarin steeds meer mensen met een hoger inkomen komen te wonen? Of geven zij eerder de voorkeur aan de wijk zoals zij die al jarenlang kennen, waarin het 'ons kent ons' is en waarin buurtgenoten uit dezelfde sociale klasse woonachtig zijn? En wanneer deze laatste veronderstelling het geval is, welke gevolgen heeft dit dan voor de oude bewoners wat betreft hun gevoelens over de wijk?

De veranderingen in de wijk kunnen tot gevolg hebben dat oude bewoners het gevoel krijgen verdrongen te worden uit de buurt. Hoewel in het beleidsdiscours vanuit overheidsperspectief voornamelijk wordt gesproken over de positieve gevolgen van gentrification, is het voor dit onderzoek van belang te achterhalen hoe de oude bewoners van Katendrecht dit proces in hun buurt hebben ervaren. De probleemstelling luidt dan ook:

'Leidt gentrification tot gevoelens van displacement bij de oude bewoners van Katendrecht?'

Met oude bewoners wordt in dezen bedoeld op bewoners van Katendrecht die tenminste tien jaar op Katendrecht wonen. Om een antwoord te kunnen formuleren op de probleemstelling zijn een aantal deelvragen opgesteld te weten:

- *Welke veranderingen hebben de oude bewoners in de afgelopen tien jaar ervaren?*
- *Hoe ervaren de oude bewoners de komst van de nieuwe bewoners naar Katendrecht?*
- *Is er volgens de oude bewoners sprake van displacement en hoe wordt dit door hen ervaren?*
- *Hoe ervaren de oude bewoners de rol die de overheid heeft gespeeld bij de veranderingen in de buurt?*

Wanneer onderzocht wordt of oude bewoners gevoelens van displacement hebben ervaren ten gevolge van gentrification, dient eerst gekeken te worden of de bewoners überhaupt veranderingen in de wijk hebben waargenomen op sociaal, fysiek, economisch of cultureel gebied. De komst van nieuwe bewoners naar de wijk kan zijn uitwerking hebben op de gevoelens

van displacement onder de respondenten. Van de nieuwe bewoners wordt verwacht over een hogere sociaaleconomische status te beschikken dan die van de oude bewoners. Dit kan zich uiten in de omgang met en het contact tussen de verschillende bewonersgroepen. Vervolgens is de bewoners gevraagd of er in hun perceptie displacement plaatsvindt of plaats heeft gevonden en hoe zij dit ervaren hebben. Wellicht zijn er buurtgenoten al dan niet gedwongen vertrokken of heeft de transformatie van de wijk tot gevolg dat de oude bewoners zich er niet langer thuis voelen. Tot slot is er gekeken naar de gepercipieerde overheidsinterventie. Vanuit overheids perspectief ligt vooral de nadruk op de positieve gevolgen van gentrification. Geïmpliceerd wordt dat de buurt erop vooruit gaat en dat de oude bewoners hiervan mee profiteren. De vraag daarentegen is, of de oude bewoners van Katendrecht het eens zijn met deze beleidsaannname of dat zij deze vorm van stedelijk beleid juist als nadelig voor hun eigen situatie ervaren.

Na deze korte inleiding en de formulering van de probleemstelling en de deelvragen volgt het theoretisch kader waarin de theorieën die voor dit onderzoek van belang zijn worden besproken. Vervolgens komt de methodologische aanpak aan bod, waarin de onderzoeks- en de analysemethode uiteengezet worden en ook de keuze voor de respondenten nader zal worden toegelicht. Daarna zal ingegaan worden op het onderzoeksveld, Rotterdam en meer specifiek Katendrecht. De ontwikkelingen in het stedelijk beleid worden hierin beschreven, maar ook zal worden stilgestaan bij de geschiedenis van Katendrecht en zal aan de hand van enkele cijfers gekeken worden of de keuze voor Katendrecht als onderzoeksveld kan worden gerechtvaardigd. Daarop volgen de onderzoeksresultaten met aansluitend de antwoorden op de deelvragen, om vervolgens op basis daarvan in de conclusie een antwoord te geven op de probleemstelling. Tot slot zal in de discussie de betekenis van de onderzoeksresultaten voor de theoretische kennis naar voren gebracht worden en zal worden gekeken naar eventuele verbeterpunten ten aanzien van vervolgonderzoek naar dit onderwerp.

2. Theoretisch kader

2.1 Gentrification

Om tot een beter begrip van de term gentrification te komen, zal allereerst stil gestaan worden bij de term zelf en wat deze inhoudt. Vervolgens zullen de oorzaken van gentrification aan bod komen, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen enerzijds wereldwijde opvattingen over het ontstaan van gentrification, en anderzijds het ontstaan van gentrification in de Nederlandse context. Tot slot zal gekeken worden naar zowel de positieve als de negatieve gevolgen van het proces van gentrification.

2.1.1 Het begrip

Het begrip gentrification verwijst naar de opkomst van de 'urban gentry' ofwel de stedelijke middenklasse en werd in 1964 geïntroduceerd door de sociologe Ruth Glass. Zij refereert hiermee naar een complex waarin fysieke verbeteringen worden aangebracht in een wijk, maar waarin ook de huizenvoorraad, de verandering van huurhuizen naar koophuizen, stijgende huizenprijzen en de verdringing van de arbeidersklasse door een nieuwe middenklasse een rol spelen (Glass, 1964). Glass ontleent deze bevindingen aan de ontwikkelingen die zij heeft waargenomen in het centrum van Londen. Zij schrijft hierover:

"One by one, many of the working-class quarters of London have been invaded by the middle classes- upper and lower ... Once this process of 'gentrification' starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed" (Ibid.).

Hamnett (1991) geeft aan dat het bij het proces van gentrification gaat om fysieke, economische, sociale en culturele veranderingen in de wijk. Gentrification houdt een zowel sociaal als ruimtelijke manifestatie in van de verschuiving van een industriële naar een postindustriële stedelijke economie. Deze is gebaseerd op financiële, zakelijke en creatieve diensten en heeft tot gevolg dat er veranderingen plaatsvinden in de aard en de locatie van werk, in de beroepsklassen, in verdiensten en inkomens, in levensstijlen en tot slot in de structuur van de huizenmarkt (Hamnett, 2003: 2402). Volgend citaat geeft aan hoe deze veranderingen zich kunnen manifesteren:

"Simultaneously a physical, economic, social and cultural phenomenon gentrification commonly involves the invasion by middle-class or higher-income groups of previously working class neighbourhoods or multi-occupied "twilight areas" and the replacement or displacement of many of the original occupants. It involves the physical renovation or rehabilitation of what was frequently a highly deteriorated housing stock and its upgrading to meet the requirements of its new owners. In the process, housing in the areas affected, both renovated and unrenovated,

undergoes a significant price appreciation. Such a process of neighbourhood transition commonly involves a degree of tenure transformation from renting to owning” (Hamnett, 1991: 175).

Toch zijn er verschillende andere benaderingen van gentrification. Zo leggen Smith en Williams (1986) zowel de nadruk op residentiële, als op economische aspecten. Zij zijn van mening dat het niet alleen gaat om een veranderingen van de woningvoorraad, maar ook om een verandering op het gebied van winkels en voorzieningen. Smith (1979) zegt hierover :

“Whether gentrification is a fundamental restructuring of urban space depends not on where new inhabitants come from but on how much productive capital returns to the area from the suburbs” (Smith, 1979: 539).

De definitie die gehanteerd zal worden binnen dit onderzoek is eveneens van Smith en Williams (1986) en luidt:

“The rehabilitation of working-class and derelict housing and the consequent transformation of an area into a middle-class neighbourhood” (Smith en Williams, 1986: 1).

Deze definitie verwoordt het proces van gentrification voldoende, maar laat ruimte voor specifieke transformaties zoals deze zich in de Nederlandse context voordoen. Een kanttekening die hierbij geplaatst dient te worden is dat in dit onderzoek gesproken zal worden van achtergestelde wijken, achterstandswijken of oude arbeiderswijken bij het verwijzen naar de gebieden waarin gentrification plaatsvindt. Daarnaast wordt bij het Nederlandse begrip arbeidersklasse niet enkel en alleen verwezen naar mensen uit de lagere beroepsklassen of naar mensen die werkzaam zijn in de industriële sector, maar naar mensen met een marginale sociaaleconomische status, waar ook werklozen en uitkeringsgerechtigden toe kunnen behoren.

2.1.2 Oorzaken van gentrification

Om te kunnen verklaren wat de oorzaken van gentrification zijn zullen allereerst een aantal mondiale processen beschreven worden die hieraan vooraf zijn gegaan. Vervolgens zal gekeken worden naar een drietal verklaringen zoals beschreven in de tekst van Hamnett (2003), die zich voornamelijk richten op gentrification in de Verenigde Staten en Engeland. Tot slot zal naar aanleiding van een artikel van Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) een vierde verklaring uiteengezet worden over hoe gentrification zich in de Nederlandse context heeft gemanifesteerd.

Globalisering en technologische ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat grenzen er steeds minder toe lijken te doen. De mobiliteit van kapitaal heeft tot gevolg gehad dat zowel mensen als bedrijven minder plaatsgebonden zijn dan voorheen het geval was. Onder invloed van het neoliberalisme, een recente economische stroming waarin het vrije marktdenken gepredikt wordt, trachtten steden zich in het mondiale netwerk te profileren als aantrekkelijke vestigingsplaats voor kapitaalkrachtigen (Peck en Tickell, 2002). Overheden zijn er veel aan gelegen beleidstrategieën te ontwikkelen om in de stad een gunstig investeringsklimaat te

bewerkstelligen en op die wijze bedrijven, maar ook potentiële bewoners aan de stad te binden. De idee hierachter is dat deze nieuwe stedelingen over meer economisch kapitaal beschikken en de stad door hun komst meer belastinginkomsten kan genereren. Kapitaalaccumulatie is echter niet de enig denkbare drijfveer voor stedelijk beleid. Bovendien laat gentrification zich lang niet altijd aansturen door hoger hand, er zijn ook andere, meer spontane processen mee gemoeid.

Hamnett (2003) schetst in zijn artikel 'Gentrification and the middle-class remaking of Inner London' drie ontwikkelingen die het proces van gentrification verklaren. Allereerst wordt gewezen op de veranderende beroepenstructuur. De postmoderne tijd kenmerkt zich door een verschuiving van een economie gericht op de productie van goederen naar een economie gericht op de productie van diensten, welke veelal gevestigd is in de stad. Deze verschuiving gaat gepaard met de opkomst van een 'nieuwe middenklasse', mensen die voorheen onderdeel uitmaakten van de arbeidersklasse vinden nu hun werk in meer geprofessionaliseerde sectoren waardoor zij onderdeel uit zijn gaan maken van de middenklasse.

Als tweede verklaring geeft Ley (1996) aan dat deze middenklasse over het algemeen andere woonpreferenties heeft dan voorheen. De vrouwenemancipatie heeft ertoe geleid dat steeds meer huishoudens bestaan uit tweeverdieners waarvan de voorkeur ligt bij het wonen in de nabijheid van het werk, dat zich veelal in de steden bevindt. Deze ontwikkelingen hebben ertoe bijgedragen dat de stedelijke beroepenstructuur en bevolking zijn veranderd en vormen de vraag- of consumptietheorieën over gentrification.

De aanbod- of productietheorie en tevens de derde verklaring die de andere zijde van gentrification benadert, is de rent-gap theorie van Neill Smith (1982). Hij is van mening dat gentrification voortkomt uit het besef dat woningen in oude wijken in potentie meer waard zijn dan dat ze op de huizenmarkt opbrengen en op deze manier een goede investering vormen. De kwaliteit van de huizen in deze achterstandswijken neemt af, terwijl de grondwaarde die het vertegenwoordigt door de druk op de woningmarkt in steden juist toeneemt.

In Nederland, maar ook elders in Europa, is naast een spontaan proces van gentrification, waarin middenklassers zich spontaan in een wijk vestigen om daar huizen op te knappen, ook wel een bottom-up proces genoemd, ook een door de overheid gestuurd proces waar te nemen, welke top-down gentrification wordt genoemd en waarin de politiek gentrification als instrument ziet om middenklassers aan de stad te binden (Uitermark en Duyvendak, 2007). De hoofdrolspelers in het proces van gentrification waar hier op gefocust wordt zijn woningcorporaties en lokale overheden die zich, anders dan in het artikel van Smith (1996), niet laten leiden door winstoogmerk op de woningmarkt. Woningcorporaties zijn, ook al zijn het sinds januari 1995 financieel onafhankelijke instituties, niet enkel uit op winst (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 127). Sterker nog, zij zijn verplicht de winst die ze maken te herinvesteren in sociale woningbouw. Woningcorporaties kunnen daarom ook niet simpelweg

gezien worden als marktpartijen die handelen uit eigenbelang. Anderzijds hebben ook gemeentelijke overheden niet de noodzaak hogere inkomensgroepen aan te trekken met het oog op hogere belastinginkomsten, omdat in Nederlandse steden de belastinginkomsten afkomstig zijn van de nationale overheid (Terhorst en van de Ven, 1998). Waar Amerikaanse steden minder geld krijgen van de overheid en zelf verantwoordelijk zijn voor het aantrekken van kapitaalkrachten, is er in Nederland sprake van fiscale centralisatie, waarbij de belastingen binnenkomen bij de centrale overheid en vervolgens verdeeld worden over lokale overheden (Terhorst en Van der Ven, 1995).

De verklaringen voor gentrification in de Nederlandse context liggen dus niet op het economische vlak en zullen dus op andere terreinen gezocht moeten worden. Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) laten zien dat gentrification door de Nederlandse overheid vooral gebruikt wordt als middel om sociale orde te creëren in wijken waar de staat de grip op het sociale leven kwijt is geraakt. Voor woningcorporaties gaat het bij het ingrijpen voornamelijk om het leefbaarheidprobleem in deze wijken op te lossen en zo de neerwaartse spiraal waarin deze buurten zich bevinden, te doorbreken. Daarnaast bestaat er volgens Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) een zekere wisselwerking tussen de overheid en de woningcorporaties waarin de overheid woningcorporaties, maar ook private ontwikkelingsbedrijven stimuleert om te investeren in koophuizen in achtergestelde wijken met een hoog aandeel sociale woningbouw. Naar deze vorm van overheidsinterventie wordt gerefereerd wanneer gesproken wordt over 'stedelijke herstructurering'. Het doel van deze stedelijke herstructurering door nationale en lokale overheden in samenwerking met de woningcorporaties is om wijken economisch aantrekkelijk te maken en de leefbaarheid in deze wijken te vergroten. In het beleidsdiscours wordt met leefbare wijken bedoeld op een 'gebalanceerde' wijk, waarin weinig criminaliteit voorkomt en waarin een aanzienlijk aandeel middenklasse huishoudens gehuisvest zijn (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 125). Deze gebiedsgerichte interventie, waarbij de focus ligt op de wijken en niet in de eerste plaats op de bewoners (Musterd en Ostendorf, 2009), is echter niet vanzelfsprekend. Daarom is het voor dit onderzoek van belang de gevolgen van gentrification, zoals deze bekend zijn uit de literatuur, nader uit een te zetten.

2.1.3 De gevolgen

De beleidsaannee is dat gentrification zowel in de Nederlandse context als in en buiten Europa, positieve gevolgen voor een wijk heeft. Uit een internationaal onderzoek waarbij gekeken is naar de gevolgen van gentrification zoals deze gevonden zijn in 114 verschillende Engelstalige studies, heeft Atkinson (2002) de impact van gentrification op wijken samengevat. Daarin komen zowel positieve, als negatieve gevolgen aan bod (Atkinson, 2002: 7).

Positive	Negative
	Displacement through rent/price increases
	Secondary psychological costs of displacement
Stabilisation of declining areas	Community resentment and conflict
Increased property values Reduced vacancy rates	Loss of affordable housing Unsustainable speculative property price increases Homelessness
Increased local fiscal revenues	Greater take of local spending through lobbying/articulatory
Encouragement and increased viability of further development	Commercial/industrial displacement.
Reduction of suburban sprawl	Increased cost and changes to local services
	Displacement and housing demand pressures on surrounding poor areas
Increased social mix	Loss of social diversity (from socially disparate to rich ghettos)
Decreased crime	Increased crime
Rehabilitation of property both with and without state sponsorship	Under-occupancy and population loss to gentrified areas
Even if gentrification is a problem it is small compared to the issue of: - Urban decline - Abandonment of inner cities	Gentrification has been a destructive and divisive process that has been aided by capital disinvestment to the detriment of poorer groups in cities.

Atkinson (2002) laat zien, dat gentrification zowel positieve als negatieve effecten tot gevolg kan hebben. Enkele positieve gevolgen van gentrification die hij noemt zijn de stijgende huizenprijzen als ook de belastinginkomsten. De nieuwe bewoners beschikken over een hoger inkomen dan de oude bewoners en zijn in staat meer te betalen voor een woning. Bovendien dragen zij vanwege hun financiële positie meer belasting af. Daarnaast wijst Atkinson (Ibid.) erop dat gentrification tot gevolg heeft dat minder hogere inkomensgroepen ervoor kiezen te suburbaniseren, maar in tegenstelling hiertoe in de stad blijven wonen, met als gevolg dat er een betere mix ontstaat tussen de verschillende sociale klassen in de stad. Tot slot geeft hij aan dat ten gevolge van gentrification verdere ontwikkeling van de buurt gestimuleerd wordt (Atkinson, 2002: 14-15). Atkinson (2002) waarschuwt echter wel voor een zekere selectiviteit en vooringenomenheid binnen het onderzoek naar de effecten van gentrification:

“There are perhaps two important points to make about the coverage of the positive effects of gentrification. First, it is likely that there is a high degree of selectivity about gentrification as a subject for research. Many academics are drawn to the subject because of its relationship to issues of social justice and conflict and this goes back to its Marxist hallmark in the 1960s and theoretical explanations and treatments by writers such as Neil Smith (for example, 1979). Second, non-research literature from other domains such as journalism and political commentary has often had interests in promoting or glossing over gentrification as part of a wider discourse of boosterism that sees gentrification as a simple cure-all to inner city ills” (Atkinson, 2002: 14).

Daarnaast noemt Atkinson (Ibid.) de kosten, ofwel de negatieve gevolgen van gentrification. Zo kunnen er conflicten ontstaan binnen de gemeenschap, vanwege bijvoorbeeld de verschillende achtergronden en sociale klassen van de bewoners. Ook kunnen er veranderingen plaatsvinden in de wijkvoorzieningen. Waar voorheen bijvoorbeeld een volkscafé zat, kan na gentrification van de buurt ineens een exclusief restaurant voor in de plaats komen. Deze nieuwe voorzieningen kunnen te duur zijn voor de oude bewoners van de wijk. Ook kan gentrification tot gevolg hebben dat in plaats van een verbetering van de sociale diversiteit, deze juist verslechterd en er wijken ontstaan waarin juist alleen maar rijkere mensen wonen. Het meest voorkomende thema binnen de bestudeerde studies is volgens Atkinson (2002) displacement, waarbij huishoudens als het ware verdrongen worden uit de buurt. Van de negatieve gevolgen die genoemd worden, zijn sommigen bovendien direct gerelateerd aan displacement. Er is bijvoorbeeld sprake van displacement, wanneer huiseigenaren bewoners wegpesten of uit hun huizen zetten wegens de stijgende huurprijzen in de buurt. Ook kan het voorkomen dat mensen besluiten te verhuizen omdat vrienden en familie vertrokken zijn, waardoor de sociale steun in hun directe omgeving weg is komen te vallen. Op de verschillende vormen van displacement zal in het volgende hoofdstuk uitvoerig worden ingegaan.

“Evidence on the negative neighbourhood impacts of gentrification covers a wide range of issues. The numerous studies which have found negative changes in the neighbourhoods affected. The commonality of outcomes found goes beyond the individual contexts where gentrification was found and suggests a predictive quality to the evidence and that where gentrification is found in future it may also have similar consequences. There are some contradictory findings in the research, particularly on the issue of crime although these studies are few in number. The overwhelming bulk of evidence relates to displacement and its problems socially, psychologically and economically. While there have been various and wide-ranging estimates of the prevalence of displacement it has been difficult to refute that it has occurred and that this has been a distinctive and problematic feature of gentrification regardless of whether it was unintended or not” (Atkinson, 2002: 12).

Hoewel het bij deze bevindingen gaat om studies die buiten Nederland en de meeste zelfs

buiten Europa hebben plaatsgevonden, is het voor dit onderzoek wel degelijk van belang de mogelijke gevolgen van gentrification te kennen. Zoals Atkinson (2002) aangeeft kunnen deze onderzoeksresultaten voorspellende uitkomsten bieden voor later onderzoek. De mate waarin displacement daadwerkelijk plaatsvindt als gevolg van gentrification is in dit onderzoek niet van belang, daar gefocust zal worden op de ervaringen en de percepties van de oude bewoners omtrent displacement en niet zozeer op objectieve cijfers over displacement.

2.2 Ervaren displacement

Een mogelijk gevolg van gentrification is het optreden van displacement, ofwel verdringing van de oude bewoners uit de buurt. Hierbij dient onderscheid te worden gemaakt tussen fysieke en psychische displacement. Bij fysieke displacement gaat het om een feitelijk gedwongen vertrek van oude bewoners uit de buurt. Dit kan verschillende oorzaken hebben zoals te hoge huren, een treiterende huisbaas, of een gebrek aan onderhoud aan het pand waardoor de bewoners worden gedwongen een ander onderkomen te zoeken. Psychische displacement vindt plaats, wanneer oude bewoners zich door de veranderingen in de buurt niet meer thuisvoelen en om die reden de buurt zouden willen verlaten. Daarbij kan psychische displacement een direct gevolg zijn van fysieke displacement; wanneer buurtgenoten de wijk gedwongen moeten verlaten of/en wanneer de wijk veranderd van karakter door gentrification, kan dit gevolgen hebben voor de thuisgevoelens van andere oude bewoners. Een definitie van displacement die van belang is binnen dit onderzoek en welke displacement verder verduidelijkt is afkomstig uit het artikel van Marcuse (1985) en ontleend aan Grier en Grier (1978):

“Displacement occurs when any household is forced to move from its residence by conditions which affect the dwelling or its immediate surrounding, and which:

- 1. Are beyond the household’s reasonable ability to control or prevent*
- 2. Occur despite the household’s having met all previously imposed conditions of occupancy; and*
- 3. Make continued occupancy by the household impossible, hazardous, or unaffordable”.*

Uit deze definitie komt duidelijk naar voren dat het displacement betreft, wanneer het huishoudens onmogelijk gemaakt wordt in de buurt te blijven wonen. Dit kan om uiteenlopende redenen plaatsvinden. Hoewel het meten van displacement als gevolg van gentrification lastig is, is het volgens Marcuse (1985: 208) essentieel om conceptuele duidelijkheid te scheppen alvorens er onderzoek gedaan wordt naar displacement of alvorens er conclusies betreffende displacement getrokken kunnen worden. Hij pleit daarom voor een panoramische kijk op displacement, waarin verschillende domeinen belicht worden. Om de volledige impact van displacement weer te kunnen geven, dient er naar vier verschillende aspecten te worden gekeken. Er dient rekening gehouden te worden met displacement door economische

veranderingen, door fysieke veranderingen, door algemene veranderingen in de wijk en door specifieke veranderingen in het individuele woningaanbod (Ibid.).

“The full impact of displacement must include consideration of all four forms.... It must include displacement from economic changes, physical changes, neighbourhood changes, and individual unit changes” (Ibid.).

Om deze panoramische kijk op displacement kracht bij te zetten, heeft Marcuse vier verschillende typen displacement geconceptualiseerd (Marcuse, 1985: 207). Hierbij heeft hij voortgeborduurd op eerder werk van Grier en Grier (1978) en Legates en Hartman (1981). Met behulp van deze concepten kan onderzocht worden of gentrification in een bepaalde wijk, daadwerkelijk geleid heeft tot displacement.

- ‘Direct last-resident displacement’

Hierin wordt gekeken naar de motieven voor de verhuizing van de laatste bewoners. Zo kunnen er fysieke oorzaken van de verhuizing zijn, wanneer de huisbaas geen onderhoud meer doet aan het pand of wanneer deze de bewoners weg heeft gepest, maar ook economische oorzaken, wanneer bijvoorbeeld de huur exorbitant verhoogd is.

- *‘Direct chain displacement’*

Hierbij wordt niet alleen gekeken naar voorheen leegstaande huizen die vervolgens betrokken zijn door mensen met een hoger inkomen, maar wordt er gekeken naar eerder vertrokken huishoudens die min of meer gedwongen zijn hun huis te verlaten als gevolg van gentrification.

- *‘Exclusionary displacement’*

Deze vorm van displacement refereert naar de mensen die niet meer in de wijk kunnen komen wonen na het proces van gentrification, terwijl zij dit voorheen wel hadden gekund. Dit kan zijn door stijgende huurprijzen, maar ook door discriminatie op de woningmarkt door de huizenbazen.

- *‘Displacement pressure’*

Dit laatste type van displacement verwijst naar de druk die oude bewoners kunnen ervaren om te verhuizen, wanneer de buurt om hen heen dramatisch verandert, wanneer vrienden de buurt verlaten, wanneer oude winkels verdwijnen en er nieuwe winkels, voor een andere clientèle, voor in de plaats komen. Als de publieke voorzieningen de wijk steeds minder leefbaar maken voor deze groep bewoners, kan de druk zo hoog worden dat zij, wanneer zij de kans krijgen, daadwerkelijk zullen verhuizen.

Waar het bij de eerste drie typen gaat om meer meetbare concepten van displacement, gaat het bij displacement pressure om een meer subjectieve variant. Binnen het onderzoek is dit onderscheid echter niet van belang, daar het gaat om de gevoelens van displacement onder de

oude bewoners, of zij dit als zodanig ervaren, en niet om objectieve cijfers van displacement. Voelen de oude bewoners zich nog thuis in de veranderende buurt? En hoe wordt de rol die de overheid speelt in de veranderingen in de buurt door de bewoners ervaren? Draagt het overheidsoptreden ertoe bij dat ze zich juist meer of minder thuisvoelen in de buurt?

2.3 De rol van de overheid bij gentrification

Gentrification, of het nu als spontaan marktproces of als staatsgestuurd proces plaatsvindt, leidt onherroepelijk tot veranderingen in zowel de sociale- en fysieke compositie van een wijk als in de leefomstandigheden van de oude bewoners van de gentrificerende wijk. Overheden, zowel lokale als nationale, kunnen hierin verschillende rollen bekleden. Gemeentes beschikken over een drietal theoretische mogelijkheden om beleid vorm te geven gericht op gentrification. Zo kan er voor gekozen worden niets te doen. Hierbij wordt stedelijk beleid in buurten gevoerd op dezelfde wijze als voorheen, met de hoop dat er spontane gentrification zal plaatsvinden. Een tweede optie voor stedelijk beleid is het scheppen van randvoorwaarden waarbinnen gentrification plaats kan vinden, zoals versoepeling van juridische belemmeringen, maar ook het creëren van voorzieningen en diensten. De derde optie is om gericht te stimuleren en aan te sturen op gentrification. In dit laatste geval maakt de gemeente ideaaltypisch niet alleen de randvoorwaarden in orde, maar wordt er ook een koppeling gemaakt naar de doelgroep die men wil aantrekken in de wijk (Van Geurtz, 2006: 25). Zo kunnen er bewuste aanpassingen plaatsvinden in de woningvoorraad, maar worden ook de condities waarbinnen gentrification plaats kan vinden aangepast. Over de wijze waarop en de intenties achter deze twee laatste vormen van overheidsinterventie hebben sommige theoretici hun bedenkingen. Vanuit beleidsoogpunt wordt vooral gewezen op de positieve veranderingen ten gevolge van gentrification. Gentrification zou ertoe leiden dat de leefbaarheid in de wijk toeneemt en bovendien zorgt het contact tussen de gentrifiers en de oude bewoners ervoor dat het sociaal kapitaal van laatstgenoemde groep stijgt, waardoor zij de mogelijkheid krijgen te stijgen op de sociale- en maatschappelijke ladder. In de sociologische literatuur is men echter kritisch over deze gevolgtrekkingen. Het zijn slechts door de overheid gewenste gevolgen van het beleid, echter uit onderzoek is gebleken dat hier in werkelijkheid weinig sprake van is (Kleinans, Priemus en Engbersen, 2007; Slater, 2009; Uitermark, Duyvendak en Kleinans, 2007; Van Eijk en Blokland, 2007). Ondanks deze bevindingen ligt in het stedelijk beleidsdiscours nog steeds de nadruk op het belang van gentrification in achterstandswijken. In dit hoofdstuk zullen enkele verklaringen aan bod komen die uiteenzetten waarom door de overheid gentrification als stedelijke beleidsstrategie wordt toegepast. Daarnaast zal gefocust worden op de rol die de

overheid heeft gespeeld bij gentrification in Rotterdam en tot slot zullen de mogelijke interpretaties door de oude bewoners ten gevolge van gentrification worden belicht.

2.3.1 Gentrification als beleidsinstrument

In Nederland zien we dat nationale en lokale overheden gentrification promoten als onderdeel van de stedelijke vernieuwingsagenda. Gentrification zou de leefbaarheid en de economische aantrekkingskracht van een wijk ten goede komen en daarnaast zouden de oude bewoners kunnen profiteren van de komst van de nieuwe bewoners (Van Gent, 2009). Leefbaarheid is hierin een subjectief begrip dat te maken heeft met de ervaring van bewoners met betrekking tot de dagelijks werkelijkheid in de buurt. Leefbaarheid kan betrekking hebben op fysieke aspecten van de wijk zoals fysieke verval, onderhoud en beheer, maar ook op sociale aspecten zoals veiligheid en overlast. In Nederland wordt het adagium 'schoon, heel en veilig' gebruikt om de essentie van leefbaarheid te typeren (Idem.: 85-86). Het stedelijk beleid is er op gericht middels een wijkgerichte aanpak de leefbaarheid in de wijk te doen stijgen. Het aantrekken van de middenklasse kan daarnaast volgens Schoon (2001) verschillende positieve effecten voor de wijk en haar bewoners opleveren. Als eerst noemt Schoon het 'verdedig de wijk' argument, waarin wordt geclaimd dat middenklassers beter in staat zijn publieke bronnen te bemachtigen. Hierdoor krijgen buurten met een zeker aandeel middenklassers meer voor elkaar dan buurten waarin geen middenklasse huishoudens aanwezig zijn. Een tweede argument is het 'geld gaat rond' argument, waarin verondersteld wordt dat sociaal economisch gemengde wijken en wijken met een hoog aandeel huizenbezitters beter in staat zijn de lokale economie te ondersteunen dan wijken waarin armoede heerst. Als laatst noemt Schoon het 'netwerken en contacten' argument, dat veronderstelt dat de aanwezigheid van middenklassers in een wijk kan leiden tot nieuwe contacten voor de oude bewoners, met tot gevolg dat het sociaal kapitaal van laatstgenoemde groep groter wordt. Er zit echter ook een keerzijde aan deze veronderstellingen. Wanneer middenklassers inderdaad beter in staat zijn te lobbyen en zo financiële middelen bij de lokale overheid los te krijgen, kan dit betekenen dat er minder geld overblijft voor initiatieven van oude bewoners (Atkinson, 2004: 112). Daarnaast kunnen nieuwe voorzieningen zoals winkels en horecagelegenheden die de lokale economie van een impuls voorzien, oude voorzieningen verdrijven (Ibid.). Tot slot kan in tegenstelling tot wat Schoon beweert de intrede van de middenklasse leiden tot spanningen en conflict tussen de oude en nieuwe bewoners (Uitermark, Duyvendak en Kleinmans, 2007).

Voor dit onderzoek is het van belang te kijken naar de gevolgen van gentrification zoals deze worden ervaren door de bewoners zelf en welke rol zij de overheid hierin toedichten. Lance Freeman (2006) heeft in zijn boek 'There Goes The Hood' een soortgelijk onderzoek gedaan onder de bewoners van de wijken Harlem en Clinton Hill in New York waarin hij, evenals bij het onderzoek in Katendrecht, een bottom-up benadering heeft gehanteerd. Dit houdt in dat hij het

fenomeen van onderop benaderd heeft, door de gevolgen van gentrification te achterhalen aan de hand van ervaringen van respondenten. Freeman (Ibid.) constateert verschillende positieve percepties onder de bewoners ten gevolge van gentrification. Zo zien de bewoners nieuwe kansen tot sociale stijging binnen de buurt en wordt de komst van nieuwe winkels en voorzieningen als gunstig ervaren. Smith (1979) daarentegen, geeft aan dat de veranderingen in het winkel- en voorzieningenaanbod door de oude bewoners juist als ongewenst beschouwd kunnen worden, omdat deze vooral aan de behoeftes van de nieuwe bewoners voldoen. De nadruk op voorzieningen en het economisch aantrekkelijk maken van de wijk al dan niet met behulp van overheidsinterventie, kan door de oude bewoners dus op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd. Daarnaast laat Freeman (2006) zien dat gentrification ook kan leiden tot veranderingen in het optreden van overheidsdiensten. Zo wordt door de respondenten in zijn onderzoek aangegeven dat zij het gevoel hebben dat de buurt er weer toe doet. Zo is er weer meer politie op straat en komen zij daarnaast weer op meldingen af, worden de straten weer schoongemaakt en neemt het negatieve stigma van de buurt af. Toch zijn ook hier negatieve reacties waarneembaar. Er wordt door de bewoners gewezen op de opgelegde restricties die zij ervaren in de openbare ruimte, waarbij bepaalde omgangsvormen met buurtgenoten, zoals het buiten 'hangen' op straat, niet langer worden getolereerd door de politie. In hoeverre zijn deze van bovenaf opgelegde beperkingen kenmerkend voor het proces van gentrification? En zijn deze bevindingen ook van toepassing op de Nederlandse situatie en, meer specifiek, op de situatie in Katendrecht?

2.3.2 Revanchisme en sociale herovering

In zijn boek 'The New Urban Frontier' beschrijft Smith (1996) hoe gentrification is uitgedomd in revanchisme, waarbij de stad als het ware door de middenklasse moest worden 'heroverd' van de marginale groepen die hem ingenomen hadden. Reden hiervoor was dat gentrification, waarbij middenklassers zich spontaan in een buurt vestigen, dreigde te stagneren. De middenklasse zag de stad als een 'gevaarlijke' leefomgeving, vanwege de armoede en het geweld waarmee men in de media werd geconfronteerd. Om de middenklasse toch te verleiden tot het wonen in de stad werd vervolgens een strategie ontwikkeld om de marginale groepen plaats te laten maken voor de middenklasse: het 'urban revanchism'(Ibid.). In de revanchistische stad wordt door middel van gentrification, maar ook via repressief optreden tegen deviant gedrag, getracht sociale orde te genereren, waarbij de belangen van de lagere inkomensgroepen aan de kant geschoven worden als ultieme poging de stad terug te winnen voor de middenklasse en, in de Amerikaanse situatie, de belastinginkomsten voor lokale overheden te doen stijgen en de stad weer aantrekkelijk te maken voor investeerders (Ibid.). Deze lijn van redeneren impliceert dat de staat handelt naar de verlangens van het kapitalisme en haar eigen beleid legitimeert door de slachtoffers hiervan te stigmatiseren (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 127).

Ondanks het feit dat in de Nederlandse context economische motieven niet de voornaamste drijfveer zijn achter het proces van gentrification, zijn er wel degelijk aanwijzingen te vinden voor revanchistische sentimenten. Gesteld kan worden dat in de Nederlandse situatie overheden en woningcorporaties gentrification promoten in gebieden waar weinig vraag naar is en waar normaal gesproken niet in geïnvesteerd zou worden (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 127). De nadruk van de overheid ligt echter juist op deze wijken; op het aantrekken van hogere inkomensgroepen en het ingrijpen in de woningvoorraad om de buurt aan te passen aan de eisen van de middenklasse. Het realiseren van een gespreid bedje voor deze middenklasse is echter niet het ultieme doel achter de interventie.

Gentrification in de Nederlandse context is een middel waarmee overheden en hun partners proberen de middenklasse te overtuigen om in achterstandswijken te gaan wonen zodat zij deze wijken kunnen controleren en civiliseren (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 127). Deze strategie vertoont overeenkomsten met het revanchisme zoals beschreven door Smith (1996). Uitermark en Duyvendak (2008) benadrukken echter ook de verschillen tussen de wijze waarop het revanchisme van Smith zich manifesteert en de wijze waarop revanchisme in Nederland tot uiting komt. Dit doen zij aan de hand van een onderzoek dat zij hebben gedaan naar revanchisme in Rotterdam.

In Rotterdam wordt een repressief overheidsbeleid gevoerd, waarbij de focus ligt op de kwaliteit en de veiligheid in de stad (Tops, 2007). Uitermark en Duyvendak (2008) wijzen erop dat niet alleen de politiek, maar ook de autochtone bevolking van mening is dat de stad is 'ingenomen' door allochtonen, wat heeft geresulteerd in mentale desinteresse en verminderde solidariteit naar andere etniciteiten met als gevolg fysieke separatie. Het stedelijk beleid in Rotterdam is echter niet gericht op het bevorderen van fysieke segregatie, maar eerder op het mengen van de verschillende bevolkingsgroepen binnen de wijken.

Het revanchisme in de Verenigde Staten zoals beschreven door Smith (1996), verschilt volgens Uitermark en Duyvendak (2008) op meerdere fronten van dat in Europese steden. Allereerst zijn nationale overheden in Europa, meer dan in de Verenigde Staten, betrokken bij lokaal beleid van steden. Reden hiervoor is, zoals eerder in het hoofdstuk gentrification al uiteengezet, dat Amerikaanse steden minder terug kunnen vallen op belastinginkomsten vanuit de centrale overheid, waar dit in Europese steden wel het geval is. Wel dient opgemerkt te worden dat ondanks de compensatie die Europese steden ontvangen in het ondersteunen van gemarginaliseerde huishoudens, zij tegelijkertijd gestimuleerd worden de sociaaleconomische positie van de inwoners van de stad te verbeteren. Ten tweede is de wijze waarop in de Verenigde Staten en in Europa wordt omgegaan met etnische minderheden verschillend. Waar in Amerika de achterstandspositie van de zwarte bevolking gezien wordt als een resultante van hun eigen gedrag, is er in Europa sprake van een beleidsstrategie waarin minderheden door

middel van een civilisatieoffensief gedisciplineerd dienen te worden. Hierin wordt door de maatschappelijk dominante groep getracht marginale groepen te civiliseren middels het onderwijzen en disciplineren van deze groepen en ze zo de heersende normen en waarden op te leggen (vgl. Elias, 2007).

Uitermark en Duyvendak (2008) zijn van mening dat het recente politieke debat in Rotterdam revanchistisch te noemen valt, omdat onder de bevolking, maar ook in de politiek steeds meer het gevoel ontstond dat de stad overgenomen zou zijn door arme migranten. Het sociaaldemocratische bestuur, dat jarenlang aan de macht is geweest, heeft dit laten gebeuren. Er zijn verschillende signalen die dit onderbouwen. Zo domineren normen en waarden het publieke debat; het gebrek aan normen en waarden heeft geresulteerd in criminaliteit en ordeproblemen. Daarnaast maken mensen zich zorgen om de sociale cohesie en segregatie in buurten. Contact tussen de verschillende groepen is essentieel bij het creëren van wederzijds begrip. De angst onder de autochtone Rotterdamse bevolking voor de komst van nog meer allochtonen naar de stad, ofwel een 'etnische take-over', is een voedingsbodem gebleken voor revanchistische sentimenten in Rotterdam. Dit komt tot uiting in twee verschillende strategieën van overheidsinterventie. Allereerst worden wijken gemixt door oude huizen af te breken en er nieuwe, vaak duurere woningen voor in de plaats terug te bouwen met als doel de middenklasse aan deze wijken te binden. Daarnaast probeert de gemeente Rotterdam middels de Rotterdamwet lage inkomensgroepen te weren. Deze wet houdt in dat huishoudens die minder dan honderdtwintig procent van het minimumloon verdienen, zich niet in bepaalde kwetsbare wijken mogen vestigen. Volgens Uitermark en Duyvendak (Ibid.) zit er een raciale ondertoon in deze maatregel omdat het hier vaak minderheden betreft. Toch kan niet gesteld worden dat deze maatregelen uitsluitend bedoeld zijn voor het zuiveren van de stad van marginale, allochtone groepen. Anders dan in Amerika gaat het hier niet om zoveel mogelijk belastinginkomsten, maar om het managen van deze marginale groepen. De nationale overheid neemt het leeuwendeel van de kosten die achterstandsgroepen met zich meebrengen op zich. Het beleid in Rotterdam is daarom volgens Uitermark en Duyvendak (Ibid.) niet exclusief revanchistisch te noemen. Mede dankzij padafhankelijkheid, maar ook vanwege de verschillen in verzorgingsstaten, wijkt revanchisme in Europa in verschillende opzichten af van dat in de Verenigde Staten. Revanchisme in Europa, Nederland en meer specifiek in dezen, Rotterdam, is gericht op etnische minderheden, bestaat uit een combinatie van repressief, preventief en resocialiserend sociaal beleid, disciplineert lage inkomensgroepen in plaats van ze uit te sluiten middels segregatie of vrijheidsbeperkingen en is wel degelijk lokaal beleid, maar wordt gelegitimeerd en deels bekostigd door de nationale overheid (Uitermark en Duyvendak, 2008: 1499).

Snel en Engbersen (2009) zien een soortgelijke transformatie in het Rotterdams stedelijk

beleidsdiscours, maar gebruiken daarbij een andere terminologie dan Smith (1996) en Uitermark en Duyvendak (2008). Zij spreken niet over revanchisme, maar over sociale herovering als nieuw beleidsparadigma. Volgens Snel en Engbersen (2009) vormen steden niet langer een microkosmos waarin deviant gedrag van marginale sociale groepen wordt beschouwd als onderdeel van een stedelijke levensstijl. De focus van stedelijk beleid is sterk komen te liggen op het managen van plaatsen waar een gebrek aan orde heerst. Snel en Engbersen (Ibid.) noemen deze transformatie in het stedelijk beleid sociale herovering, wat staat voor sociale en fysieke interventies gericht op het vergroten van de leefbaarheid en veiligheid in de publieke ruimte, het realiseren van een meer evenwichtige samenlevingsopbouw, en het formuleren van gemeenschappelijke competenties en gedragsregels om het alledaagse verkeer tussen bewoners te bevorderen (Engbersen, 2009b: 111-112). Ook Snel en Engbersen besteden daarbij aandacht aan de veranderingen van het politieke klimaat in Rotterdam. De sociaaldemocraten hebben plaats moeten maken voor meer populistische partijen zoals Lijst Pim Fortuyn, wat tot gevolg heeft gehad dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van emancipatoir, naar meer repressief beleid (Uitermark en Duyvendak, 2008: 1486). Toch wordt deze interventie volgens Snel en Engbersen (2009) niet enkel van bovenaf ingegeven, maar gaat het om de wens van de lokale bevolking. De strategie van sociale herovering is gericht op buurten waarin de leefbaarheid en sociale samenhang een kritische grens hebben overschreden en waarin het gangbare beleid te weinig successen heeft geboekt. In de bepaling van deze kritische grens spelen zowel *objectiveerbare* zaken een rol (veiligheid, uitkeringsdichtheid, schoolachterstanden en schooluitval), als *subjectieve* zaken die samenhangen met spraakmakende incidenten en met het vermogen van bewoners en bestuurders om wijkspecifieke problemen hoog op de politieke agenda te krijgen (Engbersen, 2009: 180).

Engbersen (2009a) geeft vervolgens verscheidene beleidsstrategieën die kenmerkend zijn voor het beleid van sociale herovering. Allereerst noemt hij de herontdekking van stedelijke problemen. Daarin is een omslag waarneembaar waarbij bewoners, deelgemeenten, gemeentelijke diensten, politie en justitie en woningcorporaties, met inzet van nieuwe middelen proberen te achterhalen welke gewenste en ongewenste praktijken plaatsvinden in buurten en achter de façades van bedrijven en de voordeuren van pensions en woningen in de wijk (Idem.: 181). Een tweede kenmerk dat genoemd wordt is de indringende aanpak die gepaard gaat met de herontdekking van de stad. Deze aanpak is repressief, normerend van aard en schuwt interventies in de private levenssfeer van mensen niet. Zo wordt er *achter de voordeur* beleid gevoerd en is er sprake van integrale controleacties zoals preventief fouilleren. Het derde kenmerk van sociale herovering is de noodzaak van publiek-private samenwerkingsconstructies. De rol die bijvoorbeeld woningcorporaties spelen bij de sociale en fysieke interventies in achterstandswijken is kenmerkend voor dergelijke samenwerkingsverbanden. Het laatste

kenmerk dat Engbersen (2009a) noemt is de samenwerking op hogere en lagere schaalniveaus om stedelijke problemen het hoofd te bieden. Zo heeft Rotterdam in samenspraak met het Rijk een selectief vestigingsbeleid ontwikkeld dat het mogelijk maakt om (inkomens)eisen te stellen aan woningzoekenden van buiten de regio Rotterdam, welke ook wel bekend staat als de al eerder genoemde Rotterdamwet. Deze aanpak waarbij een gemeente een lokaal 'immigratiebeleid' wenst te voeren is een opvallend kenmerk in de Rotterdamse aanpak. Andere voorbeelden hebben betrekking op het tot stand brengen van een regionaal huisvestingsbeleid om zodoende tot een evenwichtiger spreiding te komen van kansarme groepen (Idem.: 187).

Geconcludeerd kan worden dat ook hierbij, de doelen van sociale herovering in acht genomen, evenals in het revanchisme van Uitermark en Duyvendak (2008) sprake is van een zeker civilisatieoffensief dat gesteund wordt door de autochtone inwoners van Rotterdam. Sterker nog, de bewoners hebben als het ware als klokkenluiders gefungeerd, wat ook terug te zien is in de overwinning van de LPF in de gemeenteraadsverkiezingen enkele jaren geleden. Bovendien, zo zegt Engbersen (2009b: 113), wordt het merendeel van de sociale en fysieke interventies, hoe normerend en disciplinerend dan ook, door de bewoners gelegitimeerd omdat ze de veiligheid van de buurt dienen. Toch kunnen bepaalde sociale en fysieke interventies worden ervaren als opgelegde beperkingen ten aanzien van het woongenot. Voor dit onderzoek is het daarom van belang de rol die de overheid heeft gespeeld bij de veranderingen op Katendrecht in kaart te brengen, maar is het vooral de perceptie van de oude bewoners betreffende de overheidsinterventie waar naar op zoek zal worden gegaan.

2.4 Terugkoppeling naar het onderzoek

Op basis van de bestudeerde theoretische noties kan een terugkoppeling worden gemaakt naar het onderzoek. Om te kunnen achterhalen of gentrification leidt tot gevoelens van displacement onder de oude bewoners van Katendrecht, is allereerst gentrification uiteengezet. Met gentrification wordt in dit onderzoek bedoeld op de rehabilitatie van arbeidersklassewijken en de transformatie hiervan naar een middenklassewijk. Indicatoren voor het wel of niet optreden van gentrification zijn hierbij enerzijds veranderingen in sociaal, fysiek, economisch en cultureel opzicht en anderzijds de zichtbare intrede van een groep middenklassers in de buurt. Dit proces kan spontaan plaatsvinden, waarbij middenklassers uit eigen beweegredenen in een wijk gaan wonen, maar ook op een door de overheid gestuurde wijze. Naar deze vorm van gentrification wordt verwezen wanneer gesproken wordt over stedelijke herstructurering. Doel hiervan is om in samenwerking met met de woningcorporaties wijken economisch aantrekkelijk te maken en de leefbaarheid in deze wijken te vergroten. Dit kan echter verschillende effecten tot gevolg hebben voor de oude bewoners van de buurt, die zowel positief als negatief van aard kunnen zijn. Een mogelijk gevolg van gentrification is displacement, waarbij oude bewoners fysiek of

psychisch verdrongen worden uit hun buurt. Fysiek door bijvoorbeeld stijgende huizenprijzen waardoor oude bewoners niet meer in staat zijn in de buurt te blijven wonen en psychisch doordat de veranderingen in de buurt er toe hebben geleid dat men zich niet meer thuis voelt in de wijk. Toch wordt er door de overheid ingezet op stedelijke herstructurering, waarbij vooral gewezen wordt op de positieve gevolgen van gentrification en veel minder wordt gekeken naar de nadelige gevolgen voor oude bewoners. Dit zou kunnen duiden op revanchistische sentimenten in het stedelijk beleid in Rotterdam, waarbij de nadruk ligt op het aantrekken van de middenklasse en veel minder op de belangen van de lagere inkomensgroepen. De rol die de overheid speelt bij de veranderingen op Katendrecht kan door de oude bewoners zowel bewierookt als afgekeurd worden en kan van invloed zijn op de gevoelens van displacement onder de oude bewoners. Na kennis genomen te hebben van de theorie volgt hierna de methodologische aanpak, waarin de methoden aan bod komen die voor dit onderzoek zijn gebruikt. Vervolgens volgt een uitgebreide beschrijving van het onderzoeksveld waarna op basis van de onderzoeksresultaten antwoord gegeven zal worden op zowel de deelvragen als de onderzoeksvraag.

3. Methodologische aanpak

Om een beeld te krijgen van de veranderingen zoals deze ervaren zijn door de oude bewoners is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Door middel van halfgestructureerde interviews wordt gezocht naar de perceptie en ervaringen van de oude bewoners van Katendrecht ten opzichte van de veranderingen in hun buurt gedurende de afgelopen tien jaar en niet naar de feitelijke veranderingen binnen de wijk. Het afnemen van interviews biedt respondenten de kans op bepaalde zaken dieper in te gaan. Bij het uitwerken van de antwoorden van de respondenten is gekozen voor een fonetische schrijfstijl. Dit houdt in dat het Rotterdamse dialect duidelijk terug zal komen, hetgeen het authentieke karakter van de citaten ten goede komt. Er is gekozen voor het referentiepunt van tien jaar omdat in deze periode de stedelijke herstructurering heeft plaatsgevonden. In de analyse voor dit onderzoek zijn twintig respondenten geïnterviewd en het is dan ook niet mogelijk op basis van de onderzoeksresultaten te generaliseren naar de gehele populatie. Op basis van de eerder uiteengezette theorieën zijn het echter wel twintig casussen die er toe doen. De socioloog Ragin (1994) definieert deze vorm van kwalitatief onderzoek als:

“a basic strategy of social research that usually involves in-depth examination of a relatively small number of cases. Cases are examined intensively and with techniques designed to facilitate the clarification of theoretical concepts and empirical categories” (Ragin, 1994: 190).

Daarnaast wordt binnen dit onderzoek uitgegaan van het Thomas Theorema dat veronderstelt dat:

“If men define situations as real, they are real in their consequences” (Thomas en Thomas, 1928: 572).

Wanneer mensen situaties op een bepaalde manier ervaren, heeft dit wel degelijk consequenties. Het subjectieve aspect maakt echter dat het moeilijk meetbaar is. Toch kunnen perceptie en betekenisgeving wel degelijk leiden tot nieuwe inzichten. Inzicht in de perceptie van deze oude bewoners kan leiden tot een beter begrip van stedelijk beleid en hiaten in de empirische kennis vullen. Op deze wijze kan bovendien een terugkoppeling gemaakt worden naar het theoretisch kader; zijn de theoretische noties zoals beschreven ook van toepassing op de situatie zoals respondenten deze ervaren in Katendrecht?

In dit hoofdstuk zal allereerst dieper ingegaan worden op de onderzoeksmethode. Vervolgens zal de keuze voor de respondenten verantwoord worden en zal de selectieprocedure nader toegelicht worden om tot slot de analysemethode uiteen te zetten.

3.1 Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van halfgestructureerde diepte-interviews. Hiervoor is gekozen omdat dit inzicht biedt in de wijze waarop de respondenten de veranderingen in de

buurt in de afgelopen tien jaar hebben ervaren en niet zozeer in de feitelijke cijfers en ontwikkelingen. Er wordt een bottom-up benadering van gentrification gehanteerd, waarin gebruik gemaakt zal worden van de interpretatieve variant van het kwalitatieve onderzoek. Het uitgangspunt hierin is het specifieke karakter van de werkelijkheid, waarbij er vanuit gegaan wordt dat mensen betekenis geven aan verschijnselen en dat ze die betekenissen onderling uitwisselen in hun alledaagse interacties, zodanig dat ze gezamenlijk een werkelijkheid creëren (Boeije, 2005: 20). Om deze betekenisgeving en percepties te kunnen achterhalen, is de keuze voor halfgestructureerde diepte-interviews zeer zinvol gebleken. Niet alleen biedt deze vorm van interviewen conceptuele duidelijkheid waardoor bij ieder interview naar de meest voorname percepties gevraagd kon worden, ook waren respondenten in de gelegenheid dieper in te gaan op zaken die door hen belangrijk werden geacht, maar die niet zozeer voortkwamen uit de itemlijst. Dit leidde uiteindelijk tot inzichten die vooraf op basis van de theoretische kennis niet voorzien waren.

De interviews zijn uitgevoerd middels 'face-to-face' gesprekken en zijn met toestemming van de respondent opgenomen via een digitale voicerecorder. Op deze wijze konden ze achteraf uitgeschreven worden, waarna de analyse plaats kon vinden. De duur van de interviews was per respondent verschillend. Enkele interviews waren binnen een half uur afgerond, bij een enkeling duurde het interview bijna drie uur en is het na een uur voortgezet op het terras. Het merendeel van de interviews varieerde in duur tussen een half uur en een uur. De interviews zijn afgenomen op basis van een itemlijst (zie bijlage 1). Hierin zijn de onderwerpen opgenomen waar de respondenten in ieder geval naar gevraagd moest worden. Zo werd aan de respondenten gevraagd iets te vertellen over de algemene veranderingen in de wijk in de afgelopen tien jaar, over het wel of niet optreden van displacement, over de komst van en het contact met de nieuwe bewoners en over de rol die de overheid heeft gespeeld in de veranderingen in de wijk.

Daarnaast is er aan de hand van de itemlijst gevraagd naar de verschillende groepen die de respondenten onderscheiden in de wijk en zijn er vragen gesteld over het sociaal kapitaal van de respondenten. De antwoorden hierop zijn echter niet meegenomen in de analyse, maar worden gebruikt voor soortgelijk onderzoek dat is verricht door twee medestudenten.

3.2 Respondenten

Bij de selectie van respondenten is doelgericht op zoek gegaan naar oude bewoners van Katendrecht; mensen die er al minstens tien jaar wonen en zodoende het proces van gentrification van het begin af aan hebben meegemaakt. Er wordt binnen dit onderzoek rekening gehouden met verschillende groepen stedelingen, zoals uiteengezet door Reijndorp (2004). Reijndorp is van mening dat verschillende stedelingen, ook verschillende voorkeuren hebben qua interpretatie en perceptie van de stedelijke levenswijze. Oorspronkelijke stedelingen geven de voorkeur aan het leven in een volksbuurt, met daarin grote sociale betrokkenheid en controle

terwijl nieuwe stedelingen juist naar de stad komen voor diversiteit, openheid en anonimiteit. Immigranten die in de stad zijn komen wonen lijken qua opvatting daar tussenin te zitten. Enerzijds geven zij de voorkeur aan netwerken die op buurtniveau ontstaan, maar anderzijds hechten zij waarde aan de anonieme en tolerante omgeving die de stad hen biedt (Reijndorp in de Waal, 2005: 3). Waar in de typologie van Reijndorp (2004) onderscheid gemaakt wordt tussen oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en migranten, wordt binnen dit onderzoek gericht gezocht naar oude bewoners. Dit kunnen echter zowel oorspronkelijke stedelingen, als nieuwe stedelingen, als migranten zijn, mits ze tien jaar of langer op Katendrecht wonen. Sommigen van de respondenten wonen al generaties lang op Katendrecht, terwijl een enkeling er pas elf jaar geleden naartoe is verhuisd. Deze diversiteit aan respondenten maakt dat er vanuit verschillende invalshoeken gezocht kan worden naar gemeenschappelijkheden in percepties en ervaringen.

De werving van respondenten heeft op verschillende manieren plaatsgevonden. Allereerst werd getracht via de sociale netwerksite hyves respondenten te benaderen. Op de 'Katendrecht-hyve' werd een oproep geplaatst, maar ondanks het ledenaantal van 382 bleef de gewenste reactie uit. Via een medestudente werden vervolgens twee respondenten aangedragen, bekenden van haar die langer dan tien jaar op Katendrecht woonden en die daarnaast bereid waren geïnterviewd te worden. Eén van deze respondenten is werkzaam als conciërge op een basisschool en was bereid actief op zoek te gaan naar geschikte respondenten voor het onderzoek, de zogenaamde sneeuwbalmethode. Op deze wijze werden nog eens vier geschikte respondenten gevonden, een stagiair binnen de school, een leraar en een lerares en een familielid van een kind dat op de desbetreffende basisschool les krijgt. Toch werd getracht ook via andere wegen respondenten te benaderen. Door zichtbaar aanwezig te zijn in de wijk, in het buurtcafé, het park of het buurthuis en door het aanspreken van mensen op deze locaties, werd geprobeerd respondenten te vinden. Helaas zonder gewenst resultaat. De bewoners waren bijzonder vriendelijk en open, maar droegen andere bewoners voor of gaven aan dat men op Katendrecht min of meer 'interviewmoe' is. Volgens een buurtbewoner, een forse en vriendelijke man die een biertje zat te drinken op het terras, was Katendrecht al jaren voer voor journalisten, scholieren en sensatiezoekers en was dit de reden dat mensen hun medewerking aan een interview niet snel meer verleenden. Wanneer dit daadwerkelijk het geval zou zijn, zou dit het onderzoek drastisch kunnen belemmeren. De respondent die werkzaam is als conciërge kon niet geloven dat bewoners van Katendrecht niet bereid waren een interview te geven en nodigde mij uit om een middag samen de wijk in te gaan om zo buurtbewoners te benaderen. En inderdaad, in het gezelschap van deze respondent waren mensen minder achterdochtig ten aanzien van mijn aanwezigheid en werden nog eens vijf respondenten gevonden. De overige respondenten werden wederom gevonden via de sneeuwbalmethode, door bij iedere respondent afzonderlijk

te polsen of hij of zij buurtgenoten kende die eventueel bereid waren een interview te geven. De rol van respondenten bij het aanbrengen van nieuwe interviewkandidaten varieerde dus van tamelijk passief (slechts namen van potentiële nieuwe respondenten noemen), tot zeer actief (nieuwe kandidaten persoonlijk met de onderzoeker in contact brengen) (Kleemans, Korf en Staring, 2008: 328). Deze selectiemethode doet echter niets af aan de representativiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten. Doel van het onderzoek is namelijk het verkrijgen van theoretische- en niet zozeer statistische representativiteit. Gezien het feit dat er op zoek gegaan wordt naar ervaringen en gevoelens van de oude bewoners is het vooral van belang dat de onderzoeksresultaten deze voldoende weergeven en veel minder of er sprake is van een representatieve steekproef. Daarbij is er voldoende variatie binnen de groep respondenten, zowel in leeftijd als in type stedeling.

Het afnemen van de interviews vond plaats op verschillende locaties. Bij mensen thuis, in een lokaal van een basisschool, buiten op een bankje en in een enkel geval zelfs op het terras met een koud biertje ernaast. Voordeel van deze locaties was het informele karakter dat er vanuit ging, waardoor mensen vrijuit konden en wilden praten over hun ervaringen. Bijkomend 'nadeel', voor zover dat zo genoemd kan worden, was echter wel dat in twee gevallen andere aanwezige (buurt)bewoners zich in het gesprek wilde mengen. Dit maakt dat er in totaal twintig respondenten geïnterviewd zijn, maar dat in twee van de gesprekken respectievelijk twee en drie mensen aan het woord waren. Tijdens deze gesprekken waren de respondenten eensgezind in de beantwoording van de vragen, maar hebben zij niet afzonderlijk de vragen beantwoord. Hierdoor is de keuze gemaakt om deze interviews ook niet gescheiden, maar als enkel bestand uit te werken. In de analyse zijn daarom slechts zeventien interviews uitgewerkt, waar in werkelijkheid 20 respondenten geïnterviewd zijn.

3.3 Analysemethode

Voor de analyse van de diepte-interviews is op basis van de itemlijst een reeks codes opgesteld die de verschillende aspecten van het onderzoek uitlichten. Deze codes zijn vervolgens gecategoriseerd en uiteengezet in onderstaande codetabel, welke tevens gebruikt wordt door medestudenten voor hun onderzoek in respectievelijk Spangen en Bospolder/Tussendijken.

Binnen de categorie 'veranderingen' komen de dimensies aan bod die ingaan op het hoe en of de respondenten het proces van gentrification ervaren. De beleidsaannames binnen het stedelijk beleid impliceren niet alleen dat er een betere sociale menging zal ontstaan, maar ook dat gentrification de buurt meer leefbaar maakt. Leefbaarheid wordt getypeerd op basis van de indicatoren schoon, heel en veilig en bij het interviewen van de respondenten is deze driedeling ook gebruikt (Code, 1, 2 en 3). Vervolgens is gevraagd naar veranderingen in het winkel- en voorzieningenaanbod (Code 4). De veranderingen hierin kunnen enerzijds worden toegejuicht, maar anderzijds kan er een verschil zijn ontstaan tussen de vraag van de oude bewoners en het

aanbod zoals dit is ontstaan na gentrification. Bij code 5 wordt gevraagd naar de gevoelens van de respondent ten opzichte van de wijk; of deze in de afgelopen tien jaar, toen het proces van gentrification aanving, veranderd zijn. Code 6 is hier een vervolg op, echter wordt hier gekeken of de respondent het gevoel heeft dat hij of zij in de wijk past en of dit veranderd is in de afgelopen tien jaar. Tot slot wordt bij veranderingen gevraagd naar het contact met buurtbewoners (Code 7); is dit contact in de afgelopen tien jaar veranderd en hoe ervaart de respondent dit?

Wanneer respondenten de veranderingen voornamelijk negatief hebben ervaren, zou dit kunnen leiden tot gevoelens van displacement. Om dieper op deze mogelijke gevoelens in te kunnen gaan zijn er codes opgesteld die de verschillende kenmerken van displacement behandelen. Daarbij is zoals eerder vermeld niet gekeken naar de feitelijke cijfers van displacement, maar naar de beleving van respondenten omtrent dit fenomeen. Zo is bij code 9 gevraagd of de respondent weleens de behoefte heeft gehad om te verhuizen uit Katendrecht en zoja, waarom. Hieruit zou naar voren kunnen komen dat gevoelens van displacement de oorzaak zijn van de verhuisgeneigdheid. Bij economische druk van boven (Code 10) wordt gevraagd of bijvoorbeeld via huurverhogingen weleens geprobeerd is de respondent zijn of haar huis uit te krijgen of dat de respondent het gevoel heeft dat dit bij andere bewoners van Katendrecht is gebeurd. Bij code 11 wordt een soortgelijke vraag gesteld, alleen gaat het hier niet om economische- maar om fysieke druk van boven. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer mensen hun huis uit moeten doordat het gerenoveerd of gesloopt wordt. Wanneer respondenten aangeven dat de veranderingen in de buurt ertoe hebben geleid dat men zou willen verhuizen of wanneer men het gevoel heeft dat buurtbewoners door de veranderingen zouden willen vertrekken, wordt dit geschaard onder code 12, welke staat voor displacement pressure. Bij code 13 is gevraagd of de respondent mensen kent die in de buurt hadden willen komen wonen maar dit om een of andere reden niet konden en wat dit voor de respondent betekent, ook wel exclusionary displacement. Tot slot is er bij code 14 gekeken naar chain displacement, waarbij gevraagd wordt of er sprake is geweest van verhuizingen van buurtgenoten. Ook hier ligt de nadruk op de betekenis die de respondent hieraan geeft; leidt dit bij de respondent wel of niet tot gevoelens van displacement?

De codes binnen de categorie 'nieuwe bewoners' gaan over de ervaringen van de respondenten met de nieuwe bewoners ofwel de 'gentrifiers'. Allereerst is gevraagd aan de respondenten de mensen die in de nieuwbouw en in de klushuizen zijn komen te wonen te omschrijven (code 15). Vervolgens is gevraagd welke gevolgen de komst van deze groep nieuwe bewoners heeft gehad in de beleving van de respondent (code 16). Bij code 17 is de respondent gevraagd of hij of zij van mening is dat deze nieuwe bewoners in de wijk passen en tot slot is bij code 18 gevraagd of er in de ogen van de respondent contact is met deze nieuwe bewoners en

zoja, hoe dit contact zich laat omschrijven. Code 19, sociaal kapitaal, en code 20, groepen, maken onderdeel uit van de onderzoeken van twee medestudenten en worden om die reden niet meegenomen in de analyse.

Voor code 21, overheidsinterventie, is een driedeling gemaakt die de verschillende terreinen van overheidsmenging benaderen. Bij 21a wordt gekeken naar de beoordeling van de fysieke maatregelen in het overheidsoptreden. Code 21b gaat om de veranderingen in voorzieningen en winkels in de wijk, hoe deze veranderingen in de perceptie van de respondenten beoordeeld worden en welke rol de overheidsinstellingen hierin toebedeeld krijgen. Bij code 21c tot slot, gaat het om de beoordeling door de respondent van de rol die de overheid speelt in het algemene proces van gentrification in de buurt, waarin de focus ligt op de veranderingen in de woningvoorraad en de consequenties die dit volgens de respondent met zich mee heeft gebracht. Op basis van deze coderingen zijn uit de interviews tekstfragmenten gerangschikt waarin de respondent iets verteld over zijn of haar ervaringen met het desbetreffende onderwerp. Door vervolgens deze tekstfragmenten naast elkaar te zetten, kunnen uitspraken gedaan worden over de betekenisgeving en perceptie van de respondenten.

4. Onderzoeksveld

Zowel het stedelijk beleid als ook het politieke beleidsdiscours van de gemeente Rotterdam is in de afgelopen decennia aan verandering onderhevig geweest. Steeds meer is de nadruk komen te liggen op een gebiedsgerichte aanpak, waarin gentrification als stedelijke strategie gebruikt wordt om sociale orde te genereren in achterstandswijken (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 125). Zo ook in de Rotterdamse wijk Katendrecht. Om tot een beter begrip te komen van gentrification in Katendrecht zullen in dit hoofdstuk achtereenvolgens de geschiedenis van Katendrecht, de transformaties in stedelijk beleid in Rotterdam en de ontwikkelingen in Katendrecht in het afgelopen decennia besproken worden. Tot slot zal aan de hand van de cijfers die voorhanden zijn gekeken worden of er daadwerkelijk gesproken kan worden van gentrification in Katendrecht.

4.1 De geschiedenis van Katendrecht

Katendrecht is ontstaan rond 1200, toen men voor het eerst sprak van ambacht op Katendrecht. Na verschillende dijkdoorbraken, overstromingen en opbouwwerkzaamheden, werd het gebied Katendrecht stukje bij beetje opgekocht door Rotterdam, tot het in 1766 volledig in Rotterdamse handen was (Groenland, 2009). In het dorp Katendrecht stonden destijds slechts 51 huizen. In de negentiende eeuw groeide Katendrecht uit tot een welvarend dorp, omgeven door vruchtbare polders en diende het in de zomermaanden als buitenverblijf voor verschillende vooraanstaande Rotterdamse families. Door de aanhoudende groei van de Rotterdamse havens, werden er plannen ontwikkeld voor de aanleg van nieuwe havens in Katendrecht. Zo werden eind negentiende eeuw de Eerste- en Tweede Katendrechtse haven gegraven. Het graven van de Rijnhaven en Maashaven leidde ertoe dat er van Katendrecht, het mooie dorp aan de rivier, weinig meer overbleef. Zo werden er bijna 700 woningen gesloopt en werden verschillende bewoners gedwongen te vertrekken. Het was een smal schiereiland geworden, een min of meer geïsoleerde woonwijk vastgeklemd tussen de Rijn- en Maashaven, omringd door havens, pakhuizen, opslagplaatsen, scheepvaart- en spoorwegemplacements (De Rol, 2006: 10). De groei van de Rotterdamse haven leidde er aan het eind van de negentiende eeuw toe dat de werkgelegenheid in de Rotterdamse haven steeds meer aantrekkingskracht uitoefende op mensen van buiten Rotterdam met als gevolg dat een groot aantal nieuwe huizen werd gebouwd op Katendrecht om deze mensen van woonruimte te kunnen voorzien. Het leefklimaat in de wijk was in deze tijd niet erg aangenaam (Ibid.). Dit werd nog eens versterkt doordat de grootste probleemgevallen onder de havenarbeiders in Katendrecht ondergebracht werden. Hierdoor kreeg Katendrecht al gauw een slechte naam: door de havenarbeiders met hun onregelmatige bestaan, door Chinezen en door de dames van lichte zeden.

4.1.1 Steeds meer nieuwkomers

Naast de komst van havenarbeiders uit Zeeland en Noord-Brabant, vestigde zich begin twintigste eeuw ook een groep Chinezen op Katendrecht, vanwege een ruim aanbod in beschikbare woningen met een lage huur. Na de komst van deze pioniers, kwamen er steeds meer Chinezen hun geluk zoeken in de Rotterdamse havens, waarna er een heus Chinatown op Katendrecht ontstond. De crisis van de jaren dertig zorgde er echter voor dat er veel mensen werkloos raakten, ook onder de Chinese bevolking. Deze gingen vervolgens op zoek naar andere vormen van werkgelegenheid, zoals de productie en de verkoop van pindakoekjes. Met een blikken trommel voor de buik zwierven de Chinezen door de stad, terwijl ze “Pinda, pinda, lekka, lekka!” riepen (Idem.: 11), iets wat enkele oudere respondenten zich nog kunnen herinneren. Toen in 1936 de economie langzaam maar zeker weer wat aantrok, verliet een groot aantal Chinezen Katendrecht weer. Hierdoor nam het aandeel Chinezen gestaag af en woonden er in 1940 nog maar tweehonderd op Katendrecht.

4.1.2 Katendrecht in oorlogstijd

Na het Duitse bombardement van 14 mei 1940 was het uitgaansleven van Rotterdam massaal naar Katendrecht uitgeweken. Niet alleen de dames van lichte zeden, maar ook de vele uitgaansgelegenheden zorgden ervoor dat De Kaap, zoals Katendrecht in de volksmond ook wel genoemd wordt, een aanzuigend karakter had (Ibid.). Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het voor Duitse soldaten en mariniers verboden om Katendrecht te bezoeken omdat zij hier geslachtsziekten op zouden kunnen lopen en deze de ‘raszuiverheid’ zouden kunnen aantasten. Dit verbod had als voordeel dat het schiereiland een soort veilige ‘haven’ werd binnen bezet Rotterdam. De verboden jazzmuziek werd gespeeld op Katendrecht en ook onderduikers vonden er een plek (Idem.: 12). De oorlog had echter ook zijn keerzijde voor de bewoners van Katendrecht. Toen de oorlog bijna ten einde was bliezen de Duitsers de haveninstallaties op, waardoor zo’n 1500 woningen onbewoonbaar werden.

4.1.3 Het komen en gaan van de prostitutie op Katendrecht

De prostitutie, die al decennialang op Katendrecht gevestigd was, had flink te lijden onder de oorlog. Na de oorlog vond er echter weer een opleving plaats van de vraag naar prostituees. De bewoners van Katendrecht en de dames van lichte zeden gingen in goede harmonie met elkaar om. Zo vertellen enkele respondenten hoe ze als kind boodschappen deden voor deze vrouwen en hoe de bewoners van Katendrecht hun voordeel haalden uit deze medewijkbewoners. Zo werden er door de bewoners kamers verhuurd of ramen gezeemd en andersom werd er weleens op een kind gepast wanneer iemand ergens heen moest. Het was een komen en gaan van duizenden havenarbeiders en Katendrecht was in deze periode een ‘wereldplaats’ met vrolijk verlichte bars, feestende matrozen en de dames van lichte zeden (Ibid.). In de jaren zeventig

vond echter een kentering plaats. De respondenten spreken over de komst van pooiers en bordeelhouders afkomstig uit Den Haag, die besloten dat de zaken anders aangepakt moesten worden. Panden werden opgekocht en voorzien van uitdagende lichtreclames. In vrijwel iedere straat kwam een bordeel en de wijkbewoners begonnen zich tegen deze ontwikkelingen te verzetten. In 1972 waren er 121 bordelen waarin 385 prostituees werkten (Ibid.). De onvrede onder de bewoners en de onrust in de wijk leidden ertoe dat de politie meer toezicht ging houden. Waar voorheen de bewoners van Katendrecht nauwelijks met de keerzijde van de prostitutie in aanraking kwamen, werden zij nu dagelijks geconfronteerd met tippelende, schaars geklede dames afkomstig uit alle windstreken. Dit resulteerde uiteindelijk in een clash tussen de actievoerders van het wijkorgaan en de souteneurs, waarbij in 1973 zelfs het wijkgebouw in vlammen op ging. Voor de wijkbewoners was het zo genoeg. De verloederde woonomgeving, de slechte staat waarin de woningen verkeerden en de constante overlast van de prostitutie, leidden ertoe dat de bewoners op eigen initiatief de actiegroep Red Katendrecht (Areka) oprichtten. Onder druk van Areka, besloot de gemeente Rotterdam vervolgens in 1975 een tweesporenbeleid in Katendrecht te voeren. Het ene spoor voorzag in de start van de stadsvernieuwing op Katendrecht, terwijl het andere spoor tegelijkertijd de overlastgevende prostitutie uit de wijk bande. Gedurende de stadsvernieuwing in de periode 1975 tot 1990, werden woningen gerenoveerd en 750 nieuwbouwwoningen gerealiseerd. Dankzij de stadsvernieuwing en de niet aflatende strijd van bewoners, is de overlastgevende prostitutie in zijn geheel uit Katendrecht verdwenen en heeft de wijk een metamorfose ondergaan (De Rol, 2006: 13). Deze metamorfose staat echter niet op zichzelf. Om tot een beter begrip te komen van de transformatie die Katendrecht in het afgelopen decennium heeft ondergaan, zal daarom eerst worden gekeken naar de veranderingen in het stedelijk beleid van de gemeente Rotterdam. Vervolgens zal de ontwikkelingsvisie voor de wijk geschetst worden en tot slot zal gekeken worden naar de huidige stand van zaken op Katendrecht betreffende de veranderingen die in de afgelopen tien jaar in de wijk hebben plaatsgevonden.

4.2 Het veranderende discours in Rotterdam

Het discours in de Rotterdamse politiek betreffende sociale woningbouw is in de afgelopen twee decennia sterk veranderd. Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007) geven in hun artikel weer hoe dit proces verlopen is en welke fasen het beleid daarin gekend heeft. Tot de jaren negentig bestond de Rotterdamse gemeenteraad voornamelijk uit sociaal democraten met een zekere verplichting ten opzichte van sociale woningbouw. Vanaf de jaren negentig echter, werd er een beleid ingevoerd waarin sociale woningen verkocht moesten worden en waarbij de focus van het beleid kwam te liggen op het mengen van buurten. De achterliggende gedachte was dat een hoog aandeel huiseigenaren voordelig is voor de stad. Vanaf 2002 ontstond er, mede door de verkiezingsoverwinning van Leefbaar Rotterdam, een meer assertieve en agressieve benadering

waarbij de stad zich steeds actiever promoveerde als een goede vestigingsplaats voor hogere inkomensgroepen. Sociale woningen werden gesloopt en daarvoor kwamen koophuizen in de plaats. Niet alleen Leefbaar Rotterdam, maar ook de Partij van de Arbeid ondersteunde dit beleid. Toen de Partij van de Arbeid in 2006 de gemeenteraadsverkiezingen wist te winnen, werd het ingezette beleid voortgezet. Er lijkt dus sprake te zijn van een politieke discoursverandering; waar eerst sociale woningbouw kenmerkend was voor Rotterdam, worden deze woningen de afgelopen jaren deels afgebroken om plaats te maken voor nieuwe koopwoningen. Om tot een beter begrip te komen van deze omwenteling, dient er gekeken te worden naar de processen die hieraan vooraf gingen. Daarom volgen hieronder drie fasen, vanaf de jaren negentig tot nu, waarin de veranderingen in beleid nader toegelicht worden en die ontleend zijn aan Uitermark, Kleinhans en Duyvendak (2007). De wijze waarop de Nederlandse overheid met marginale groepen omgaat, verschilt van bijvoorbeeld de Amerikaanse. Waar de Amerikaanse overheid de getto's de rug lijkt te hebben toegekeerd, krijgen achterstandswijken in de Nederlandse context juist extra aandacht. Dit komt mede door het aantal afhankelijkheidsrelaties tussen institutionele actoren in Nederland. Zo worden publieke scholen, politie en maatschappelijk werkorganisaties gefinancierd door de nationale overheid, maar ook actoren op wijkniveau zoals woningcorporaties, overheidsinstellingen en machtige nationale bewindslieden kennen een sterke onderlinge afhankelijkheid. De kenmerken van deze afhankelijkheidsrelaties zijn in de afgelopen jaren echter wel aan veranderingen onderhevig geweest. In de eerste fase, tot begin jaren negentig was het zo dat de nationale overheid gemeentes financieel ondersteunde bij het aanbieden van sociale huurwoningen en andersoortige diensten voor minder kapitaalkrachtigen. Woningcorporaties waren overheidsorganisaties die de brug vormden tussen de overheid en de bewoners. De autoriteiten beschouwden sociale woningbouw als een recht en zagen een hoog aandeel sociale huurwoningen als een voordeel voor hun stad. Hier kwam begin jaren negentig verandering in.

In deze tweede fase, die plaatsvond tussen 1990 en 2000, begonnen de autoriteiten het hoge aandeel sociale woningen in de stad steeds meer als probleem te zien. Economische motieven lagen hieraan ten grondslag, de kosten werden te hoog en de nationale overheid was niet bereid al deze kosten te dragen. Daarnaast veranderde de relatie tussen de overheid en de woningcorporaties. Deze werden geprivatiseerd en moesten leren op eigen benen te staan, waarbij zij een eigen woningmarktbeleid dienden samen te stellen. In deze zelfde context vond nog een andere ontwikkeling plaats. In het politieke discours begonnen beleidsmakers sociale woningbouw steeds meer te associëren met sociale wanorde en achterstandswijken met onleefbare omstandigheden, waar in de voorafgaande periode sociale woningbouw juist gezien werd als verbetering van de leefbaarheid in de wijken en stedelijk vernieuwingsbeleid als bedreiging. Vanaf de jaren negentig veranderde de betekenis van de term leefbaarheid zodanig,

dat asociaal en crimineel gedrag als de grootste bedreiging voor de leefbaarheid in de wijk werd gezien. Waar voorheen sociale voorzieningen als oplossingen voor sociale problemen werden gezien, wordt vanaf de jaren negentig de concentratie zelf als probleem ervaren. De hoge concentratie sociale woningen in achterstandswijken heeft asociaal gedrag tot gevolg dat de leefbaarheid ondermijnt. Waar de nationale overheid in eerste instantie lokale overheden en woningcorporaties aanmoedigde om sociale woningbouw te realiseren, proberen zij in de tweede fase juist lokale overheden en woningcorporaties aan te zetten tot het slopen van sociale woningen en het bouwen van koophuizen, om zo een balans te creëren in de sociale compositie van een wijk.

In de derde fase, waarin we nu verkeren, wordt sociale woningbouw op zichzelf al als sociaal probleem gezien. In het stedelijk beleidsdiscours wordt huiseigendom nu geassocieerd met vrijheid en actief burgerschap, terwijl sociale woningbouw wordt geassocieerd met afhankelijkheid. In het huidige beleid, zo kunnen we concluderen uit zowel de theorieën over gentrification als uit het veranderde discours in Rotterdam, tracht de gemeente door middel van gentrification de leefbaarheid in buurten te vergroten en de sociale orde te herstellen. De wijze waarop de gemeente Rotterdam en haar partners dit op Katendrecht hebben proberen te bewerkstelligen zal hieronder beschreven worden.

4.3 De geplande toekomst van Katendrecht

Ondanks de stadsvernieuwing was een deel van de bestaande woningvoorraad op Katendrecht eind jaren tachtig dusdanig verpauperd dat er veel leegstand ontstond. De instroom van nieuwe bewoners werd hierdoor geremd en de perspectieven tot wooncarrière voor de oude bewoners waren minimaal. Ben van de Wevering, voorzitter van de Katendrechtse bewonersorganisatie vertelt over deze periode:

“Wat hier veranderd is in de afgelopen tien jaar is ,wanneer ik terug ga naar 2000, dat ze toen met een woningbestand zaten met 1640 woningen waarvan er ongeveer 1600 in de sociale woningbouwsector vielen. Dat betekende dus dat we geen koopwoningen hadden op Katendrecht, ook geen koopcomplexen en jongeren, die sociale en maatschappelijk carrière maakten, wilden ook wooncarrière maken en dat ging hier niet. En het nadeel was natuurlijk doordat het grote gedeelte van de sociale woningbouw al 25 tot 30 jaar over de laatste renovatie waren, dat de woningen erg slecht waren. Want er is wel renovatie uitgevoerd in het oude gebied, maar de renovatie betekende eigenlijk in stand houding voor minimaal 20 of maximaal 30 jaar. Dat kon je ook gewoon merken ook, er was op Katendrecht een leegloop van bewoners en om heel eerlijk te zijn, gezien het aanbod van de woningen, wat tien jaar geleden de woningen weer opvulden, dat was toch over het algemeen wel sociaal, economisch of psychisch heel erg zwak. En dat merkten we ontzettend want de veiligheid in de wijk ging heel hard achteruit. Verpaupering van woningen, verloedering van de woonomgeving en als je in een woning kwam wonen was het heel normaal dat als je je bankstel

kwijt wilde gooide je die van drie hoog op straat, je halletje uitvegen dat was de reclamefolders naar buiten vegen en je deur dicht doen. En dat betekende een enorme toename van schijnbeweging, postadressen, zeg maar puur illegale bewoning en met name ook een toename van mensen die hier het liefst anoniem wilde wonen. Want over het algemeen in de nieuwbouw zit je toch wel vaak met sociale controle en in hele oude woningen, met name in een aantal gebieden in Rotterdam-Zuid, daar trekken mensen naar toe omdat je er anoniem kan wonen. Buren letten niet op je en wat je doet interesseert ook niemand en zo ging Katendrecht dus ontzettend hard achteruit.”

De geschetste teloorgang van Katendrecht werd doorbroken doordat de gemeente Rotterdam, in samenwerking met de woningcorporatie en projectontwikkelaars, Katendrecht aanwies als herstructureringswijk, waarin door middel van vernieuwingsoperaties in sociaal, economisch en fysiek opzicht getracht wordt de wijk aantrekkelijk te maken met een gemengde bevolkingssamenstelling (Wono, 2007). De precieze doelen van het herstructureringsbeleid zijn: het vasthouden en aantrekken van mensen met midden/hoge inkomens in de stad, het realiseren van aantrekkelijke woonmilieus met meer variatie tussen de wijken en het zichtbaarder maken van het programma voor interne en externe doelgroepen (Ibid.). Het vasthouden en aantrekken van mensen met midden/hoge inkomens in de stad en het realiseren van aantrekkelijke woonmilieus met meer variatie tussen de wijken worden vormgegeven door het aanbieden van een gedifferentieerder woningaanbod in Katendrecht dan voorheen het geval was. Het zichtbaarder maken van het programma voor interne en externe doelgroepen vindt plaats door gemeentelijke campagnes zoals ‘Kun jij de kaap aan?’ waarin potentiële bewoners aangetrokken dienen te worden en waarbij oude bewoners inzicht dienen te krijgen in de ontwikkelingen in Katendrecht. Op basis van deze doelen werden een aantal projecten vormgegeven waarbij een integrale aanpak centraal stond. Om deze integrale aanpak te kunnen verwezenlijken is door het ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) en de dienst Stedenbouwkunde en Volkshuisvesting (dS+V) de Ontwikkelvisie Katendrecht (2005) opgesteld.

De hoofdlijnen van deze ontwikkelvisie zullen hieronder worden beschreven. De ontwikkeling van Katendrecht bestaat uit twee gebieden waarop nieuwe woningen gebouwd dienen te worden en daarnaast het oude gedeelte waarin transformaties in de woningvoorraad zullen plaatsvinden. De nieuwbouwgebieden zijn het polsgebied: de entree van Katendrecht, en de zuidzijde van de Kaap waar voorheen Hanno gevestigd was. Dit zal het stedelijke gebied worden met daarin het Laan-, Haven-, Park- en Rivierkwartier. De oude kern van Katendrecht, de reeds bestaande bouw zal gerenoveerd, opgeknapt en deels gesloopt worden en moet het groene, meer rustige gebied van Katendrecht worden. In de Ontwikkelvisie Katendrecht (dS+V en OBR, 2005) is vervolgens te lezen welke transformaties er zullen plaatsvinden, maar ook voor welke doelgroepen gebouwd zal worden. Zo dient het polsgebied een stedelijk dynamisch woongebied te worden met dure en middeldure woningen bedoeld voor studenten, Young potentials en senioren. Bovendien zal het European China Centre zich er vestigen. De oude kern van Katendrecht, dat voornamelijk bestaat uit oude sociale huizenblokken en enkele winkels, zal worden gerenoveerd en daar waar mogelijk gesloopt worden. Ook wordt van 34 woningen die gebouwd zijn in 1910 de buitengevel gerenoveerd, waarna het aan de nieuwe bewoners is om de binnenkant op te knappen en vorm te geven. Dit is het kluswoningenproject 'Driehoek-Zuid', dat wordt geïnitieerd door de woningcorporatie in samenwerking met de gemeente Rotterdam. Oud Katendrecht, dat centraal op het schiereiland ligt, is als broedplaats aangewezen voor nieuwe initiatieven. Centraal hierin staat het Deliplein (Groenland, 2009: 27). Het Deliplein is bovendien uitgeroepen tot groeibriljant, een kansrijke plek in de stad, die door particulier initiatief en met steun van gemeentelijke middelen en kennis uit kan groeien tot een locatie waar buurtbewoners op een of andere wijze profijt van hebben (KEI-centrum, 2010). Dit zou de wijk aantrekkelijk moeten maken voor wederom de young potentials en kunstenaars, welke de smaakmakers van

de Kaap moeten worden (dS+V en OBR, 2005). Op het Laan-, Park- en Havenkwartier zullen voornamelijk moderne stadsblokken gebouwd worden, afgewisseld door havengebouwen. Ook deze woningen kenmerken zich voornamelijk door hun bovengemiddelde vraagprijzen. Bovendien zijn er, zoals al eerder beschreven, in het Parkkwartier enkele kavels opgekocht voor pragmatische huizenbouw. Hierop kunnen huizen naar eigen smaak ontworpen worden en deze zijn voornamelijk gericht op mensen uit de creatieve klasse (Ibid.). Het Rivierenkwartier zal in eerste instantie functioneren als betaalde parkeerplaats voor bezoekers van de SS Rotterdam, welke hier vanaf 2007 aangemeerd ligt.

Kort resumerend komt in de Ontwikkelvisie Katendrecht (dS+V en OBR, 2005) naar voren dat het de planning is van Katendrecht een wijk te maken die enerzijds een stedelijk karakter heeft, maar anderzijds ook over veel groen beschikt waar gezinnen, senioren als ook kunstenaars en Young potentials zich kunnen vestigen. Leidende actoren zijn hierin de gemeente Rotterdam als ook deelgemeente Feijenoord, de woningcorporatie Woonstad Rotterdam en de overige projectontwikkelaars. In de Ontwikkelvisie Katendrecht (Ibid.) komt duidelijk naar voren dat de geplande ontwikkelingen voornamelijk gericht zijn op het aantrekken van hogere inkomensgroepen in Katendrecht.

4.4 Katendrecht anno 2010

Wanneer anno 2010 naar Katendrecht wordt gekeken, kan geconstateerd worden dat een substantieel deel van de ontwikkelingsplannen inmiddels gerealiseerd is. Zo is de entree van de Kaap aangepakt. Naast een muurschildering van de SS Rotterdam, is er een wandelpad aangelegd richting Katendrecht en is er bovendien langs de zuidelijke kade een tweede toegangsweg bijgekomen. Langs deze tweede toegangsweg zijn een groot aantal woningcomplexen herrezen, waarvan het overgrote deel reeds bewoond is. Aan het einde van de weg, aan het Derde Katendrechtse Hoofd, bevindt zich een parkeerterrein voor bezoekers van de SS Rotterdam, het schip dat sinds 2007 haar deuren voor bezoekers heeft geopend. Ook in Oud Katendrecht bevindt een groot aantal projecten zich momenteel in de eindfase. Zo zijn de huizen van het kluswoningenproject 'Driehoek-Zuid' in september 2010 opgeleverd en zijn de nieuwe bewoners momenteel bezig met het vormgeven van de binnenkant van de huizen. De gerenoveerde en nieuwgebouwde woningen worden ook langzaam maar zeker opgeleverd, waardoor het oude Katendrecht in het afgelopen decennia een tweede metamorfose heeft ondergaan. Dit geldt echter niet alleen voor de woningvoorraad, ook op het gebied van voorzieningen is er het een en ander veranderd. Zo is er een Chinese kerk gekomen voor de Chinese inwoners van Katendrecht, is er een tweede basisschool gebouwd en zijn er enkele nieuwe winkeltjes en restaurants bijgekomen, voornamelijk op en rond het Deliplein. Daartegenover staat wel dat een groot aantal kroegen zijn deuren heeft moeten sluiten. Ook bevindt zich op Katendrecht nog steeds geen supermarkt en ontbreekt de mogelijkheid tot het

opnemen van contant geld in de vorm van een pinautomaat. Al met al kan gesteld worden dat gezien de ontwikkelingen op het gebied van woningdifferentiatie in Katendrecht er sprake is (geweest) van stedelijke herstructurering. Om echter te kunnen spreken over gentrification in Katendrecht zal gekeken moeten worden naar objectieve cijfers die dit onderbouwen.

4.5 Gentrification in Katendrecht

Alvorens gesteld kan worden dat er sprake is van gentrification in Katendrecht, zal op basis van enkele indicatoren gekeken moeten worden naar de harde cijfers. Gentrification veronderstelt immers dat het aandeel middenklassers in de wijk toeneemt. Wanneer gekeken wordt naar de veranderingen in de woningvoorraad, kan worden geconcludeerd dat deze een behoorlijke transformatie heeft ondergaan. Op onderstaande afbeelding staan de bestemmingsplannen zoals deze er lagen in 2000. Het grijze gedeelte van Katendrecht op de afbeelding betreft de oudbouw terwijl in het witte gedeelte de nieuw te bouwen woningen moesten komen. Inmiddels is, zoals al eerder vermeld, het overgrote deel van de nieuwbouw gerealiseerd, enkel het polskwartier is nog in aanbouw. Daarnaast hebben er in het oude gedeelte renovaties plaatsgevonden en zijn de klushuizen opgeleverd.

Bron: Algemeen Dagblad, 22-04-2000 in: Het grote geld heeft Katendrecht ontdekt.

Om vast te stellen of deze veranderingen geleid hebben tot gentrification, zal gekeken worden naar een aantal indicatoren van gentrification in Katendrecht. Gekeken wordt naar de gemiddelde WOZ-waarde van de huizen, naar een mogelijke stijging in het aandeel koopwoningen en naar een mogelijke daling in het aandeel huurwoningen. Tot slot wordt er gekeken of het gemiddelde inkomen van huishoudens in de wijk gestegen is. Deze indicatoren zullen afgezet worden tegen de algemene cijfers van de gemeente Rotterdam.

Tabel 1: Gemiddelde WOZ-Waarde in Katendrecht t.o.v. Rotterdam (2000-2010).

	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Katendrecht	46.314	63.056	65.341	110.546	122.709	135.615
Rotterdam	x	x	85.642	139.207	160.131	163.792
Katendrecht (Rotterdam=100)	x	X	76.3	79.4	76.6	82.8

Wanneer de ontwikkeling van de WOZ-waarde in Katendrecht wordt vergeleken met dezelfde ontwikkeling in Rotterdam als geheel (cijfers beschikbaar vanaf 2004), kan geconcludeerd worden dat de waarde van de huizen in Katendrecht nog steeds lager ligt dan het gemiddelde in Rotterdam, maar dat het verschil wel kleiner is geworden. De gemiddelde WOZ-waarde in Katendrecht is sneller gestegen dan het gemiddelde in de stad en is ten opzichte van tien jaar geleden zelfs verdrievoudigd.

Tabel 2: Percentage koopwoningen in Katendrecht t.o.v. Rotterdam (2000-2010).

	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Katendrecht	1%	3%	7%	12%	16%	27%
Rotterdam	21%	22%	25%	27%	31%	33%
Katendrecht (Rotterdam=100)	4.8	13.6	28.0	44.4	51.6	81.8

Bronnen: Gemeentelijke Basis Administratie (GBA), WoningBevolkingsOnderzoeksBestand (WBOB).

Tabel 3: Percentage huurwoningen in Katendrecht t.o.v. Rotterdam (2000-2010).

	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Katendrecht	99%	97%	93%	88%	84%	73%
Rotterdam	79%	78%	75%	73%	69%	67%
Katendrecht (Rotterdam=100)	125.3	124.4	124.0	120.5	121.7	109.0

Bronnen: Gemeentelijke Basis Administratie (GBA), WoningBevolkingsOnderzoeksBestand (WBOB).

Een andere belangrijke indicator van gentrification is de omzetting van (sociale) huurwoningen in koopwoningen. In 2000 bestond vrijwel de gehele woningvoorraad in Katendrecht uit huurwoningen. Tien jaar later is meer dan een kwart van de woningvoorraad koopwoning, een sterke stijging. Toch bestaat nog steeds driekwart van de woningvoorraad in Katendrecht uit huurwoningen. In Rotterdam als geheel bestaat in 2010 tweederde van de woningvoorraad uit huurwoningen. De stijging in het aandeel koopwoningen en de daling in het aandeel huurwoningen is echter wel sterker in Katendrecht dan in de gehele gemeente Rotterdam. Wanneer gekeken wordt naar de cijfers van Katendrecht ten opzichte van die in Rotterdam in dezelfde periode, valt het op dat dat de stijging in koopwoningen veel sterker lijkt te zijn dan de daling in huurwoningen, terwijl de percentages wel overeenkomen. Een verklaring hiervoor zou gevonden kunnen worden in de kentering in het Rotterdamse beleid omtrent sociale woningbouw, zoals eerder beschreven aan de hand van het artikel van Uitermark, Duyvendak en Kleinhans (2007). In het huidige stedelijke beleid van de gemeente Rotterdam wordt het bouwen van sociale huurwoningen ontmoedigd, waardoor zowel in Katendrecht als in Rotterdam het aandeel huurwoningen is afgenomen.

Tabel 4: Percentage huishouden met inkomen behorend tot laagste 40% in Katendrecht t.o.v. Rotterdam (2002-2006).

	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Katendrecht</i>	71%	73%	65%	64%	64%
<i>Rotterdam</i>	52%	52%	51%	51%	51%
<i>Katendrecht (Rotterdam=100)</i>	136.5	140	127	125	125

Bron: CBS Regionaal Inkomensonderzoek.

Tabel 5: Percentage huishoudens met inkomen behorend tot hoogste 20% in Katendrecht t.o.v. Rotterdam (2002-2006).

	2002	2003	2004	2005	2006
Katendrecht	4%	x	7%	8%	9%
Rotterdam	15%	15%	15%	15%	15%
Katendrecht (Rotterdam=100)	26.7	x	46.7	53.3	60.0

Bron: CBS Regionaal Inkomensonderzoek.

De cijfers die bekend zijn betreffende het gestandaardiseerde inkomen per huishouden in Katendrecht ten opzichte van die in Rotterdam, zijn slechts bekend van de periode 2002 tot 2006. Toch zijn ook hier enkele conclusies uit te trekken. Zo is het percentage huishoudens met een inkomen behorend tot de laagste 40% in Katendrecht, afgenomen van 71% in 2002 naar 64% in 2006. In Rotterdam is er slechts sprake van 1% daling, terwijl dit in Katendrecht in dezelfde periode 7% betreft. Ook is er een verschuiving waar te nemen in het percentage huishoudens met een inkomen dat behoort tot de hoogste 20%. Was dit in 2002 nog slechts 4% van de totale populatie huishoudens, in 2006 is dit percentage gestegen tot 9%. In Rotterdam is dit percentage in dezelfde periode gelijk gebleven. Wel dient gezegd te worden dat de cijfers uit 2003 voor Katendrecht ontbreken, maar over de gehele periode is er wel degelijk een stijgende tendens waar te nemen.

De keuze voor Katendrecht als onderzoeksveld om onderzoek te doen naar gentrification is met deze cijfers onderbouwd. Niet alleen is het aandeel koopwoningen toegenomen en zijn er sociale huurwoningen verdwenen, ook is het aandeel huishoudens met een hoger inkomen toegenomen en hebben er sociale en fysieke veranderingen in de wijk plaatsgevonden. Naar aanleiding van de literatuur over gentrification kan gesteld worden dat er sprake is van overheidsgestuurde gentrification, wat de keuze voor de Rotterdamse wijk Katendrecht rechtvaardigt.

5. Onderzoeksresultaten

Een bord vooraan Katendrecht waarop reclame wordt gemaakt voor het leven op Katendrecht en waarmee getracht wordt potentiële bewoners aan te trekken.

5.1 Nieuwe bewoners

De transformatie van Katendrecht heeft er voor gezorgd dat er nieuwe bewoners zijn komen te wonen, wellicht met andere levensstijlen dan die van de oude bewoners. Daarom zal gekeken worden naar hoe de houding van de oude bewoners is ten opzichte van de nieuwe bewoners, of er contact is tussen de verschillende groepen, of de oude bewoners het idee hebben dat de nieuwkomers in de wijk passen en welke gevolgen de komst van de nieuwe bewoners in de wijk heeft gehad op het leven van de oude bewoners.

Wat opvalt wanneer de respondenten gevraagd wordt de nieuwe bewoners te beschrijven, is dat het merendeel van de respondenten probeert het antwoord min of meer te nuanceren. Het over één kam scheren van de gehele groep nieuwe bewoners komt in veel mindere mate voor dan het zorgvuldig weergeven van de verschillen binnen de groep nieuwe bewoners. Dit komt duidelijk naar voren in wat respondent 5 zegt, wanneer haar gevraagd wordt de mensen uit de kluswoningen te omschrijven:

“Nou ik ken die mensen niet, maar wat ik net al aangaf zijn het in mijn ogen toch een beetje andere mensen dan dat je gewend bent hier in de wijk. Ja, zal niet zeggen beetje van die kunsttypes, een

beetje alternatief, ja wat is alternatief zal je dan weer zeggen. Ja, een beetje van die mensen die gestudeerd hebben of ja, het zijn toch bepaald type mensen die dat aantrekken. En dat is niet verkeerd bedoeld, maar ik kan het niet anders uitleggen. Het zijn een apart soort mensen. Je ziet heel veel in mijn ogen, heel veel blanke mensen. Maar in mijn ogen een bepaald type volk. Je zou haast zeggen het zijn van die typetjes die geen vlees eten, weet je wel. Misschien zit ik er helemaal naast en zijn het van die feestbeesten, maar ja. En bij die koopwoningen, ja daar is het misschien wel wat meer gemixt, maar toch ook weer bepaalde type mensen die dat aantrekt.”

Toch zijn er ook respondenten die geen blad voor de mond nemen en wel degelijk een kant en klaar oordeel hebben. Zo zegt respondent 1, de mevrouw die de wijk wil gaan verlaten:

“Ja, ik ken maar een ding zeggen: kakkers. Dan heb ik het wel over de voorkant hè, want aan de achterkant kom ik eigenlijk nooit. Kijk als er op Deliplein iets te doen is ook, van de Walhalla uit, nou ik ben er een paar keer naar toe geweest, maar wij horen er gewoon niet tussen vind ik.”

Ook respondenten 5 en 8 geven aan dat de mensen in de nieuwbouw voornamelijk bekakt volk zijn. Respondent 11 geeft aan zelf niet zo te oordelen, maar in zijn directe omgeving wel te merken dat de mensen die een huis op Katendrecht hebben gekocht door de oude bewoners al snel als rijke kakker worden aangemerkt. Dat ze over een ruime portemonnee beschikken wordt echter door verschillende respondenten (2, 3, 5, 9, 12, 13, 16, 17) benadrukt. De termen die door deze respondenten gebruikt worden om de nieuwe bewoners te omschrijven zijn rijkelui, tweeverdieners en dubbele middenklassers. Naast kakkers en mensen met bovenmodale inkomens, geven enkele respondenten ook aan dat het voornamelijk gaat om een wat jonger publiek dat in de nieuwbouw en de kluswoningen is komen te wonen. Daarbij wordt aangegeven dat het gaat het om jongeren (6, 8, 16), studenten (4, 6,), gezinnen, al dan niet van buitenaf (2, 3, 4, 7, 16), maar ook kinderen van oude bewoners die een woning hebben kunnen kopen (4). Respondent 10, een Chinese mevrouw die de Nederlandse taal nog niet zo goed machtig is, is van mening dat er veel Chinese mensen verhuisd zijn van de Nieuwe Binnenweg naar Katendrecht en ook respondent 17 ziet dat er meer Chinezen die geld hebben gemaakt terug zijn gekomen richting Katendrecht. Sommige respondenten maken onderscheid tussen de mensen die in de kluswoningen zijn komen wonen, zij die een nieuw of gerenoveerd huis gekocht hebben en een groep nieuwe bewoners die een huis hebben ontworpen en dit hebben laten bouwen in de beginfase op een vrije kavel. Deze laatste groep wordt voornamelijk omschreven als alternatievelingen (respondent 4) en pioniers, mensen met een bovenmodaal inkomen die afkomstig zijn uit de architectenwereld en die het aangedurfd hebben zich als eerste nieuwkomers in Katendrecht te vestigen (respondent 16). Tot slot geeft volgend citaat van

respondent 3 weer, dat er verschillend wordt aangekeken tegen enerzijds nieuwe bewoners die zich aanpassen aan de omgangsvormen van de oude bewoners en anderzijds zij die dit niet doen:

“Er zijn er wel bij, dan moet ik wel eerlijk zijn, die ik dan heb ontmoet via school en dat zijn heerlijke mensen. Van de nieuwbouw. Maar er lopen er ook zat, die zijn het doodschieten niet waard. Zo arrogant, dit is hun Katendrecht. Die passen zich ook niet aan, die leven hun eigen leven. Moet je maar eens opletten, hier op de hoek wordt je uit je sokken gereden hoor om zeven uur. Met een bloedgang! Want ze moeten naar hun werk en de kinderen moeten nog naar de crèche. Maar ze zeggen geen gedag. In het begin doe je het nog wel, maar ik ben er mee gestopt.”

Wat betreft het contact tussen de oude en de nieuwe bewoners zijn de percepties van de respondenten verdeeld. Respondenten 1, 2, 3 en 8 geven aan dat er met het merendeel van de nieuwe bewoners totaal geen contact is, terwijl zij dit wel geprobeerd hebben te realiseren. Ze geven aan de nieuwe bewoners niet te kennen en ook niet tegen te komen op straat. Wanneer ze echter wel in contact komen met nieuwe buurtgenoten, geven deze niet thuis. Zo vertelt respondent 8, een mevrouw die al 62 jaar vanaf haar geboorte op Katendrecht woont:

“Nou kijk, als er wat is hier op het Deliplein, want walhalla doet veel hoor, dan kommen ze hier langs en dan zeggen wij goedemiddag en dan lopen ze allemaal door. Tifuscaponnes allemaal. Laat ze allemaal maar doorlopen dan. De ene zegt gedag, maar de ander niet. Hunnie niet. Nee hoor, echt waar niet. Helemaal niet, echt heel raar. Maarja, laat ze het maar uitzoeken.”

Ook respondent 3 geeft aan het gevoel te hebben dat de oude en nieuwe bewoners lijnrecht tegenover elkaar staan. Dit uit zich vooral wanneer er iets wordt georganiseerd:

“Als een Kapenees een feestje geeft dan zie je heel Katendrecht er staan, maar als het feestje door Walhalla georganiseerd wordt of van buitenaf dan zie je enkel de nieuwbouw.”

Andere respondenten (6, 7, 11, 12, 16, 17) geven aan dit wel te herkennen, maar wijzen erop dat ook de oude bewoners van Katendrecht hierin een groot aandeel hebben. Zij zouden geen moeite doen om echt in contact te komen met de nieuwe bewoners. Zo geeft respondent 6 aan:

“Jawel, ik vind het goede ontwikkelingen wel hoor, alles wat er nu gebeurt. Dat vind ik wel goed, ik denk ook dat het wel goed is voor alle mensen die hier willen blijven wonen. Dan is het belangrijk dat mensen een goede verstandhouding hebben. Maar dan is het wel leuk dat als er wat georganiseerd wordt dat dan groepen ook een beetje bij mekaar zijn. Dat is nog niet echt hoor. Maar ik verwijt dat meer de oude bewoners van Katendrecht. Die hebben zoiets van laat maar gaan, die zoeken ook niet echt contact. Dat is wat ik bedoel met zo'n evenement op het Deliplein, wat er ook gedaan wordt, je ziet echt te weinig oude Katendrechtters, meer nieuwkomers. Maar dat

is toch gezellig enzo, als mensen met elkaar in aanraking komen en in gesprek dan leren mensen mekaar kennen in de wijk natuurlijk. Dat is misschien in het buurthuis ook, die mensen gaan dan weer niet naar het buurthuis ook.”

Respondent 16 geeft aan wel een verklaring te hebben voor deze terughoudende opstelling van de oude bewoners. Zo verklaart zij:

“Echte oude bewoners, authentieke bewoners hier zijn van, vroeger was het allemaal zo gezellig en leuk en we hadden het zo goed voor mekaar. Terwijl daar ook natuurlijk heel veel misère was, heel veel armoede en je had havenarbeiders die toch wel heel hard moesten werken en ook heel veel andere problematieken. Ik kan het me ook wel een beetje voorstellen, mensen voelen zich toch bedreigd in hun veilige leefomgeving, dat voelen ze wel zo. Het hoeft niet zo te zijn, ze kunnen er veel meer van profiteren als ze er een beetje open voor staan. Dat vind ik wel jammer.”

Sommige respondenten hebben wel degelijk contact met de nieuwkomers. Zo heeft respondent 5 contact via school met de nieuwe bewoners, maakt respondent 6 weleens een praatje, hebben respondenten 4 en 16 kennissen gemaakt en zijn respondent 9 en respondent 17 zelfs bevriend geraakt met één of meerdere nieuwe bewoners. Respondent 12, die zelf aangeeft nog een relatief nieuwe bewoner te zijn gezien het feit dat hij pas elf jaar woonachtig is in Katendrecht, geeft aan waar het bij sommige andere bewoners aan schort:

“Als ik het zelf zie dan ben ik zelf natuurlijk een redelijk nieuwe bewoner en als ik dan kijk naar die oude bewoners, ik denk als je jezelf openstelt en gewoon op een normale manier met hun omgaat dan is het helemaal geen probleem. En als zij dat ook bij jou merken, gaan ze ook heel normaal met jou om. Maar je hebt ook wel een groep nieuwe bewoners die denken, dat zijn die mensen uit die oudbouw en daar dus niet in willen investeren. En als jij inderdaad elke ochtend weggrijdt uit de wijk en elke avond terug komt, dan is er inderdaad weinig tijd over om daar echt wat voor te doen.”

Je openstellen voor de verschillende bewoners en willen investeren in contactkan tot gevolg hebben dat er meer contact tussen de oude en de nieuwe bewoners ontstaat dan tot op heden het geval is. Ook het hebben van kinderen (6, 11) of een hond (15), wordt aangedragen als remedie tegen het gebrek aan contact tussen de bewonersgroepen. Bovendien heeft het maken van contacten volgens respondent 6 ook tijd nodig en gezien het feit dat die mensen in Katendrecht zijn komen wonen is daar nog tijd genoeg voor. Bijna alle respondenten vinden wel dat de nieuwe bewoners in Katendrecht passen, al is de ene respondent daar meer overtuigd van dan de ander. Enkele respondenten (5, 9, 13, 17) geven aan dat de nieuwkomers om in de wijk te kunnen passen, zich aan moeten passen en vooral niet naast hun schoenen moeten lopen. Twee respondenten (1 & 2) hebben het gevoel dat de nieuwe bewoners juist niet in de wijk passen.

Respondent 1 draait het om en heeft het gevoel dat wanneer er iets georganiseerd wordt, juist de oude bewoners niet tussen het overige publiek passen. Respondent 2 vindt dat bij het aantrekken van deze nieuwe bewoners, te weinig rekening gehouden is met de oude bewoners van Katendrecht. Hij zegt hierover:

“Nee. Die passen niet op Katendrecht. Vooraan de Kaap heb een bord gestaan van Ken je de Kaap aan? Dat was om die huizen te verpatsen. Maar ze hadden beter neer kunnen zetten: Kan Katendrecht jullie aan? Want dat is een andere zaak.”

Tot slot is de respondenten gevraagd naar de gevolgen van de komst van de nieuwe bewoners op hun leven. Ook hierin is de meerderheid van de respondenten positief gestemd, maar zijn er enkelen (1, 2, 3, 8) die vooral de negatieve veranderingen benadrukken. Zo geven zij aan dat er weinig contact is tussen de twee groepen, wat er toe heeft geleid dat zowel de groep oude, als de groep nieuwe bewoners steeds meer naar binnen gekeerd is geraakt. Het gros van de oude bewoners neemt afstand en men bemoeit zich niet met de andere groep zo zegt respondent 1. Respondent 3 heeft het gevoel dat de oude bewoners ook steeds minder betrokken worden bij beslissingen aangaande de buurt:

“En nu zijn die nieuwe bewoners in de meerderheid. Dus het is een uitstervend ras, Kapenezen. Je houdt enkel nog maar de naam over. Het kan ook niet anders gewoon. Simpel. Het is voorbij, wat geweest is is voorbij. En het is juist hartstikke leuk, en dat houdt die groep ook bij elkaar, om die oude verhalen steeds maar naar boven te halen. Nu is het een slaapwijk en er is niks meer. Er komt een stelletje van de gemeente die een zak geld hebben die het gaan organiseren over een jaar, nou wat heb ik daar mee? Als ik een feestje wil, dan wil ik het over een maand hebben en niet volgend jaar mei als ze eenmaal uitvergaderd zijn. Het geld komt niet hierheen, het blijft daar en het wordt ook daar opgemaakt. Het feestje wordt hier wel gegeven maar je staat er buiten. Je staat uit het raam te kijken en je ziet van daar gaat dus ons subsidiegeld heen. Kijk maar naar het museum, dat is ons subsidiegeld. Maar gaat aan een Kapenees vragen van wat daar binnen gebeurt. Daar zitten nu een groep mensen in, dat totaal niks met Katendrecht heeft. Maar die hebben een bepaald budget en die organiseren dingen voor Katendrecht, maar wat hun leuk vinden. Katendrechtters weten helemaal niet wat daar gebeurt.”

Twee respondenten (5 & 8) betreuren het dat de renovatie en sloop van oude panden, ten koste gegaan is van oude kroegen en woningen. Volgens respondent 8 is dit gebeurd is om de nieuwe bewoners tevreden te stellen:

“En verder hebben we niks, ja twee kroegen. En vroeger was dat veel meer. Maar ze moesten er allemaal uit. Kijk maar hier op de hoek ook, dat was eerst de Brooklynbar. Dat is nu een restaurant

geworden. Kroegen moesten er allemaal uit. En allemaal woonhuizen van gemaakt natuurlijk ook hè? Ze willen natuurlijk Katendrecht netjes hebben hè voor die nieuwe bewoners die er allemaal wonen. Voor de kakkers, wij noemen het de kakkers!”

Ook de invoering van betaald parkeren wordt door twee respondenten (3, 8) aangedragen als direct gevolg van de komst van de nieuwe bewoners. Daarentegen noemt een meerderheid van de respondenten vooral positieve veranderingen in de wijk als gevolg van de komst van de nieuwe bewoners. Zo geeft respondent 4 aan dat ze vindt dat de wijk opgeknapt is en het door de nieuwkomers levendiger en gezelliger is geworden. Andere respondenten (7, 11, 15, 16) vinden de instroom van mensen van een ander allooi, die een hoger opleidings- en denkniveau hebben en over het algemeen ook hoger op de sociale ladder staan (7) positief voor de wijk. Zo hebben deze nieuwe bewoners een positievere insteek en ontstaan er weer creatieve ideeën (16), zijn er mensen bij gekomen die hun verantwoordelijkheid kennen en iets voor de wijk willen betekenen (17) en ontstaan er weer kansen voor kleinere ondernemers (12). Respondent 15, een mevrouw die in eerste instantie haar vraagtekens zette bij de komst van mensen van buitenaf, vertelt:

“Nou, ik vind dat ze wel wat positiefs toevoegen, dat vind ik wel. Bijvoorbeeld ook bij de nieuwbouw, wij lopen elke dag daar de hond uit te laten en vooral in de zomermaanden valt het me op dat ze heel veel met de kinderen buiten zijn en heel veel dingen doen, ik vind het echt een leuke woonwijk worden. Wat het vroeger niet was, vind ik nou dat ik denk dat is echt hartstikke leuk.”

“ Ik vind het wel leuk om te zien hoe die wijk opbloeit, ik vind het heel leuk om dat mee te maken, het valt mij heel erg mee. Ik had er een heel ander idee over. Ik zag er heel erg tegenop. Dat dat oude weg zou gaan en alles zou veranderen, ik ben eigenlijk niet zo van veranderingen. En dit valt me echt verschrikkelijk mee, ik vind het heel positief. Ik ben blij voor Katendrecht dat het zo uitpakt.”

Links leegstaande huizen op de Katendrechtse straat. Momenteel zijn de toegangen dichtgespijkerd en in de nabije toekomst zal het worden gesloopt. Rechts een van de huizen die gebouwd zijn op de vrije kavels waarin volgens respondenten de wat 'alternatieve' mensen wonen.

Hoe ervaren de oude bewoners de komst van de nieuwe bewoners naar Katendrecht?

In dit hoofdstuk is beschreven hoe de respondenten de gevolgen van de komst van de nieuwe bewoners naar Katendrecht hebben ervaren. De respondenten zijn over het algemeen voorzichtig bij het stigmatiseren van de gehele groep nieuwe bewoners. Wel gaat het om een ander publiek dat in zowel de gerenoveerde en de klushuizen, als in de nieuw gebouwde woningen is komen te wonen. Toch valt op dat verschillende termen wel degelijk door meerdere respondenten naar voren worden gebracht. Zo zouden het kakkers zijn, of mensen die over een ruimere portemonnee beschikken dan de oude bewoners. Andere genoemde typeringen zijn rijkelui, tweeverdieners en middenklassers. Het gaat voornamelijk om wat jongere mensen, veelal gezinnen, met een dubbel inkomen. Er wordt echter wel onderscheid gemaakt tussen hen die in de nieuwbouw en de gerenoveerde huizen zijn komen te wonen en zij die een huis ontworpen hebben op een vrije kavel. Deze laatstgenoemde groep wordt toch een beetje gezien als alternatievelingen of pioniers, afkomstig uit de architectenwereld.

Wat betreft het contact en de omgang met de nieuwe bewoners wordt het vooral belangrijk geacht voor zowel de oude, als de nieuwe bewoners om open te staan voor elkaar en op een normale manier met elkaar om te gaan. Wanneer dit niet het geval is, wil er nog weleens

fRICTIE ontstaan. Zo is een aantal respondenten van mening dat de nieuwe bewoners arrogant zijn, omdat ze geen gedag zeggen op straat en zich totaal niet aanpassen. Andere respondenten geven aan dat het van twee kanten moeizaam verloopt, beide partijen moeten in elkaar willen investeren en dat gaat niet wanneer de oude bewoners contactmomenten zoals feestjes waar ook de nieuwe bewoners aanwezig zijn, vermijden. De reden die genoemd wordt voor de afwachtende houding van de oude bewoners, is het gevoel aangetast te worden in de voor hun veilige leefomgeving. Toch heeft het merendeel van de respondenten wel degelijk contact met de nieuwe bewoners en hebben sommigen zelfs vrienden gemaakt. De nieuwe bewoners passen volgens vrijwel alle respondenten wel op Katendrecht. Wel heeft dit proces tijd nodig en ook hier geldt dat van de nieuwe bewoners wordt verwacht zich te assimileren. Daarbij geeft een respondent aan het wel op prijs gesteld te hebben alvorens de veranderingen plaats zouden vinden niet alleen op zoek te gaan naar potentiële bewoners die het wonen op Katendrecht aankunnen, maar om ook aandacht te besteden aan de visie van de oude bewoners die er soms al generaties lang wonen.

Vier van de negentien respondenten noemen voornamelijk negatieve effecten van de komst van de nieuwe bewoners. Zowel de oude als de nieuwe bewoners zouden zich voornamelijk op hun eigen groep richten en weinig tot geen contact hebben met de andere groep. Ook wordt aangegeven dat subsidiegelden vanuit de gemeente enkel nog besteed worden aan de nieuwe groep bewoners, zonder enige inspraak van de oude bewoners, en dat de wijk langzaam maar zeker in een slaapwijk dreigt te veranderen. Een ander negatief direct gevolg van de komst van de nieuwe bewoners is dat ervaren wordt dat kroegen hun deuren hebben moeten sluiten om de wijk netjes te krijgen voor de nieuwe bewoners. Toch is het aantal respondenten dat vooral positieve gevolgen van de komst van de nieuwe bewoners ervaart, in de meerderheid. Zo wordt het positief bevonden dat er wat mensen van een ander allooi, met een hoger opleidingsniveau, die over het algemeen wat hoger op de sociale ladder staan, in Katendrecht zijn komen te wonen. Hierdoor is de buurt levendiger geworden en opgeknapt en zijn er weer kansen ontstaan voor kleine ondernemers. Bovendien zijn er ook oude bewoners die vrienden hebben gemaakt onder de nieuwe bewoners. Wat wel confronterend wordt bevonden door sommige oude bewoners, is dat ze nu aankijken tegen bewoners die zich in een financieel luxere situatie bevinden, met een dure auto en een koophuis.

Op deze foto wordt de scheidlijn tussen oud- en nieuwbouw benadrukt. Rechts staat een huizenblok met sociale huurwoningen terwijl links de nieuwgebouwde woningen te zien zijn.

5.2 Veranderingen

Om uitspraken te kunnen doen over de perceptie van de bewoners op de veranderingen in de wijk, is het van belang om te weten of bewoners überhaupt gentrification als zodanig ervaren hebben. Daarbij zal gekeken worden naar het optreden van zowel sociale, fysieke, economische als culturele veranderingen in de wijk zoals beschreven door Hamnett (1991).

Allereerst komen de leefbaarheidsaspecten schoon, heel en veilig aan bod. Stedelijk beleid in Nederland impliceert immers dat wanneer een wijk schoner, heler en veiliger is, dit de leefbaarheid ten goede zal komen (Van Gent, 2009). Twaalf van de dertien respondenten (1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17) die hierover iets geeft aan dat ze van mening zijn dat de buurt schoner is geworden. De grootste verbetering zit hem volgens hen in de komst van de ondergrondse containers in de wijk en het frequente legen hiervan. Zo zegt respondent 5, een 35 jarige vrouw die al sinds haar jeugd op Katendrecht woont hierover:

“Nou ja, je hebt nu die ondergrondse containers dus het nadeel is wel dat, ja vroeger had je één of twee keer per week kwam die vuilnisman langs, naja dan stonden die zakken aan de straat en dan weet ik nog wel dat als het dan zomer was dan stinkt het de pan uit natuurlijk. Nu zit alles onder de grond dus je hebt veel minder zwerfafval.”

Wat opvalt, is dat er oog is voor verbeteringen vanuit de gemeente, zoals de komst van ondergrondse containers en de inzet van de Roteb, maar dat enkele respondenten (8&17) ook wijzen op het feit dat er vanuit de buurtgemeenschap wordt bijgedragen aan een schonere wijk. Respondent 17, die al 27 jaar op Katendrecht woont zegt:

“Ja, we hebben een geweldige schoonmaakploeg. En we hebben dan dat klachtennummer en laatst stond op het plein het onkruid zo hoog en dat zit in het zicht en de volgende dag vier man aan het branden en het doen. En tien jaar terug hadden we wel plezier ook met de woppers. Dat waren mannen die de klusjes in de wijk deden. En dat werd dan zonder ambtenarij eromheen gewoon gedaan. Maar deze groep doet ook zeker fantastisch werk. En we doen er zelf ook aan mee, want je ziet ook met die hond dat iedereen met zakjes loopt om de poep op te ruimen en dat vind ik alleen maar positief.”

Respondent 8 is de enige respondent die niet per definitie vindt dat de wijk schoner geworden is, omdat zij aangeeft dat de straten helemaal niet schoon zijn tenzij de bewoners zelf geveegd en opgeruimd hebben. De overige respondenten zijn echter wel positief gestemd over hoe schoon de buurt is ten opzichte van tien jaar geleden.

Veranderingen in hoe ‘heel’ de wijk is ten opzichte van tien jaar geleden, worden maar door enkele respondenten (7, 12, 15) gesignaleerd. Twee respondenten (7&12) geven aan dat de periode waarin Katendrecht verpauperd was langzaam maar zeker achter hen ligt, terwijl respondent 15 juist van mening is dat het renovatie- en sloopproces nog helemaal niet voltooid is. Volgens hem knapt het wel degelijk op, maar zijn er nog steeds oude woningen dichtgetimmerd. Respondent 7, een leraar die 11 jaar op Katendrecht woont, heeft de buurt sinds zijn aankomst echter wel degelijk op zien knappen. Hij zegt hierover:

“Nou als ik kijk naar toen ik hier kwam wonen, ik ben komen wonen op het Deliplein, toen was dat allemaal aan de onderkant zaten nog drie cafés en een eettentje en voor de rest was het helemaal dicht gespijkerd. En als je dan nu eens kijkt, sinds dat het een groeibriljant is geworden is het helemaal opgeknapt natuurlijk. Er zitten nu weer wat bedrijfjes in, wat restaurantjes dus dat gaat nu weer een beetje lopen.”

De veranderingen op het gebied van veiligheid zijn een item dat vrijwel alle respondenten aandragen als positieve ontwikkeling in vergelijking tot tien jaar geleden. Enkel respondent 5 geeft aan dat zij Katendrecht nooit echt als onveilig beschouwd heeft en het dus ook niet veiliger vindt dan voorheen. De overigen noemen verschillende redenen voor de toegenomen veiligheid. Voornamelijk het vertrek van een als problematisch en asociaal ervaren groep bewoners wordt door veel respondenten als verklaring genoemd, maar ook het eigen initiatief van bewoners en

de komst van cameratoezicht hebben volgens de respondenten bijgedragen aan een veiligere wijk. Dit komt duidelijk naar voren in een citaat van respondent 4, die wegens de onveilige situatie in het verleden het heft in eigen handen heeft genomen:

“Ja nieuwbouw hè? Dat zie je. Hoop slechte mensen zijn weg. Wij hadden hiero dik tien jaar geleden een eigen burgerwacht gehad, omdat er zoveel werd ingebroken. Gewoon de bewoners onder mekaar. In auto’s gereden met vier personen erin met walkie talkie en zo hebben we er heel wat afgeleverd bij het politiebureau. Het was toen gewoon een puinhoop.”

“De politie deed niks dus dan deden we het wel zelf. En ook een hoop slechte locaties zijn ook dicht weet je wel, duistere kroegen waar gedeald werd, dat is ook allemaal afgesloten en gesloopt. Heel veel oude woningen worden gesloopt en dat wordt gewoon koop hè?”

Het ingrijpen in de woningvoorraad heeft ertoe geleid dat bepaalde groepen min of meer gedwongen de wijk moesten verlaten. De respondenten lijken hier niet rouwig om. Zo zegt respondent 8, een geboren en getogen 62 jarige Kapenese over haar veiligheidsgevoelens ten opzichte van tien jaar geleden:

“Ja, dat is wel een stuk beter geworden. Misschien komt dat omdat ze die camera’s neer hebben gezet. En dat asociale zootje allemaal de Kaap af natuurlijk. Ja, die woonden hier op de Rechthuislaan, maar die moesten er allemaal uit. En dan ken je huizen kiezen, maar die moesten allemaal de Kaap af. Stuk rustiger is het. Nu kan ik weer gewoon ’s avonds op m’n fietsje naar het clubhuis. Ik ging altijd met de auto. Dinsdagavond hebben we kaartavond, maar ik ging altijd met de auto. Ik durfde nooit te lopen.”

De problematische groep bewoners waarover gesproken wordt door de respondenten is voornamelijk van Marokkaanse en Antilliaanse afkomst geweest:

“Dan had je natuurlijk een hoop mensen in de wijk wonen nog die je niet als groepen bij mekaar wil hebben. Dan wil ik niet discriminerend zijn hoor, maar je hoort natuurlijk in de media ook toch dat groepen als Marokkanen en Antillianen het meeste overlast veroorzaken. Maar het is nu wel een stuk rustiger weer geworden volgens mij. Nou heb ik zelfs toch al niet zoveel last ervan gehad hoor.”

Respondent 15 is een stuk minder kieskeurig in zijn uitlatingen wat betreft deze groep en zegt:

“Je hebt nog steeds veel last van die rare gasten, van die bruinerds weet je wel. Daar hebben we toch nog steeds een beetje... Ze zijn een beetje anders al anders en ze geven behoorlijk wat overlast soms. Vooral in de zomermaanden. Ze vreten van alles en nog wat uit. Maar dat is al een stuk beter dan het is geweest.”

Wat betreft economische veranderingen is gekeken naar hoe tevreden de respondenten zijn met het winkel- en voorzieningenaanbod ten opzichte van tien jaar geleden. De respondenten zijn eensgezind wanneer het gaat om het winkelaanbod. Het gebrek aan een grote supermarkt op Katendrecht, maar ook het ontbreken van een pinautomaat wordt door het merendeel van de respondenten als negatief beschouwd. Zo zegt respondent 13:

“Ja, dat vind ik jammer genoeg wel heel slecht hierzo. Ik heb het bij het Deliplein, daar is het ook helemaal veranderd, daar heb ik het wel gezien dat ziet er heel leuk uit. Daar is ook een theater bij gekomen en ik zag een videotheek en een snackbar en een restaurant. Maarja, vroeger stonden daar allerlei cafeetjes en allemaal andere snackbars enzo. En de Las Vegas, het casino. En op zich is het wel wat, maar het is heel... duur. Heel duur. Ook bijvoorbeeld als je boodschappen moet doen, je moet gewoon Katendrecht uitgaan, letterlijk, wil je boodschappen doen. Wil je pinnen, moet je naar het Afrikaanderplein gaan. En dan nog het feit dat je hier twee bejaardengebouwen hebt, die moeten gewoon de bus nemen om te gaan pinnen.”

Twee respondenten (6, 17) geven echter aan dat het ook aan de bewoners zelf ligt dat er geen supermarkt meer in Katendrecht is, omdat mensen niet bereid zijn meer te betalen voor hun boodschappen en de kleinere winkeltjes hierdoor geen kans krijgen. Naast het gebrek aan een supermarkt en een pinautomaat, wijzen twee respondenten (8 en 13) op het verdwijnen van diverse cafés. Waar voorheen Katendrecht bekend stond om de hoeveelheid horecagelegenheden, zijn er nu nog maar enkele cafés overgebleven. Respondent 6, waarmee toevalligerwijs op het moment van interviewen een biertje werd gedronken op het terras zegt hierover:

“Ja, kijk ik ben als vrijgezel toch wel gewend aan wat levendigheid. Dus ik vind het jammer dat ze nu zo weinig cafés hebben. Want kijk op dat Deliplein kan je toch nog wel 1 of 2 cafés erbij zetten? Dat zal wel niet meer de bedoeling zijn van b&w, maar...”

Toch zijn er wel degelijk nieuwe winkels en voorzieningen bijgekomen in de afgelopen tien jaar. Een deel van de respondenten hebben oog voor deze ontwikkelingen en juichen deze ook toe (4, 7, 9, 12, 15, 16), terwijl enkele andere respondenten (1, 2, 5, 11) een stuk kritischer zijn over de komst van deze nieuwe winkels en restaurants. De redenen dat zij met argusogen de komst van deze nieuwe winkels en voorzieningen bekijken, zijn het prijsniveau en daarnaast de locatie. Over het prijsniveau in een recent geopend biologisch winkeltje zegt respondent 2:

“En dan is er een winkel neergezet en die schijnt dan weer heel erg duur te zijn. Die verkoopt dan biologische producten, biologisch brood en weet ik het allemaal. Ik heb geen zin om voor een potje honing vijf euro te gaan betalen omdat die bijen zo lekker hebben mogen rondfladderen.”

En over de locatie zegt dezelfde respondent:

“Ja, sinds een paar weken is er één winkeltje geopend. Een soort kruideniertje is dat. Voor de rest heb je niks. Alle winkels waren dicht. Het enigste wat ze doen, daar op dat Deliplein dat is heilig verklaard, alle activiteiten worden daar gerealiseerd. Daar heb je ook allerlei restaurants gekregen en noem maar op. De echte Katendrecht zal je alleen in dat restaurant niet vinden, want ten eerste ken die dat niet betalen en ten tweede gaat een normale Katendrecht niet in een restaurant eten. Die eet gewoon thuis, met z’n kinderen. En als die een keer uitgaat, dan gaat die naar de diergaarde en dan gaat die niet in ze eigen wijk in een restaurant zitten te knagen.”

Het Deliplein, de locatie die door de gemeente als groeibriljant is aangewezen, is volgens deze respondent de voornaamste plek voor nieuwe ontwikkelingen in de wijk. De winkels en voorzieningen die hier komen, zijn echter niet geschikt voor de oude bewoners van Katendrecht. Dit blijkt ook uit het volgende citaat van respondent 12. Hij woont hier elf jaar en bestempelt de ontwikkelingen wel als positief, maar geeft in zijn antwoorden ook weer dat het hier om een andere groep consumenten gaat.

“Nou, ik denk dat het voor de wijk echt wel beter is. Doordat er hoger opgeleide mensen komen, met een andere portemonnee zal ik maar zeggen, zie je ook weer dat een ijssalon waar je geloof ik een euro of 50 cent per bolletje betaalt, voor heel veel mensen was dat gewoon teveel. En dat merk ik nu ook nog weleens dat ik dan kinderen hoor, van bij de ijssalon is het hartstikke duur dat ijs! Terwijl andere mensen zeggen van nou, ik heb lekker een ijsje gehaald daar. En dat zie je gewoon bij heel veel dingetjes dat ander soort publiek zorgt ervoor dat bepaalde cafés of restaurantjes of zo’n ijssalon opeens wel weer nieuw leven ingeblazen kan worden omdat daar nu ineens wel publiek voor is. En dat deden ze eerst niet want waarom zouden ze twee euro betalen, terwijl je bij c1000 een hele bak kan halen voor een euro.”

De komst van de nieuwe bewoners heeft er toe geleid dat bepaalde winkels weer bestaansmogelijkheden kregen en er nieuwe winkels en restaurants bij zijn gekomen. Vanuit het oogpunt van het overgrote deel van de respondenten zijn dit echter geen winkels waar zij baat bij hebben. Op het gebied van voorzieningen is er ook het een en ander veranderd in de afgelopen tien jaar. Meest opvallend hierin is de komst van het stoomschip ‘De Rotterdam’ naar Katendrecht. Twee respondenten (2 & 15) zien het aanmeren van de SS Rotterdam als een nieuwe voorziening, hoewel respondent 15 het als een ‘hot item’ aanmerkt, terwijl respondent 2 de komst hiervan helemaal niet aanmoedigt.

“Hoe zou jij het nou vinden als je woont in een wijk, dan wordt er een boot neergegooid met een heleboel poeha en waar zelfs de regering heb moeten ingrijpen omdat het anders helemaal uit klauw gelopen is, heel Nederland betaalt er aan mee.”

Tot slot roemen respondent 2 en respondent 6 de voorzieningen voor kinderen. Zo is er een nieuwe school bijgekomen en is er ruimte beschikbaar gemaakt voor kinderen om te spelen. Hier staan verschillende speeltoestellen, is een voetbalveld gerealiseerd en worden verschillende activiteiten georganiseerd voor de kinderen in de wijk.

Vervolgens is gekeken naar de gevoelens van respondenten over de wijk en of deze veranderd zijn in de afgelopen tien jaar. Over het algemeen geven de respondenten aan dat de veranderingen in de wijk niet of nauwelijks invloed hebben gehad op hun gevoelens over de wijk. Wel geven een aantal respondenten zowel negatieve als positieve neveneffecten weer van de transformatie van de wijk. Zo geeft respondent 5 weer hoe zij een door haar ongewenste tweedeling ziet ontstaan op Katendrecht:

“Wat ik alleen wel jammer vind, vanuit mijn werk hier zit je ook weleens bij overleg in bepaalde dingen en dan zijn er natuurlijk heel veel nieuwe huizen bij gekomen, maar dan wordt er weleens gesproken over de nieuwe wijk en dan denk ik nieuwe wijk, hallo is gewoon een wijk hoor! Wat zijn die mensen meer of minder, snap je wat ik bedoel? Je krijgt zo’n north en south idee, weet je van hier ligt de grens van ja, ik zou haast zeggen de aso’s en daar de dan weet je, de hoog opgeleiden. Nou zo is het niet want hier wonen ook misschien mensen die hoog gestudeerd hebben of wat dan ook. Dus dat vind ik wel jammer dat je dan weleens hoort de andere wijk of het nieuwe gedeelte, dan denk ik ja het is gewoon één gedeelte.”

Ze geeft echter wel aan dat ondanks deze constatering haar gevoelens voor Katendrecht onveranderd zijn gebleven. Respondent 3, wiens gevoelens ook niet veranderd zijn, geeft aan dat door de nieuwbouw de levendigheid langzaamaan dreigt te verdwijnen:

“ Ja, jammer. Je sociale contacten, de wijk gaat achteruit. En dat is hoofdzakelijk door de nieuwbouw. Niets houdt je meer tegen, je kan net zo goed in Ommoord gaan wonen dat is bijna identiek hetzelfde. Ook qua dingen organiseren, de nieuwbouw wil dat niet die willen echt een slaapwijk hebben, je mag niks organiseren. Vroeger was het van organiseer wat, dat was een groot feest en er was geen bewoner die klaagde.”

Andere respondenten (4, 6, 17) zijn echter juist van mening dat de wijk gezelliger is geworden in vergelijking met tien jaar geleden. Zo zegt respondent 4 dat de levendigheid overdag juist is toegenomen, waar dit voorheen vooral ’s nachts het geval was, maar de keerzijde van de veranderingen is wel dat buurtgenoten de wijk hebben verlaten. Duidelijk is echter niet of deze

buurtgenoten zijn vertrokken vanwege de herstructurering of vanwege de onveiligheid en de levendigheid 's nachts van tien jaar geleden. Tot slot geven respondenten 7, 8 en 12 aan dat het negatieve stigma dat voorheen aan de wijk kleefde minder is geworden. Een aantal oudere respondenten vertelde buiten het interview om hoe zij in hun jonge jaren werden gediscrimineerd op de arbeidsmarkt wanneer zij vertelden dat zij op Katendrecht woonden. De prostitutie en de criminaliteit zorgden ervoor dat buitenstaanders een slecht beeld hadden van Katendrecht en haar inwoners. In de laatste tien jaar is dit echter minder geworden. Zo zegt respondent 12:

“Nou toen ik hier net kwam wonen, als je dan tegen mensen zei nou ik woon op Katendrecht hadden ze wel zoiets van oeehh, o. O. Oké. En nu merk je wel dat daar een verandering in is, het begint nu hip te worden om op Katendrecht te wonen. Die omslag zie je wel daarin.”

Op respondent 1 na zijn alle respondenten trots op het feit dat ze op Katendrecht wonen en de veranderingen van de afgelopen tien jaar hebben dit gevoel nauwelijks beïnvloed. Enigszins in lijn der verwachtingen hiervan, hebben bijna alle respondenten die hier iets over zeggen het gevoel in de wijk te passen. Respondent 1 heeft het gevoel dat de wijk in negatief opzicht veranderd is ten opzichte van 10 jaar geleden en wil daarom ook verhuizen. Zij antwoordt op de vraag of ze het gevoel heeft dat ze in Katendrecht past:

“Gepast! Ik heb gepast in de wijk. Want kijk ik zie het zo, wij zitten nou in de asocialenbuurt, met die nieuwbouw. Want die mensen die daar wonen en gekocht hebben, iedereen kon elkaar, zei mekaar gedag, maakten een praatje en dat hebbie niet met die nieuwbouw. Die kijken je af en toe an zo van wie ben je?! Dat is nou allemaal weg. Het was leuk, het was leuk, maar nu niet meer.”

Respondent 12 staat juist zeer positief tegenover de veranderingen en is zich zelfs meer thuis gaan voelen. Doordat de wijk verandert, er dingen aangepakt worden en er naar zijn mening beter uit gaan zien, krijgt de wijk ook een steeds beter imago. Vier respondenten (4, 11, 14, 17) hebben bewust voor Katendrecht gekozen vanwege de sociale controle en het dorps karakter van de wijk. Verder geven twee respondenten (2 & 8) aan dat wanneer ze ooit weg zullen gaan uit Katendrecht, zij dit niet meer bewust mee zullen maken. Zij vertellen dat ze zich op dat moment namelijk tussen zes planken bevinden.

Wat betreft het contact tussen buurtgenoten nu en tien jaar geleden loopt de ervaring van respondenten uiteen. Respondenten 1 en 3 zijn van mening dat door de komst van de nieuwe bewoners de anonimiteit in de wijk is toegenomen. Mensen zeggen elkaar geen gedag meer op straat en er is vrijwel geen contact tussen de verschillende groepen. Dit uit zich niet alleen in de dagelijkse omgang met elkaar, maar ook op andere fronten. Zo vertelt respondent 3:

“Maar het volksgebeuren, dus als je wat organiseert, dat is eigenlijk ook over. Daar wordt heel erg moeilijk over gedaan. Voorheen niet, wil je dat? Ga je gang, geen enkel probleem (..) Er zijn ook wel nieuwe dingen en dan komt de oudbouw weer niet. Dus als de nieuwbouw wat organiseert op het plein, want die hebben het Deliplein in beslag genomen van de oude bewoners. Daar gebeuren nou allerlei dingen, showtjes, optredens en dergelijke, maar daar zal je eigenlijk bijna geen oude Kapenezen tegenkomen want dat is niet meer van hun. En ook die informatie komt niet over, ze worden er ook niet bij betrokken. Die nieuwbouw zegt, dit is Katendrecht en dan organiseren we dat en uiteindelijk staan de oude bewoners er een beetje buiten. Bij het hele organiseren. Maar dat is normaal, dat gebeurt bij elke deelgemeente die ze gaan ombouwen enzo.”

Respondenten 10 en 14 geven aan dat ze weinig contact hebben met buurtgenoten, maar dat ze hier ook geen behoefte aan hebben en dit is dan ook niet anders ten opzichte van tien jaar geleden. De overige respondenten (2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17) geven aan dat er wel degelijk contact is met buurtgenoten en dat dit in tien jaar niet beter of slechter geworden is. De oude bewoners kennen elkaar al, waardoor de contacten in enkele gevallen intensiever zijn dan met de nieuwe bewoners, maar dat het contact met de nieuwe bewoners langzaam maar zeker ook tot stand komt. Wel beperken deze contacten, zowel met oude als met nieuwe bewoners, zich vaak tot gedag zeggen op straat en oppervlakkige praatjes. De respondenten geven aan waarde te hechten aan deze contactmomenten, maar vinden dit ook voldoende. Zo maken respondenten 2, 5 en 17 duidelijk dat zij goede contacten hebben met buurtgenoten, maar dat niet gedacht moet worden dat ze ook de deur bij elkaar plat lopen. Over het algemeen ervaren de respondenten dus dat er behoefte aan, maar ook daadwerkelijk wel contact met buurtgenoten is, maar dat dit beperkt mag blijven tot het maken van een vluchtig praatje en het elkaar gedag zeggen op straat.

Sloop en renovatie in december 2010 op Katendrecht. Rechts op de foto staat een huizenblok dat wordt gerenoveerd en verscholen in de mist staan de recent gebouwde woontorens.

Welke veranderingen hebben de oude bewoners in de afgelopen tien jaar ervaren?

Gesteld kan worden dat de respondenten zowel sociale, fysieke, economische, als culturele veranderingen in de wijk hebben waargenomen in de afgelopen tien jaar. Op basis van de criteria 'schoon, heel en veilig', is het merendeel van de respondenten van mening is dat de buurt in positief opzicht veranderd is. Het plaatsen van de ondergrondse containers heeft ertoe geleid dat de respondenten het gevoel hebben dat de wijk schoner geworden is. Daarnaast geven de

respondenten aan dat met de sloop en renovatie van oude panden de wijk langzaam maar zeker opknapt. Nog steeds zijn er panden dichtgetimmerd, maar ook deze zullen spoedig worden gerenoveerd en getransformeerd worden tot koop- of klushuis. Ook ervaren de respondenten meer veiligheid in de wijk. Vrijwel alle respondenten geven aan dat door de komst van het cameratoezicht, de initiatieven vanuit de bewoners zelf, maar voornamelijk door het wegtrekken van een groep ongewenste bewoners de wijk veiliger geworden is dan voorheen. Deze groep bewoners is echter niet vrijwillig uit Katendrecht vertrokken, maar is min of meer genoodzaakt geweest de wijk te verlaten doordat hun huis werd gesloopt of gerenoveerd. Hierdoor is de overlast in de wijk afgenomen.

Wat betreft de veranderingen in winkels en voorzieningen zijn de respondenten minder gunstig gestemd. Zo is een deel van de levendigheid verdwenen, doordat een groot deel van de horecagelegenheden de deuren heeft moeten sluiten. Bovendien is er geen supermarkt en geen pinautomaat op Katendrecht. De winkels en voorzieningen die wel zijn ontstaan in de afgelopen tien jaar komen niet tegemoet aan de wensen van de oude bewoners. Er is een biologisch winkeltje geopend, maar het prijsniveau hiervan ligt veel te hoog voor de oude bewoners om er boodschappen te kunnen doen. In de restaurants die er wel zijn bijgekomen zal je geen oude bewoners tegenkomen. Echte Katendrechters kunnen dit namelijk niet veroorloven en daarnaast zal een normale Katendrecht niet in een restaurant gaan zitten eten (respondent 7). Ook valt het de respondenten op dat veel nieuwe voorzieningen gevestigd worden op het Deliplein, wat door de gemeente is aangewezen als groeibriljant in de wijk. Het aanmeren van de SS Rotterdam is een andere voorziening die er in de afgelopen tien jaar is bijgekomen. Een enkele respondent ziet dit als een verrijking voor de wijk, maar een ander geeft juist aan hier helemaal niet op te zitten wachten. De voorzieningen en activiteiten die worden georganiseerd voor kinderen, worden wel als pluspunt beschouwd.

Ondanks de zowel positieve als negatieve veranderingen die door de respondenten worden aangegeven, zijn de gevoelens van de bewoners over de wijk onveranderd gebleven. Slechts een enkeling geeft aan de wijk te willen verlaten, de overige respondenten zouden absoluut niet weg willen. Wel heeft de komst van de nieuwe bewoners tot gevolg dat er door sommigen gesproken wordt over oud en nieuw Katendrecht en dat er steeds minder activiteiten georganiseerd mogen worden door de oude bewoners. Anderzijds wordt aangegeven dat juist door deze nieuwkomers de wijk gezelliger en levendiger is geworden en dat bovendien het negatieve stigma dat lang aan de wijk kleefde, is afgenomen. De respondenten voelen zich thuis in de wijk en hebben het gevoel ondanks de veranderingen in de wijk te passen. De sociale controle en het dorpse karakter van Katendrecht zorgt ervoor dat enkele bewoners de wijk pas willen verlaten wanneer het echt niet anders kan, namelijk als zij overleden zijn.

Qua contacten met buurtgenoten nu in vergelijking met tien jaar geleden is een tweetal

respondenten van mening dat door de komst van de nieuwe bewoners, de buurt een steeds anoniemer karakter gekregen heeft. Zo zou men elkaar geen gedag meer zeggen op straat en zouden de nieuwe en oude bewoners niet staan te springen aanwezig te zijn op door de andere groep georganiseerde activiteiten. Toch worden deze veronderstellingen niet breed gedragen. Het overgrote deel van de respondenten is juist van mening dat er ook nu, nu de buurt gegentrificeerd is, geen verschil is in contacten met buurtgenoten ten opzichte van tien jaar geleden. Men zegt elkaar gedag, maakt weleens een praatje, maar loopt de deur niet bij elkaar plat. Hier is echter onder de respondenten ook geen enkele behoefte aan.

Foto van de Brede Hilledijk met links leegstaande woningen die hermetisch afgesloten zijn en rechts nieuw gebouwde appartementen.

5.3 Gevoelens van displacement

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe Katendrecht het afgelopen decennium is veranderd. De vraag die dit oproept is of oude bewoners zich nog wel thuisvoelen in de buurt? In de literatuur wordt gesproken over 'displacement'. Volgens Marcuse (1986) gaat het hierbij niet alleen om feitelijk vertrek uit de buurt door bijvoorbeeld gestegen huur- en huizenprijzen, maar ook om het gevoel dat men niet meer thuis is in de buurt. Dit kan zijn door het vertrek van vrienden en kennissen, maar ook doordat de komst van de nieuwkomers ertoe leidt dat de buurt steeds meer een middenklasse buurt wordt en hierdoor dusdanig van karakter verandert dat oude bewoners zich niet meer thuisvoelen. Worden dergelijke vormen van displacement ook door de oude bewoners van Katendrecht ervaren?

Het merendeel van de respondenten geeft aan absoluut niet te willen verhuizen. Tien jaar geleden wilden zij op Katendrecht blijven wonen en hier is ondanks de veranderingen in de wijk, niets aan veranderd. Toch geven vier respondenten om uiteenlopende redenen aan de wijk te willen verlaten. Zo geeft respondent 1 aan te willen verhuizen omdat het niet meer gezellig wonen is en omdat haar kleinzoon niet veilig voor de deur kan spelen. Respondent 7, zelf betrokken bij het wijkorgaan, geeft aan dat hij weleens met de gedachte speelt om te verhuizen, maar dit enkel zou doen om van "het geouwehoer" af te kunnen zijn. Respondent 11 is wegens

haar zwangerschap groter gaan wonen, maar heeft bij de toewijzing van een huis via de woningcorporatie, een verkeerde keuze gemaakt. Zij voelt zich niet op haar plek in haar nieuwe huis en zou graag terug willen, maar dit is niet meer mogelijk. Respondent 3 tot slot, geeft aan wel een koopwoning te willen in een andere buurt maar dit wegens grote weerstand bij zijn vrouw niet te kunnen:

“Ja, natuurlijk wel. Je bent een beetje jong en je wilt ook een koopwoning. Hier kon je niks kopen en dan ga je toch kijken, maar ik had één nadeel mijn vrouw. Die kan niet verkassen. Die gaat niet weg. Ik heb de prachtigste woningen uitgezocht, maar dan gaat ze dood als ze hier niet meer zou wonen.”

In meerdere gevallen valt op, hoe diep Katendrecht in het hart van sommige respondenten besloten ligt. Twaalf van de in totaal zeventien respondenten zijn zeer resoluut in hun keuze voor het blijven wonen op Katendrecht. Op de vraag of de respondent zou willen verhuizen als men de kans kreeg, volgden dan ook antwoorden als: ‘No way!’(respondent 9) en ‘Nee. Absoluut niet’ (respondent 12). Het meest opvallende antwoord komt van respondent 17 die zegt:

“Toen zijn we hier naar toe gegaan met liften erin en het eerste wat ik heb gedaan is de liften opgemeten en er past precies een doodskist in, dus ik hoop hier toch uitgedragen te worden, ik hoef hier nooit meer weg.”

Op het gebied van economische en fysieke druk van boven geven een aantal respondenten (2, 3, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 16) aan dat ze zich soortgelijke processen hebben zien voltrekken. Zo ervaren enkele respondenten dat er economische druk wordt uitgeoefend op buurtgenoten doordat woningen die voorheen op huurbasis waren, na renovatie koopwoningen werden of dat de huren dusdanig werden verhoogd dat het nagenoeg onmogelijk werd om te blijven huren. Daarnaast hebben de renovaties tot gevolg gehad, dat de hoeveelheid beschikbare huurwoningen af is genomen. Zo zegt respondent 5:

“Maar ik bedoel waarom moeten het allemaal koopwoningen worden, ik vind het juist leuk als je gewoon van alles wat hebt, ik bedoel ik vind dat je ook gewoon moet kunnen huren. Mensen worden of, ik zal niet zeggen dat weggejaagd worden, maar ik vind dat je niet alleen maar koopwoningen moet hebben. Waarom bouw je niet gewoon een paar nieuwe huurwoningen?”

Respondent 4 en respondent 9 geven aan dat de mensen die voorheen in de panden woonden die nu gesloopt of gerenoveerd worden, naar hun mening nauwelijks de mogelijkheid krijgen of hebben gekregen, een even dure woning te betrekken op Katendrecht. Respondent 16 geeft ook aan dat zij ziet dat na renovatie woningen duurder worden om te huren, maar zij ziet dit als een logisch gevolg van de verbeteringen. Respondenten merken op dat buurtgenoten wegens

renovatie moesten verhuizen, waarna zij vaak de wijk al dan niet gedwongen hebben verlaten wegens gebrek aan sociale huisvesting in Katendrecht. Respondent 11, de mevrouw die vanwege gezinsuitbreiding een woning aan de Katendrechtsestraat toegewezen had gekregen, vertelt hoe zij ook daar na een aantal jaar weg moest:

“Bij mij heel veel, want ik moest dus echt mijn huis uit omdat het gesloopt werd. Het is nog niet gesloopt. En nu woon ik dan achteraan, waar iedereen zegt van daar moet je blij zijn om te wonen. Maar ik vind het er vreselijk. Ik kan er niet wennen, mijn man kan niet wennen, mijn kinderen kunnen niet wennen. En we hebben hier een huis gehad op de Katendrechtsestraat en daar moesten we uit omdat het gesloopt werd, of het gaat gesloopt worden, het staat er nu al twee jaar langer dan dat de planning was. En we zijn in dat huis zo gelukkig geweest en hier kunnen we onze draai niet vinden, dus we lopen al twee jaar lang, ja... We wonen er, maar we wonen er niet met plezier. We hebben een dakterras en iedereen vind het helemaal geweldig, maar wij niet.”

Andere respondenten (2, 3, 12, 13) hebben deze vorm van displacement niet zozeer aan den lijve ondervonden, maar geven wel aan dat ze ervaren hebben dat buurtgenoten, maar ook vrienden (respondent 13) door het slopen en rooveren van woningen Katendrecht hebben verlaten. Ze kregen wel een nieuwe woning aangewezen maar deze was niet op Katendrecht. Respondent 3 heeft het gevoel dat de renovaties van oude woningen met een zeker doel uitgevoerd werden:

“Ja, de derde renovatie, wat nu de afgelopen vijf jaar is die renovatie is gewoon alle oude bewoners eruit en daar hebben ze dan huurwoningen van gemaakt en koopwoningen. Dan krijg je een beetje kapitaal naar Katendrecht. Dus de sociale mensen zeg maar met een modaal inkomen, die hebben ze een beetje weggemoffeld. Die hebben ze overal, dat is een beleid van de gemeente Rotterdam, die konden in ieder geval niet terug komen. Je kreeg koopwoningen natuurlijk. Er zitten enkele huurwoningen ook bij, omdat dan een verplichting is en er zit subsidie op dus het minimaal aan huurwoningen hebben ze er tussen gezet. Maar die hebben ze doelbewust leeg laten staan, dat zie je ook die staan al twee of drie jaar leeg staan, onder het mom van die kunnen we niet verhuren. Maar dat willen ze ook niet, want dan kunnen ze ze alsnog in de verkoop gooien. Dus die truc hebben ze hier op Katendrecht uitgehaald, wat we heel erg jammer vonden.”

Respondenten 12 en 13 zien ook andere gevolgen van het wegtrekken van bepaalde groepen uit de wijk. Opgemerkt wordt dat er een geheel ander publiek voor terug is gekomen en dat het rustiger geworden is sindsdien.

Om te kunnen constateren of de respondenten gevoelens van displacement pressure ondervinden, is er gekeken naar respondenten die vanwege de veranderingen in de wijk gedurende de afgelopen tien jaar, de wijk zouden willen verlaten zodra ze de kans krijgen. Nu geven slechts vier respondenten (1, 3, 7, 11) aan elders te willen gaan wonen, terwijl de overige

respondenten Katendrecht niet willen verlaten. Toch zijn er ook onder deze respondenten bepaalde negatieve gevoelens ten aanzien van de veranderingen die het woongenot hebben aangetast. Zo vindt respondent 4 het zonde dat zij bepaalde kennis niet meer regelmatig tegenkomt voor een praatje. Wel geeft zij aan, dat de reden dat deze mensen weg zijn gegaan voornamelijk de achteruitgang van de buurt was. De context waarin zij dit zegt wijst erop dat ze het hier over de criminaliteit en overlastgevende groepen heeft, wanneer ze spreekt over achteruitgang. Respondent 5 geeft naar aanleiding van de veranderingen als kritiekpunt de oneerlijke verdeling tussen huur- en koopwoningen. Zij zegt hierover:

“Dat het een ander soort type mensen aantrekt ja het is toch een bepaald volk wat daar op af komt. Dat is niet negatief bedoeld ofzo, maar een bepaald type mensen. Je hebt dan wel weer dat het meer gemêleerd wordt, van alles door elkaar. Alleen wat ik dan wel weer jammer vind, is dat alles bijna koop wordt. Want je wordt bijna verplicht om te kopen. Kijk de ene kan het wel, maar de andere kan het niet. Maar ik vind niet dat ook al ben je wel bij machte om te kopen, moet je niet verplicht zijn om te kopen. Je moet ook kunnen huren.”

Respondenten 6 en 16 geven aan dat er veel jongeren zijn vertrokken in de afgelopen tien jaar, voornamelijk door de ontoereikende woningvoorraad. Respondent 7 zegt tot besluit dat er mensen weg zijn getrokken wegens de invoering van het cameratoezicht en de wens van deze groep bewoners om anoniem te leven. Respondent 4 merkt echter ook op, dat zij de veranderingen de afgelopen tien jaar juist als zeer positief heeft ervaren, waardoor zij juist minder displacement pressure voelt. Zo geeft zij aan het gevoel te hebben dat de wijk een steeds positiever imago heeft gekregen naar buiten toe en dat de wijk dankzij de veranderingen daadwerkelijk opgeknapt is en het daardoor gemoedelijker geworden is. Zij merkt daarnaast ook op dat er naar haar gevoel geen exclusionary displacement plaatsvindt omdat mensen uit Katendrecht, maar ook van buitenaf, juist kansen geboden krijgen in Katendrecht te komen wonen. Zo hebben haar zoon en een vriend van haar zoon beiden onlangs een huis op het Deliplein gekocht voor een schappelijke prijs, met behulp van een betaalregeling met de woningcorporatie. Toch zijn er ook respondenten (2, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 17) in wiens perceptie er wel degelijk sprake is van exclusionary displacement. Mensen die de wijk in een vroeger stadium verlaten hebben en graag terug zouden willen of mensen van buiten de wijk die zich graag op Katendrecht willen vestigen, kunnen niet meer zo gemakkelijk een woning bemachtigen als tien jaar geleden het geval was. Respondent 5 geeft aan dat het ook moeilijker is geworden om binnen de wijk te verhuizen. Haar moeder heeft moeite met traplopen en ze zou daarom graag in aanmerking komen voor een huis met lift in Katendrecht, maar heeft het gevoel dat ze dan gedwongen wordt om of iets te kopen, of in een andere wijk een woning te betrekken. Wat betreft oude bewoners die graag terug zouden keren naar Katendrecht zegt respondent 3:

“Er zijn echt mensen van narigheid overleden, die konden niet terugkomen want dat beleid hebben ze ook. Dat ze mensen beloofden van joh, die renovatie, je moet naar een andere woning. Eerst konden ze blijven zitten en toen moesten ze ineens naar een andere wijk toe, andere woning toe, wordt netjes voor u ingericht. Nieuwe vloerbedekking, wil je nieuwe gordijnen? Dan krijg je nieuwe gordijnen. Nieuwe stoelen? Dan krijg je nieuwe stoelen als je maar wegging. Die zijn weggegaan, die hadden spijt! Ik ken er drie die zijn van ellende ziek geworden. Die waren geestelijk helemaal de weg kwijt. Die zaten hierzo, maar die konden nooit meer terugkomen.”

In de perceptie van deze respondent heeft de gemeente Rotterdam het deze mensen bewust moeilijk gemaakt om terug te keren naar Katendrecht. Over mensen die binnen de wijk zouden willen verhuizen vertelt respondent 5:

“Je hoort weleens dat mensen die binnen de wijk willen verhuizen en dan heb ik het over huren, dat het dan best wel lastig is om aan een leuk huisje te komen. Kijk en als je mij zou vragen waar in de wijk wil je wonen, en dan heb ik het niet over het gedeelte wat nieuw is gekomen, natuurlijk zou ik daar willen wonen, maar in principe zou ik niet kopen. Het enigste wat ik hoor is dat als mensen willen verhuizen dat het heel moeilijk is om hier terecht te komen.”

Respondent 7, die betrokken is bij de bewonersvereniging, ergert zich aan deze negatieve verhalen. Hij is van mening dat het voor bewoners wel mogelijk is op Katendrecht te komen wonen, of binnen Katendrecht te verhuizen, wanneer ze maar zelf het initiatief nemen. Lichtelijk geïrriteerd vertelt hij:

“Het enigste wat ik wel gemerkt heb is dat een aantal bewoners die weg moesten bij de herstructurering omdat er sloop of renovatie van de woning plaats zou vinden, dat die zich vaak schijnheilig gedroegen omdat die liepen te schreeuwen en te gillen omdat ze op Katendrecht geen woning konden vinden. En toen zijn we daar achteraan gegaan achter de juiste feiten, want daarmee veroorzaakten ze een hoop onrust in de wijk omdat ze een hoop bekenden of familieleden in de wijk hebben. Van ik kan niet op Katendrecht blijven wonen, want ik krijg geen woning. En dan bleek heel vaak dat ze niet eens op woningen solliciteerden.”

Ondanks de bevindingen, zoals respondent 7 deze naar voren brengt, leeft onder meerdere respondenten wel degelijk het gevoel dat het moeilijker dan voorheen is voor zowel mensen in, als voor mensen buiten Katendrecht om naar of binnen Katendrecht te verhuizen. Het gaat hierbij dan wel om het verkrijgen van een huurwoning, daar mensen die een huis willen kopen volgens respondent 11 ook moeilijk geweigerd kunnen worden. Naast het ontbreken van geschikte woonruimte, noemt respondent 2 nog een andere verklaring voor de lastigere toegang tot een woning op Katendrecht. Zo zegt hij:

“Nou tegenwoordig, ik weet niet precies hoe het zit, maar je komt hier slecht binnen. Want er wordt een selectie toegepast van wat verdien je. Maar er wordt hier toch een soort ballotage commissie opgevoerd van ben je met justitie in aanraking geweest en dit en dat. Waarom ben je uit je eigen wijk weggegaan en waarom kom je hierheen, heb je bonje gemaakt ofzo dat wordt allemaal bekeken. Maar op zichzelf vind ik dat niet slecht natuurlijk. Kijk als je met huurschuld uit Hoogvliet weg bent gegaan, krijg je hier hetzelfde natuurlijk.”

Waarschijnlijk doelt de respondent hier op de Rotterdamwet, de inkomenseis die het voor mensen met een inkomen beneden 120% van het minimumloon onmogelijk maakt zich in bepaalde stadswijken te vestigen. De respondent geeft echter wel aan zich in deze maatregel te kunnen vinden. Tot besluit is er gevraagd aan de respondenten of er in de afgelopen tien jaar veel buurtgenoten vertrokken zijn en wat de reden is geweest voor hun vertrek. Respondent 4 en respondent 14 geven aan dat er buurtgenoten zijn vertrokken vanwege de slechte en onveilige situatie in de wijk op dat moment. Daarbij zegt respondent 14 dat het vertrek van een bevriende buurtgenoot vooral te wijten was aan de komst van steeds meer vervelende Antillianen naar de wijk. De oververtegenwoordiging van deze groep in een aantal straten, heeft meerdere buurtgenoten doen vertrekken. Daarnaast heeft de sloop en renovatie van een aantal huizenblokken in de wijk er toe geleid, dat een vriendin van respondent 5 ongewenst heeft moeten verhuizen, maar ook dat volgens respondent 15 en respondent 17, de overlastgevende groep Antillianen de buurt heeft moeten verlaten. Respondent 15 zegt hierover:

“Nou ik denk dat er veel minder Antillianen zijn op dit moment. Dat kan je wel duidelijk merken. Ja, dat moet wel, want die huizen die zijn leeg. En ik heb geen idee waar die zwerven nu, maar het liefst zo ver mogelijk.”

Hierbij wordt ‘chain displacement’ wel degelijk ervaren door sommige respondenten (4, 5, 8, 14, 15, 17), maar zijn enkelen hier niet rouwig om gezien het feit dat het gaat om een groep die zich niet conformeerde naar de heersende normen en waarden op Katendrecht.

Op deze foto is te zien hoe de oude bewoners van Katendrecht zij aan zij leven met de nieuwe bewoners. De woningen links zijn zogenaamde split level woningen en vormen een enkele woning, terwijl in het huizenblok rechts meerdere sociale huurwoningen boven elkaar gebouwd zijn.

Is er volgens de oude bewoners sprake van displacement en hoe wordt dit door hen ervaren?

Een enkele respondent wil daadwerkelijk zo spoedig mogelijk verhuizen vanwege de veranderingen in de wijk en nog eens drie anderen geven om uiteenlopende redenen aan ook weleens met de gedachte te spelen. Zo heeft een mevrouw noodgedwongen moeten verhuizen vanwege de sloop van haar oude huis, maar voelt zij zich totaal niet op haar plek in haar nieuwe woning. Toch zou zij bij de toewijzing van een nieuw huis, het liefst op Katendrecht willen blijven wonen. Van de andere twee respondenten die aangeven te zouden willen verhuizen, zou een meneer graag een koophuis willen met een tuin en de ander geeft aan vanwege zijn functie de wijk weleens te willen ontvluchten. De andere oude bewoners waarmee gesproken is, zouden absoluut niet weg willen uit Katendrecht, ook niet nu er op zowel sociaal, fysiek, economisch en cultureel vlak zoveel veranderd is. Sterker nog, een respondent geeft aan juist de veranderingen de wijk zo ten goede zijn gekomen, dat ze nog liever dan voorheen op Katendrecht wil blijven wonen. Toch erkennen meerdere respondenten wel dat er middels zowel fysieke als economische druk van boven, buurtgenoten hun huis hebben moeten verlaten. Zo konden zij na de renovatie van hun woning enkel nog terugkeren tegen een fiks verhoogde huurprijs of wanneer ze de woning kochten en kregen mensen van wie het huis werd gesloopt veelal een

nieuwe woning toegewezen buiten Katendrecht. De verandering van de huizenvoorraad werd daarvoor als grootste oorzaak gezien, waarbij woningen die voorheen tot de sociale woningbouw behoorden, getransformeerd werden naar koopwoningen. Hierdoor is een gebrek ontstaan aan betaalbare huurwoningen op Katendrecht.

Deze omslag in het woningaanbod heeft volgens de respondenten zowel positieve als negatieve gevolgen met zich meegebracht. Een enkele respondent spreekt van een truc van de gemeente Rotterdam, waarbij lagere inkomensgroepen geweerd werden en er meer kapitaalkrachtige inwoners aan werden getrokken in Katendrecht. Dit heeft tot gevolg gehad dat oude buurtgenoten geen woning meer konden bemachtigen, wat betreurd wordt door de oude bewoners. Wel heeft de sloop van een aantal woningen ertoe geleid, dat een marginale groep bewoners die veel overlast veroorzaakten, de buurt heeft verlaten. Hierom zijn de respondenten echter minder rouwig. Er is een ander publiek voor teruggekomen, waardoor het rustiger geworden is in de wijk. Hoewel driekwart van de respondenten aangeeft niet te willen verhuizen, hebben de veranderingen in de afgelopen tien jaar wel degelijk nadelige consequenties gehad op het woongenot van sommige respondenten. Zo wordt het betreurd buurtgenoten die vertrokken zijn, minder vaak tegen te komen en te spreken. Kanttekening is hierin wel dat de buurtbewoners waarover deze respondent het heeft, de wijk ontvlucht zijn vanwege de criminaliteit en de onrust die enkele jaren geleden heerste. Ook vinden respondenten het betreurenswaardig dat er een gebrek is aan beschikbare huurwoningen, met als gevolg dat jongere Katendrechtters elders zijn gaan wonen.

Toch zegt een enkele respondent dat er geen sprake is van exclusionary displacement, en dat de woningcorporatie zelfs steun biedt aan mensen die een huis willen kopen op Katendrecht. Enkele andere respondenten hebben echter het gevoel dat, voornamelijk wanneer het om een huurwoning gaat, het moeilijker is om op Katendrecht een woning te bemachtigen dan tien jaar geleden het geval was. Niet alleen mensen van buitenaf, maar ook mensen die terug willen keren of mensen die binnen de wijk zouden willen verhuizen ondervinden steeds meer moeite bij het vinden van een huurwoning op Katendrecht. De respondent die werkzaam is voor de bewonersorganisatie, herkent deze perceptie bij de oude bewoners, maar is van mening dat dit gevoel niet op waarheid gebaseerd is. Zo zou men best voor een huurwoning in aanmerking kunnen komen, als men maar zijn of haar best doet. Toch leeft onder verschillende respondenten het gevoel dat het steeds moeilijker is geworden een sociale huurwoning op Katendrecht te krijgen. Dit komt echter niet alleen door een tekort aan beschikbare woningen, maar ook door een zekere selectiviteit bij het toewijzen van een woning. Niet iedereen kan zomaar op Katendrecht een woning huren; naast dat er gekeken wordt naar het verleden van potentiële huurders, is er ook een inkomenseis van kracht, de zogenaamde Rotterdamwet. Tot slot bemerken de respondenten dat verschillende huishoudens in hun directe omgeving in de

afgelopen tien jaar de buurt hebben (moeten) verlaten. Het vertrek van buurtgenoten wordt daarin betreurd, tenzij het gaat om de uittocht van de groep Antillianen die voor overlast zorgden.

Zo worden door de oude bewoners verschillende vormen van displacement ervaren. Toch geldt voor bijna alle respondenten dat de veranderingen in de wijk en het vertrek van buurtgenoten de druk of het gevoel te moeten verhuizen, niet heeft doen toenemen. Sterker nog, voor het merendeel van de respondenten geldt dat wanneer men eenmaal op Katendrecht woont, men nooit meer weg wil.

Op deze foto is te zien hoe men nog steeds bezig is met sloop en renovatie op Katendrecht. Rechts worden nieuwe panden gebouwd en links staan de woningen leeg voor renovatie. Verder is te zien hoe mensen worden geattendeerd op het ingevoerde cameratoezicht in de wijk.

5.4 De rol van de overheid

Als laatste is gekeken naar hoe de respondenten het optreden van de overheid in de buurt hebben ervaren. Hierbij gaat het om de perceptie van de bewoners ten opzichte van het optreden van de verschillende overheidsdiensten, zoals de politie, de Roteb, maar ook de woningcorporatie. Daarnaast is gekeken naar hoe de oude bewoners de nieuwe voorzieningen in de wijk beleven en welke rol de overheid hierin krijgt toebedeeld. Tot slot is onderzocht in hoeverre de oude bewoners de overheid als initiator van gentrification in hun buurt beschouwen en hoe zij dit ervaren.

Over de aanwezigheid van politie in de wijk, geven acht respondenten (5, 6, 10, 12, 13, 14, 15, 16) aan dat ze vinden dat er te weinig politie op straat waar te nemen is. Zo wordt de politie verweten alleen met lekker weer in de buurt aanwezig te zijn (5) en dat men momenteel niet eens meer op de hoogte is van wie de wijkagent is (6, 13, 17). Over de fysieke maatregelen die door de respondenten worden genoemd zoals het preventief fouilleren (12) en het

cameratoezicht (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 12) is men minder eensgezind. Over het preventief fouilleren zegt respondent 12:

“Weet ik niet. Ze hebben wel een tijdje gehad dat ze ook fouilleerden op straat, nou van mij hoeft dat niet. A, word ik al niet aangehouden op straat dat vind ik al raar want dan denk ik ja, ik kan met van alles en nog wat onder mijn jas lopen dus je mag mij ook wel fouilleren. En of ik daar nou een lekkerder gevoel van krijg in mijn wijk is eigenlijk maar net de vraag. Dat werkt meer averechts eigenlijk.”

Respondent 12 bedoelt dat hij het idee heeft dat deze maatregel volgens hem niet zozeer voor types zoals hij wordt genomen, maar meer voor andere groepen. Ook over andere vormen van controle zoals het cameratoezicht zegt respondent 14 het idee te hebben dat dit vooral voor andere groepen bedoeld is. Deze constatering is op z'n minst opvallend te noemen. De controlerende en disciplinerende krachten die van deze fysieke maatregelen uitgaan, worden door deze respondenten als zijnde niet voor hen bestemd beschouwd. Respondent 9 geeft aan niet belemmerd te worden door de camera's, maar zegt wel dat er niet teveel op gelet dient te worden, omdat men anders een Big Brother gevoel krijgt. Respondent 4 vindt het cameratoezicht een goede zaak, omdat er inmiddels al dealers op basis van camerabeelden zijn opgepakt en aangezien zij niks op haar kerfstok heeft, ze ook geen last heeft van de camera's. Respondenten 1 en 8 zijn van mening dat sinds de komst van de camera's het lekker rustig geworden is in Katendrecht. Toch is een enkele respondent (2) wantrouwig wanneer het om de camera's gaat. Hij zegt hierover:

“En de politie is, ja wat moet ik zeggen. Je hebt hier al verschillende wijkagenten al gehad, dat wisselt mekaar heel snel af. En ja, ze proberen het in te dammen hier, alles. Door middel van camera's. Je hoeft niet meer buiten te gaan staan en je gooit niet per ongeluk in de glasbak een krant in, want via de camera krijg je gewoon een bekeuring. Ja het mag niet, maar het gebeurt. Als je tegen de draad in rijdt hier vandaan heb je kans dat als ze achter dat ding zitten te loeren, dat je gewoon een prent krijgt. Hier zit een cafeetje hierzo, die uitbater, die man heeft keurig, die gooide karton in de glasbak en die kreeg een prent. En daar is geen agent aan te pas gekomen. Maar wat ze moeten zien, dat zien ze niet.”

Tot slot geven respondenten 5 en 6 aan, dat er in vergelijking met vroeger steeds minder wordt getolereerd. Zo konden bewoners vroeger gerust op straat gezellig een biertje drinken, maar wordt er tegenwoordig gelijk een bekeuring uitgedeeld wanneer men op straat alcohol nuttigt. Wat betreft de Roteb geven alle respondenten die hier iets over zeggen (2, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17) aan te vinden dat deze niets dan goeds doet. Vooral de komst van de ondergrondse vuilcontainers en het regelmatig legen hiervan wordt door een ieder toegejuicht. Daarnaast

worden de schoonmaakploegen veel op straat gezien en wordt er snel gereageerd wanneer er gebeld wordt voor een volle container, wat bewoners het gevoel geeft serieus genomen te worden. Respondent 13, een half-Spaanse jongen die al vanaf zijn jeugd op Katendrecht woont, signaleert ook dat de buurt in de laatste tien jaar schoner geworden is:

“Nou ja, het is wel zo dat de Roteb een heel stuk vaker komt dan vroeger. Vroeger kwamen ze 1 keer in de week en nu is het drie of vier keer zelfs. En sinds dat we die containers hebben is het wel een heel stuk netter geworden. Iedereen die dumpte echt zijn afval, vroeger stonden echt bij elke lantaarnpaal een stuk of zes zakken. Nou gegarandeerd dat die niet allemaal opgehaald worden. En dat is stevig aangepakt.”

Ten aanzien van de woningcorporatie valt voornamelijk op dat slechts zes respondenten (5, 6, 7, 15, 16, 17) hierover iets te zeggen hebben, terwijl verondersteld kan worden dat juist de woningcorporatie een belangrijk aandeel toebedeeld krijgt wat betreft de veranderingen in de buurt. Van de respondenten die wel opmerken dat de rol die de woningcorporatie heeft gespeeld in de afgelopen tien jaar is veranderd, geven twee respondenten (5, 15) aan dat de veranderingen vooral positief van aard zijn. Respondent 5 geeft als voorbeeld dat er door de corporatie of de woningbouw, zoals zij dit zelf noemt, steeds meer activiteiten worden georganiseerd in samenwerking met de basisscholen. Respondenten 6, 7, 16 en 17 noemen echter enkel negatieve veranderingen ten opzichte van tien jaar geleden. Zo zou de woningcorporatie door de fusie te groot en daardoor anoniem geworden zijn (7, 17). Respondent 16 geeft daarnaast aan, dat er bij de vernieuwingsprojecten te weinig geluisterd is naar de oude bewoners. Deze veronderstelling wordt kracht bijgezet door respondent 17, die hierover zegt:

“Ik denk dat ze heel slecht hebben geluisterd naar wat er in wijken speelt en veel te veel naar ambtenaren die achter de tafels zaten. Maar dat is ook zo met de stedelijke ontwikkeling zo gegaan. Dat we tot tien keer toe echt wijkplannen hadden, waar we echt als bewoners zijnde onze plannen hadden. En een tijd later zag je dat nog steeds niet terugkomen.”

Het gevoel niet bij de besluitvorming betreffende de veranderingen in de wijk te zijn betrokken, leeft onder een meerderheid van de respondenten (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 11, 13, 14). Niet alleen op het terrein van de woningcorporatie, maar ook qua verandering in voorzieningen vinden meerdere respondenten dat zij weinig inspraak gehad hebben. Zo is in 2003 besloten dat de SS Rotterdam in Katendrecht zou komen te liggen. De komst hiervan heeft uiteenlopende consequenties gehad voor Katendrecht en de bewoners. Zo werd vanuit de gemeente besloten dat er betaald parkeren ingevoerd diende te worden. De boot zou in de toekomst vele bezoekers gaan trekken en om te voorkomen dat deze allemaal in de wijk zouden parkeren, werd betaald

parkeren in de wijk noodzakelijk geacht, ook voor de bewoners. Respondenten 2, 3 en 4 zien deze ontwikkeling echter met lede ogen aan en respondent 2 heeft dan ook een actiecomité opgericht om het betaald parkeren tegen te gaan. Hij vertelt hierover:

“Ze hebben geprobeerd dat betaald parkeren er doorheen te drukken. Daar zijn we massaal tegenin gegaan en dat is voorlopig weer van de baan. En dat is door middel van mij, een actiecomité, want anders was het allang gebeurd geweest. Anderhalf jaar geleden al. Want die palen staan er al, maar dan kennen we daar met de kerst een mooie kerstboom van maken van die dingen. Er is een wethouder van het stadhuis en die was het met onze stelling eens, dat hier nog geen betaald parkeren moet komen want de hele wijk staat op z’n kop. Want alles wordt gesloopt, alles wordt gerenoveerd er wordt nieuw gebouwd, dan ga je toch geen parkeerbeleid toepassen? Dat doe je pas als zo’n wijk klaar is, en er is behoefte aan. Maar alleen het financiële plaatje, ze gooiden het dus op die boot die daar ligt. Wij hebben totaal niet om die boot gevraagd. Wij hebben ook niet gevraagd om daar een parkeerterrein neer te gooien voor 600 auto’s en dan hier betaald parkeren invoeren.”

Respondent 4 geeft verder aan dat wanneer het betaald parkeren gerechtvaardigd wordt door de komst van de SS Rotterdam, ze wat haar betreft “die boot naar Spangen mogen gooien”. Respondent 2 kan zich behoorlijk kwaad om de komst van de SS Rotterdam:

“Hoe zou jij het nou vinden als je woont in een wijk, dan wordt er een boot neergegooid met een heleboel poeha en waar zelfs de regering heb moeten ingrijpen omdat het anders helemaal uit klauw gelopen is, heel Nederland betaalt er aan mee. Want het ging helemaal fout, 200 miljoen euro in die boot. Wij hebben daar niet om gevraagd, die Woonbron is helemaal op z’n bek gegaan dat zelfs de regering het recht moest trekken dat hele zaakkie. En punt twee gooien ze je een soort asbestbom in je tuin. Want veronderstel nou eens als er brand uitbreekt? Dan wordt heel Katendrecht ontruimd hoor. Dan kennen we eruit. En dan moeten wij dus ook nog parkeergeld gaan betalen omdat die boot daar leg? Pleur nou gauw op.”

Respondent 7 is van mening dat de fysieke, maar ook de sociale veranderingen zoals deze hebben plaatsgevonden in Katendrecht de afgelopen jaren, min of meer ingegeven zijn door de naderende komst van de SS Rotterdam. Zo concludeert hij:

“Het is ook natuurlijk een factor geweest dat in 2003 in feite al bekend was dat Katendrecht de ligplaats zou worden van het stoomschip Rotterdam. Laten we eerlijk zijn, de gemeente kon het zich natuurlijk ook niet permitteren dat er 700.000 bezoekers per jaar door een ghetto heen moeten lopen. Iedereen wil dan wel naar dat schip, maar dan durft er niemand door die wijk heen te rijden. Dat laten ze zich niet gebeuren.”

Ook de komst van enkele nieuwe winkels en restaurants kan niet op de goedkeuring van een aantal respondenten (1, 2, 14) rekenen. De voorzieningen zouden niet kunnen voldoen aan de wensen van de oude bewoners, iets dat ook door respondent 7 wordt bevestigd. Toch ziet deze respondent het wel als een goede ontwikkeling dat er weer nieuwe voorzieningen bij komen, hoewel het ontwikkelingsbedrijf Rotterdam hierin wel bepalend kan zijn. Zo is er nog steeds geen supermarkt op Katendrecht, omdat er op die zelfde locatie huizen gebouwd kunnen worden, die veel meer inkomsten opleveren. Respondent 12 juicht de transformatie van het Deliplein vanuit de gemeente toe en respondent 13 geeft aan bepaalde veranderingen ook aan te moedigen, maar het geld van de boot liever in andere zaken geïnvesteerd had zoals huizen, parken en een pinautomaat. Respondent 11 vindt wel dat de wijk door de recente veranderingen en de nieuwe voorzieningen meer aanzicht heeft gekregen, maar vindt het opvallend dat deze luxere dingen, dingen die eerst niet konden, nu wel kunnen nu er nieuwe mensen bij zijn gekomen. De respondenten die het veranderde winkel- en horeca-aanbod als negatief beoordelen, geven vooral aan dat deze voorzieningen niet overeenkomen met hun behoeftes. Respondent 1 is er dan ook van overtuigd dat de nieuwe winkels niet voor de oude bewoners bestemd zijn en zegt:

“Voor die andere mensen. Kijk we hebben nou een bakkerijtje en als daar een brood leg voor zeven euro, ik ga geen brood kopen van zeven euro hoor. Nou je hebt ook goedkoper hoor, maar dan sta ik zo te kijken en dan denk ik wat moeten we in deze wijk met een brood van zeven euro.”

Wat betreft de perceptie van de respondenten op de rol die de overheid heeft gespeeld bij de gentrification van Katendrecht, zijn tegengestelde gevoelens te noteren. Enerzijds betreuren de oude bewoners het dat er vrijwel alleen maar koopwoningen bij zijn gekomen, maar anderzijds zijn ze niet rouwig om het vertrek van verscheidene, overlastgevende groepen. Zo geven respondenten 2, 4, 6, 8, 9, 15 en 17 allemaal aan dat door het slopen van panden bepaalde groepen de wijk verlaten hebben, met als gevolg dat het rustiger geworden is. Het bemachtigen van een gerenoveerd of nieuw gebouwd huis op Katendrecht, is echter voor het gros van de oude bewoners niet haalbaar. Respondent 2 erkent dit en ziet gelijkenissen met een zelfde ontwikkeling in Hoogvliet:

“Voor zo’n huis komen wij als Katendrechtters nooit in aanmerking. De huurprijzen zijn achterlijk hoog. 1000 euro per maand. Mensen moeten hier rondkomen van 40 euro per week om eten te kunnen kopen. Hoe kun je dan over een huis praten van 1000 of 1200 euro? Nee, dat is niet voor ons weggelegd. En de herstructurering van de wijk. Ja dit zelfde zaakje hebben ze natuurlijk in Hoogvliet ook gedaan. Hebben ze heel die wijk op z’n kop gezet want het stierf daar ook van de allochtonen en ellende en toestanden, ofschoon het mooie huizen waren. Hebben ze heel die wijk die

hebben ze gesloopt. En allemaal koopwoningen van gemaakt. Ja, dan ben je d'r ook vanaf natuurlijk want die lui kennen dat niet betalen. Dus die gaan zich ergens anders dan weer centraliseren. Want je ken ze niet kwijtraken."

Naast het vertrek van verschillende bewoners, is er ook een nieuwe groep bewoners voor teruggekomen welke door sommige respondenten gewaardeerd wordt (7, 15, 17) maar waar anderen hun vraagtekens bij zetten (1, 3). Zo zouden sociale buurtnetwerken zoals die vroeger bestonden, uiteenvallen door het gebrek aan contact tussen de verschillende groepen. Respondent 1 vertelt:

"Mijn burens hebben ook allemaal geen contact met die nieuwe. Ik zou ook mijn God niet weten wat er achterin woont, daar langs die waterkant. Kijk ik heb ook gezegd, het eerste wat ze hebben gedaan toen ze hier gingen bouwen hebben ze daar achter een nieuwe weg gemaakt. Heb ik ook gezegd, dat doen ze gewoon dat die mensen, die hier komen wonen, niet door het asociale stuk komen. Want dan zien ze niet wat er aan deze kant gebeurt. Want ze komen helemaal niet aan deze kant natuurlijk."

Respondent 12, die werkzaam is als leraar op een basisschool merkt op:

"Je merkt wel dat er heel veel kinderen ook weggetrokken zijn uit de wijk, omdat hun huis wordt gesloopt. Nou die moeten weg. En daar komen dan uiteindelijk weer andere mensen voor terug. Je merkt wel dat er een ander soort publiek voor terug is gekomen. Als ik terug kijk naar het afgelopen jaar zie je daar wel een verandering in."

Respondent 15 is een voorstander van de stedelijke herstructurering vanuit de gemeente, omdat de buurt volgens haar leefbaarder geworden is.

"De buurt is leefbaarder geworden, maar dat is meer doordat de huizenbouw hier veranderd is natuurlijk. Ik vind het een zegen dat er hier een hoop nieuwbouw bij komt en dat alles wordt opgeknapt, dat ik vind ik echt een zege voor de wijk. In dat opzicht is de politiek en de woningcorporatie, want die doet daar toch ook aan mee, is heel goed bezig vind ik wel."

Respondent 17 is het hiermee eens en is van mening dat om de buurt op te krikken, er meer mensen aangetrokken dienen te worden die wat meer te besteden hebben. Een andere beleidsmaatregel die op steun van enkele respondenten (2, 4, 15) kan rekenen zijn de strengere toelatingseisen voor het wonen in Katendrecht. Zij geven aan content te zijn met het feit dat mensen niet zomaar in aanmerking komen voor een sociale huurwoning op Katendrecht. Respondenten 7 en 16 tot slot, vertellen dat bij de totstandkoming van de nieuwbouw wederom te weinig geluisterd is naar ideeën van bewoners, waardoor de woningvoorraad onvoldoende

aangepast werd op de wensen van bewoners. Respondent 7 van de bewonersorganisatie, zag dit al ver van tevoren aankomen:

“Op dat moment liepen er ook al plannen voor verbouwing van de Maashavenkade, er was 16 hectare bijgekomen van havenbedrijf Hanno, wat daar vertrokken was. Dat was door de gemeente uitgekocht. En het probleem van de ontwikkeling daarvan was dat de ambtenaren en de projectontwikkelaars de klassieke fout maakten door naar die 16 hectare te kijken van goh, schitterend mooi en prachtig gelegen aan het water, maar volledig met de rug naar het oude gebied gekeerd. En dat is iets wat wij toen jaren lang aangegeven hebben van jongens, dit gaat niet goed. Want jullie staan wel verlekkerd te kijken alsof het een soort van Vinexlocatie is in een weiland, maar er ligt gewoon een compleet woongebied met 3,5 duizend bewoners met oude woningen achter. En dat ligt langs de hele lengte van de kade. In eerste instantie werd daar niet erg naar geluisterd.”

Foto van de biologische supermarkt, de Warmoesmarkt, die recent haar deuren heeft geopend op Katendrecht. De prijzen laten volgens de respondenten echter te wensen over.

Hoe ervaren de oude bewoners de rol die de overheid heeft gespeeld bij de veranderingen in de buurt?

De respondenten zijn van mening dat er te weinig politie op straat is en dat het van belang is dat duidelijk wordt gemaakt wie precies de wijkagent is. Voorheen was dit een duidelijk aanspreekpunt voor de bewoners, terwijl men nu aangeeft niet te weten om wie het gaat. Ook over het optreden van de politie bestaat onvrede. Zo wordt er selectief preventief gefouilleerd, wat de veiligheidsgevoelens over de wijk niet ten goede komt. Daarnaast is de politie de laatste jaren steeds strenger geworden. Waar men vroeger gerust met buurtgenoten op straat een alcoholische versnapering kon nuttigen, wordt tegenwoordig gelijk een bekeuring uitgedeeld. Over het cameratoezicht wordt door een deel van de respondenten gezegd dat mede hierdoor de buurt weer rustiger geworden is, maar dat men er niet teveel op moet gaan letten. Bovendien, zo geven verschillende respondenten aan, zijn zowel het cameratoezicht als het preventief fouilleren toch niet op hun gericht, maar op mensen die zich niet gedragen of de indruk wekken

zich niet volgens de wet te gedragen. Als je niets op je kerfstok hebt, is er niets aan de hand en het cameratoezicht wordt dan ook niet als belemmering van de privacy ervaren. Toch geeft een enkele respondent aan dat er ook misbruik gemaakt kan worden van het gebruik van de camera's. Wanneer je iets doet wat niet mag, zoals je sigaret op straat gooien, kun je volgens hem via de camera's een boete krijgen. Zo wordt geprobeerd ieder afwijkend gedrag in de kiem te smoren.

Wat betreft de aandacht vanuit de gemeente voor een schone wijk, zijn de oude bewoners wel zeer tevreden. De Roteb verricht daarin goed werk en daarnaast wordt het plaatsen van de ondergrondse containers door een ieder bejubeld. In vergelijking met tien jaar geleden wordt er veel meer gelet op hoe schoon de wijk is. Over de rol van de woningcorporatie is men minder positief. Wel wordt aangegeven dat ze steeds meer doen voor kinderen, maar door verschillende fusies zou de corporatie te groot en te anoniem geworden zijn. Ook wordt het de corporatie, maar ook de gemeente, kwalijk genomen dat er te weinig is gecommuniceerd met de oude bewoners wat betreft de plannen voor de wijk. De respondenten geven aan op meerdere fronten meer inspraak gehad te willen hebben. Zo geven meerdere respondenten aan niet blij te zijn met de komst van de SS Rotterdam en de invoering van betaald parkeren op Katendrecht als direct gevolg hiervan. Door eigen initiatieven van oude bewoners is het betaald parkeren in het oude gedeelte nog even uitgesteld, maar de mensen uit de nieuwbouw al wel moeten betalen. Een enkele respondent denkt dat de sociale en fysieke veranderingen zoals deze zich hebben voltrokken op Katendrecht op aandringen van de gemeente hebben plaatsgevonden, opdat de bezoekers van de SS Rotterdam niet door een getto hoefden om daar te komen.

Over het hernieuwde winkel- en voorzieningenaanbod zijn sommige respondenten te spreken, maar anderen geven aan dat dit totaal niet tegemoetkomt aan de wensen van de oude bewoners. Er zijn weliswaar winkels en restaurants bijgekomen en op het Deliplein hebben verschillende tentjes hun deuren geopend, maar deze zijn volgens de respondenten bestemd voor de nieuwe bewoners, omdat de prijzen veel te hoog liggen en zij daarnaast niets geven om biologische producten. Tegelijkertijd worden er ook positieve effecten van de ontwikkelingen rond het Deliplein genoemd. Zo zou de buurt in aanzien gestegen zijn. Wat wel frappant wordt gevonden, is dat de ontwikkelingen pas plaats zijn gaan vinden op het moment dat er nieuwe bewoners in Katendrecht zijn komen te wonen, terwijl voorheen weinig werd geïnvesteerd in dergelijke luxere faciliteiten.

Tot besluit geven de respondenten weer hoe zij de rol van de overheid hebben ervaren in de herstructurering van de woningvoorraad. Aangegeven wordt dat de oude bewoners ook hier het gevoel hebben, te weinig serieus genomen te zijn. Zo is niet naar hun mening gevraagd bij de bouw van het nieuwe gedeelte en zijn er geen huurwoningen gerealiseerd in een lager segment. Verder geven sommige respondenten aan blij te zijn met het nieuwe publiek in Katendrecht,

waar anderen geheel geen contact met deze nieuwe bewoners zeggen te hebben. Toch worden bepaalde initiatieven van de overheid in sommige opzichten wel gewaardeerd. Een enkele respondent vindt dat de leefbaarheid in de buurt is toegenomen dankzij de verandering van de huizenbouw en andere respondenten juichen het toe dat er strenger wordt geselecteerd alvorens er iemand in een huurwoning op Katendrecht wordt geplaatst.

Foto van een parkeerpaal, met op de achtergrond de SS Rotterdam. De respondenten geven aan niet achter de invoering van het betaald parkeren in de wijk te staan en zien de komst van de SS Rotterdam, waarvan zij ook het gevoel hebben niet erbij te zijn betrokken, als directe aanleiding hiervan.

6. Conclusie

Op grond van de eerder uiteengezette onderzoeksresultaten kan een antwoord geformuleerd worden op de probleemstelling, welke luidt:

“Leidt gentrification tot gevoelens van displacement bij de oude bewoners van Katendrecht?”

In eerste instantie zou geconcludeerd kunnen worden dat dit niet het geval is. Het merendeel van de respondenten geeft immers aan wel degelijk gentrification als zodanig te hebben ervaren, maar desondanks absoluut niet te willen verhuizen uit Katendrecht. Toch dient er enige nuance aangebracht te worden in deze aanname. In overeenstemming met de theorie van Hamnett (1991) hebben de respondenten zowel sociale, fysieke, economische als culturele veranderingen waargenomen. De huizenvoorraad is opgeknapt, het winkel- en voorzieningenaanbod is gestegen en er heeft een nieuwe groep bewoners met een hoger opleidingsniveau en een hogere sociaaleconomische status zijn intrede gedaan in de wijk. Bovendien lijkt de wijk meer leefbaar te zijn geworden; vanuit beleidsoogpunt wordt met een leefbare wijk immers bedoeld op een gebalanceerde wijk, waarin weinig criminaliteit voorkomt en waarin een aanzienlijk aandeel middenklasse huishoudens gehuisvest zijn (Uitermark, Duyvendak en Kleinhans, 2007: 125). De respondenten geven aan dat door het slopen en renoveren van de woningvoorraad een groep overlastgevende bewoners de wijk hebben moeten verlaten, waarna de criminaliteit is afgenomen. Ook de invoering van het cameratoezicht heeft hier een rol in gespeeld. Een andere methode om de essentie van leefbaarheid te typeren, is het adagium ‘schoon, heel en veilig’ (Van Gent, 2009: 85-86). Ook hier kan gesteld worden dat de respondenten van mening zijn dat de leefbaarheid in de buurt is toegenomen. De Roteb en de ondergrondse containers hebben ervoor gezorgd dat de wijk schoner geworden is, de renovatie en nieuwbouw van woningen geeft de buurt een meer ‘hele’ uitstraling en de criminaliteit is in de perceptie van de bewoners in de afgelopen tien jaar afgenomen. Een andere ontwikkeling die kenmerkend is voor een gegentrificeerde wijk, is de verandering in winkels en voorzieningen. In de afgelopen tien jaar hebben verschillende horecagelegenheden hun deuren moeten sluiten, maar zijn er verschillende restaurants en winkels voor in de plaats gekomen.

Hier wringt de schoen echter. In navolging van de onderzoeksresultaten van Smith (1979), geven ook de oude bewoners van Katendrecht aan het gevoel te hebben dat deze winkels niet voor hen bestemd zijn, maar voor de nieuwe bewoners. Daarnaast wordt evenals in de bevindingen van Atkinson (2002), door de respondenten het verlies aan betaalbare woningen als negatief gevolg van gentrification beschouwd. Dit heeft tot gevolg gehad dat buurtgenoten moesten vertrekken wegens het gebrek aan beschikbare huurwoningen. En er zijn meerdere vormen van displacement die door de respondenten worden ervaren. Let wel, het feit dat ze

aangeven displacement in de buurt te ervaren, betekent niet dat ze zelf displacement pressure voelen. Ondanks dat er buurtgenoten de wijk hebben verlaten wegens de sloop of renovatie van hun woning en het uitblijven van de mogelijkheid een andere huurwoning op Katendrecht daarvoor in de plaats te krijgen en ondanks dat men het idee heeft dat het steeds moeilijker wordt voor mensen van buitenaf, maar ook voor mensen vanuit de wijk, om een huurwoning op Katendrecht te kunnen bemachtigen, zijn de meeste respondenten rotsvast in hun wens Katendrecht nooit te hoeven verlaten. Hier verandert de komst van de nieuwe bewoners weinig tot niets aan. Wel wordt er van de nieuwe bewoners, als ook van de oude bewoners verwacht zich open te stellen ten opzichte van elkaar.

Er is vooralsnog geen reden om op basis van de resultaten aan te nemen dat door het contact tussen de gentrifiers en de oude bewoners het sociaal kapitaal van de oude bewoners stijgt waardoor zij zullen stijgen op de sociale- en maatschappelijke ladder. Het contact beperkt zich, als het er al is, evenals met de oude bewoners tot een praatje en een groet, maar men komt niet bij elkaar over de vloer. Slechts enkele respondenten geven aan daadwerkelijk vrienden of kennissen gemaakt te hebben, anderen daarentegen hebben totaal geen contact met de nieuwkomers en bestempelen deze als arrogante kakkers. Toch worden de redenen voor het mengen van buurten in het beleidsdiscours zoals Schoon (2001) die benoemd, ook in zekere mate naar voren gebracht door de respondenten. Zo wordt wat betreft het 'verdedig de wijk' argument aangegeven dat de nieuwe bewoners subsidies naar zich toe weten te trekken voor het organiseren van activiteiten en evenementen, waar de oude bewoners echter nauwelijks deel aan nemen. Bij het 'geld gaat rond' argument wordt verondersteld dat de lokale economie in een wijk meer gebaat is bij een sociaaleconomisch gemengde wijk en een wijk met daarin een hoog aandeel huizenbezitters. Inderdaad wordt er gewezen op de komst van nieuwe winkels en restaurants, maar ook hier geldt dat de oude bewoners er vrijwel niet komen. Het laatste argument dat genoemd wordt door Schoon, is hetgeen dat hiervoor al aan bod gekomen is, namelijk het 'netwerken en contacten' argument waarin verondersteld wordt dat de aanwezigheid van middenklassers in een wijk kan leiden tot nieuwe contacten voor de oude bewoners, wat tot gevolg heeft dat het sociaal kapitaal van laatstgenoemde groep groter wordt. Ook hiervoor zijn geen directe aanwijzingen te vinden, met uitzondering van de respondenten die aangeven vrienden en kennissen gemaakt te hebben. De vraag die dit oproept is hoe positief de effecten van gentrification dan wel zijn?

Overeenkomstig met de bevindingen van Freeman (2006) kunnen ook hier verschillende positieve percepties ten gevolge van gentrification worden geconstateerd. Zo is het straatbeeld verbeterd, de huizen zijn opgeknapt en het is schoner op straat, neemt het negatieve stigma dat aan de buurt kleefde af en wordt de buurt weer op een positieve manier op de kaart gezet. Evenals in het onderzoek van Freeman (Ibid.) geven de respondenten wel aan dat de rol van

overheidsinstanties is veranderd. Zo is het politieoptreden repressiever dan voorheen. Dit is op te maken uit het preventief fouilleren, het cameratoezicht, maar ook wordt er strenger gestraft wanneer men buiten op straat een biertje drinkt. Voorheen werd hier niet moeilijk over gedaan. Daarnaast is er te weinig rekening gehouden met en geluisterd naar de oude bewoners bij de ontwikkelingen in de buurt. Ook in Katendrecht lijkt de focus te zijn komen te liggen op kapitaalkrachtigen, waardoor de ontwikkelingsbedrijven en de woningcorporatie bij de ontwikkelingen in en rond het gebied, soms voorbij gegaan zijn aan de behoeften van de oude bewoners. Zo werd potentiële bewoners wel de vraag gesteld of zij de Kaap aankonden, maar werd de oude bewoners nooit gevraagd hoe zij de komst van de nieuwkomers zouden ervaren. Ook bij de komst van de SS Rotterdam en de invoering van betaald parkeren zijn de bewoners niet geraadpleegd, met als gevolg dat bewoners uit eigen initiatief protest aantekenden. Deze collectieve buurtacties hebben in het verleden al bewezen effectief te zijn; bewoners hebben voorheen een burgerwacht gevormd om de criminaliteit tegen te gaan, en ook nu heeft het zijn vruchten afgeworpen en is het betaald parkeren in het oude gedeelte voorlopig van de baan. Het onbegrip voor dergelijke initiatieven vanuit de gemeente groeit echter. De gevolgen van de veranderingen voor de oude bewoners lijken te worden gebagatelliseerd, een constatering die overeenkomsten vertoont met het revanchisme (Uitermark en Duyvendak, 2008). Op andere fronten lijken er ook revanchistische sentimenten onder de oude bewoners te leven. Zo zijn verschillende respondenten content met het cameratoezicht omdat dit niet op hen gericht is. Zij hebben zelf immers niets op hun kerfstok. Ook het gedwongen vertrek van een Antilliaanse groep buurtgenoten werd door de bewoners volledig gelegitimeerd. Er was onder de oude bewoners sprake van desinteresse en verminderde solidariteit naar deze groep allochtone buurtgenoten, een kenmerk van revanchisme zoals Uitermark en Duyvendak (2008) dit hebben beschreven. Het civilisatieoffensief dat zowel door Uitermark en Duyvendak (2008) als door Snel en Engbersen (2009) wordt besproken, komt niet zeer uitgebreid aan bod. Wel kan gesteld worden dat bepaalde normerende en disciplinerende maatregelen zoals het cameratoezicht en het selectieve vestigingsbeleid in de vorm van de Rotterdamwet, onder de respondenten op sympathie kan rekenen.

Over het algemeen genomen kan gesteld worden dat de ervaringen van de oude bewoners ten opzichte van de afgelopen tien jaar voornamelijk positief te noemen zijn. Hoewel er een enkele respondent de buurt zo snel mogelijk wil verlaten, geeft de rest aan toch graag op Katendrecht te willen blijven wonen. De integratie van de nieuwe bewoners heeft tijd nodig, maar ze passen wel op Katendrecht mits ze zich aanpassen en zich openstellen. Dit geldt echter ook voor de oude bewoners. Alleen op die manier kan wederzijds begrip ontstaan. Betrokkenheid lijkt hierin het speerpunt te zijn. Niet alleen betrokkenheid naar elkaar toe, maar ook het gevoel krijgen door de gemeente betrokken te worden bij de veranderingen die in de

buurt plaatsvinden. Participatie mag dan een sleutelwoord zijn in de stedelijke vernieuwing, maar in de praktijk komt er weinig van terecht (Uitermark, 2007: 36). De oude bewoners hebben nog steeds het gevoel niet betrokken te worden bij het beleid van de gemeente. Het gaat daarom te ver om te stellen dat de Kaap gekaapt is, maar desondanks lijken de beste stuurlieders aan wal te moeten blijven staan.

7. Discussie en aanbevelingen

Op basis van de verkregen onderzoeksresultaten kan er gesteld worden dat er geen direct bewijs te vinden is voor gevoelens van displacement onder de oude bewoners van Katendrecht ten gevolge van gentrification. Toch is het nodig een aantal kanttekeningen bij deze conclusie te plaatsen. Het onderzoek is kwalitatief van aard geweest wat als voordeel heeft gehad dat respondenten de mogelijkheid hebben gekregen op voor hen belangrijke zaken dieper in te gaan. Nadeel is echter dat de representativiteit van de antwoorden in twijfel getrokken kan worden, wanneer het gaat om generalisering naar de gehele groep oude bewoners. Een kwantitatieve onderzoeksvorm zou hiervoor de oplossing kunnen bieden, daar het eenvoudiger is een groot aantal respondenten te ondervragen en zo cijfermatig inzicht verkregen kan worden. Voor dit onderzoek gaat het daarentegen om de mechanismen die ten grondslag liggen aan de gevoelens en ervaringen van de respondenten. Wanneer respondenten geïnterviewd worden, biedt dit de mogelijkheid hiernaar te vragen terwijl in een enquête hier geen ruimte voor wordt geboden.

Een ander discussiepunt zou kunnen zijn, het ontbreken van specifieke groepen migranten. Reijndorp (2004) onderscheidt verschillende groepen stedelingen namelijk oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en migranten. In dit onderzoek zijn de verschillende groepen wel degelijk vertegenwoordigd, maar niet conform de bewonerspopulatie van Katendrecht. Zo is een meerderheid van de bewoners op Katendrecht van allochtone afkomst, terwijl onder de respondenten slechts drie allochtonen zijn geïnterviewd. Ook is er op Katendrecht een grote groep nieuwe stedelingen komen wonen, maar daar zij behoren tot de groep gentrifiers zijn zij bewust buiten de analyse gelaten. Wel zijn er twee respondenten die net iets langer dan tien jaar in Rotterdam en op Katendrecht wonen, maar deze voldeden aan de eis tien jaar of langer op Katendrecht te wonen. De reden van de afwezigheid van specifieke allochtone bewonersgroepen zoals Surinamers, Antillianen en Marokkanen is dat deze mensen moeilijk te benaderen waren of geen behoefte hadden aan het geven van een interview. Ook via de sneeuwbal methode konden respondenten mij niet doorverwijzen naar geschikte kandidaten die bereid waren tot een interview. Daar het gaat om de percepties van oude bewoners is bovendien bewust geen onderscheid gemaakt in de verschillende groepen stedelingen; wanneer men tien jaar of langer op Katendrecht woonde, werd men in het onderzoek gekwalificeerd als oude bewoner.

Tot besluit een heikel punt waarin men bij kwalitatief onderzoek vaker tegenaan zal lopen namelijk de bereidheid onder potentiële respondenten, in dit geval de bewoners van Katendrecht. Tijdens de observaties en de selectie van geschikte respondenten werd snel duidelijk dat de mensen die op straat werden aangesproken vaak terughoudend reageerden. Over het algemeen genomen voelden mensen er weinig voor een buitenstaander te vertellen

over hun ervaringen en gevoelens ten opzichte van de veranderingen in de wijk. Toch zijn er uiteindelijk twintig respondenten gevonden die wel bereid waren mee te werken aan het onderzoek en het zelfs leuk vonden iets te mogen vertellen over hun wijk. De vraag is of dit geen vertekend beeld oplevert van de gevoelens van de oude bewoners? De bewoners die geen behoefte hadden om hun gevoelens ten opzichte van de veranderingen in de wijk aan een vreemde te vertellen blijven hierdoor buiten beeld, terwijl de bewoners die een duidelijke mening hadden en waar ze voor uit wilden komen, de uiteindelijke onderzoeksresultaten vorm hebben gegeven. Deze constatering is echter niet alleen van toepassing op dit onderzoek en zal bij een kwalitatieve onderzoeksmethode voor lief genomen moeten worden.

Als laatst volgen enkele aanbevelingen die van waarde kunnen zijn voor toekomstig onderzoek. Allereerst is de gentrification van Katendrecht een proces dat slechts tien jaar geleden van start gegaan is en waarvan nog steeds tekenen zichtbaar zijn. Vandaag de dag worden nog steeds potentiële bewoners gezocht en is men bezig met de bouw, renovatie en sloop van nieuwe woningen. Om de langetermijnevolgen van gentrification op de gevoelens van displacement te kunnen vaststellen, is het raadzaam een soortgelijk onderzoek over tien jaar nogmaals uit te voeren. Wellicht ervaren de bewoners, die dan minstens twintig jaar op Katendrecht dienen te wonen, de veranderingen, de nieuwe bewoners en de rol van de overheid dan anders dan nu het geval is. Daarnaast kan om een meer compleet beeld van gentrification op Katendrecht te krijgen, onderzoek gedaan worden naar ervaringen van de nieuwe bewoners op Katendrecht, de gentrifiers. Interessant daarbij is om te kijken naar hoe zij het contact en de omgang met de oude bewoners ervaren. Tot slot moet nog benadrukt worden dat het hier gaat om de gevolgen van gentrification door de ogen van de oude bewoners van een enkele wijk. De conclusies kunnen inzicht bieden in de perceptie van oude bewoners en bovendien van toegevoegde waarde zijn voor de theoretische kennis hierover, maar kunnen niet worden gegeneraliseerd. Dat wil zeggen dat de processen en mechanismen zoals die zich voordoen op Katendrecht en de invloed hiervan op de perceptie van bewoners, zich absoluut niet op een zelfde manier hoeven te manifesteren in andere wijken. Iedere wijk heeft een eigen dynamiek en is gebonden aan een zekere padafhankelijkheid, waardoor veranderingen verschillende uitwerkingen kunnen hebben op een wijk en haar bewoners. Zo ook op Katendrecht.

Literatuurlijst

- Atkinson, R. (2002) "Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-Base in the Context of the New Urban Agenda" *CNR Paper* 5.
- Atkinson, R. (2004) "The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance" *European Journal of Housing Policy*, vol. 4, No. 1, 107-131.
- Boeije, H. (2005) "*Analyseren in kwalitatief onderzoek; denken en doen*". De onderzoekspraktijk, Boom Onderwijs, Den Haag.
- Clark, E. (2005) "The order and simplicity of gentrification", in: *Gentrification in a Global Context. The New Urban Colonialism*. Eds R. Atkinson, G. Bridge (Routledge, London), 256-264.
- Elias, N. (1997) "*Über den Prozess der Zivilisation*", Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Engbersen, G. (2009a) "*Fatale remedies. Over de onbedoelde gevolgen van beleid en kennis*" Pallas Publications, Amsterdam University Press, 2009.
- Engbersen, G. (2009b) "Wat te doen in de Vogelaarwijken" In: Musterd en Ostendorf (Red.) *Problemen in wijken of probleemwijken*(109-122) Assen: Van Gorcum.
- Freeman, L (2006) "*There goes the 'hood'". Views of gentrification from the ground up*". Temple University Press, Philadelphia.
- Gent, W. van (2009) "De noodzaak van ontrafeling van problemen in stedelijk beleid: het 40-Wijkenprogramma" In: Musterd en Ostendorf (Red.) *Problemen in wijken of probleemwijken* (85-96) Assen: Van Gorcum.
- Geurtz, C. (2006) "*Gentrification. Wijken en Beleid*" Ongepubliceerde masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam, Rotterdam, Nederland.
- Grier, G. en Grier, E. (1978) "*Urban Displacement: A Reconnaissance*" Washington, DC: US Dept. of Housing and Urban Development.
- Groenland, R. (2009) "*Citymarketing in Rotterdam. De invloed van citymarketing op de ontwikkeling van Katendrecht*" Ongepubliceerde masterscriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam, Rotterdam, Nederland.
- Hamnett, C. (1991) "The Blind Men and the Elephant: the Explanation of Gentrification" *Transactions of the institute of British Geographers*, new series, vol. 16, No. 2.
- Hamnett, C (2003) "Gentrification and the middle-class remaking of inner London". Uit: *Urban Studies*, 40: 12, 2401-2426.
- Lees, L. (2008) "Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance?", *Urban Studies*, Vol. 45 (12) pp. 2449-2470.
- LeGates, R. en Hartman, C. (1981) "Displacement", *Clearinghouse Review* 15(July), pp. 207-249.
- Ley, D. (1996) "The New Middle Class and the Remaking of the Central City" Oxford: *Oxford University Press*.
- Kleemans, E., Korf, D., & Staring, R. (2008). "Mensen van vlees en bloed: kwalitatief onderzoek in

- de criminologie" *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 323-336.
- Kleinmans, R.J. (2005) "Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting" TU Delft
- Kleinmans, R. Priemus, H. en Engbersen, G. (2007), "Understanding Social Capital in Recently Restructured Urban Neighbourhoods: Two Case Studies in Rotterdam", *Urban Studies*, Vol. 44, pp. 1069-1091
- Kooten, E. van (2009) "De 40-wijkenaanpak in uitvoering" " In: Musterd en Ostendorf (Red.) *Problemen in wijken of probleemwijken*(19-22) Assen: Van Gorcum.
- Marcuse, P. (1985) "Gentrification, abandonment and displacement: connections, causes and policy responses in New York City" *Journal of Urban and Contemporary Law* 28, pp. 195-240.
- Musterd, S. (2009), "Probleemwijken! Probleemwijken?" *Geografie* 18, 6: 6-8.
- Musterd, S. en Ostendorf, W. (2009) "*Problemen in wijken of probleemwijken?*" Assen: Van Gorcum.
- Oudenampsen, M. (2007) "Amsterdam-TM. The city as business" In: Bavo architects (eds) *Urban politics now. Re-imagining democracy in the neo-liberal city*, pp. 110-127. Rotterdam, NAI.
- Peck, J. and A. Tickell (2002) "Neoliberalizing space" *Antipode* 34(3): 380-405.
- Phillips, M. (2002) "The Production, Symbolization and Socialization of Gentrification: Impressions from Two Berkshire Villages" *Transactions of the institute of British Geographers*, new series, vol. 27, No. 3.
- Ragin, Charles C. (1994) "*Constructing Social Research*" Thousand Oaks et al.: Pine Forge Press.
- Reijndorp, A. (2004) "*Stadswijk: Stedenbouw en dagelijks leven*" Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Rose, D. (2004) "Discourses and experiences of social mix in gentrifying neighbourhoods: a Montreal case study" *Canadian Journal of Urban Research*, 13(2), pp. 278-316.
- Schoon, N. (2001) "*The Chosen City*" London: Spon Press.
- Slater, T. (2009) "Missing Marcuse: On gentrification and displacement", *City*, 13: 2, 292 — 311.
- Slater, T. (2004) "North American gentrification? Revanchist and emancipatory perspectives explored" *Environment and Planning A* 36.7, 1191-213.
- Smith, N (1996) "Class Struggle On Avenue B. The Lower East Side as Wild Wild West". *The New Urban Frontier: gentrification and the revanchist city*.
- Smith, N. (1987) "Gentrification and the rent gap" *Annals of the Association of American Geographers*. Vol 77. No. 3 (september 1987) 462- 465.
- Smith, N. (1982) "Gentrification and Uneven Development" *Economic Geography*, vol. 58, No. 2, pp. 139-155.
- Smith, N. (2002) "New globalism, new urbanism: gentrification as a global urban strategy" *Antipode* 34 , pp. 427-451.
- Smith, N. (1979) "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital,

- not People" *Journal of the American Planning Association*, 45: 4, 538 — 548.
- Smith, N. en Williams, P. (1986) "*Gentrification of the City*", Allen and Unwin, Boston.
- Snel, E. and G. Engbersen (2009) "Social reconquest as a new policy paradigm. Changing urban policies in the city of Rotterdam" In: K. de Boyser, C. Dewilde, D. Dierckx and J. Friedrichs (Eds) *Between the social and the spatial*, 149-166. Farnham, Ashgate.
- Terhorst, P. en Ven, J. van de (1995) "The national growth coalition in The Netherlands" *Political Geography*, 14(3), pp. 343-361.
- Terhorst, P. en Ven, J. van de (1998) "Urban Policies and the 'Polder Model'. Two Sides of the Same Coin." *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 89(4), 467-473.
- Thomas, W.I. en Thomas, D.S. (1928) "*The Child in America. Behaviour Problems and Programs*" New York: Alfred A. Knopf.
- Tops, P. (2007) "*Regimeverandering in Rotterdam. Hoe een stadsbestuur zichzelf opnieuw uitvond.*" Amsterdam: Atlas.
- Uitermark, Justus (2007) "Temper de transformatiedrift met bewonersparticipatie" *Stadscahiers* 1, 1, 36-42.
- Uitermark, J. and J.W. Duyvendak (2008) "Civilizing the city: populism and revanchist urbanism in Rotterdam", *Urban Studies* 45(7): 1485-1503.
- Uitermark, J., Duyvendak, J.W. & Kleinhans, R. (2007). "Gentrification as a Governmental Strategy: Social Control and Social Cohesion in Hoogvliet, Rotterdam" *Environment and Planning A*, 39(1), 125-141.
- Van Eijk, G. & Blokland, T. (2007). "Poor people's bridging ties: an exploration of poor people's networks in a poverty neighbourhood and a mixed neighbourhood in Rotterdam, the Netherlands" *Paper for the conference of the European Network for Housing Research, Rotterdam, 25-28, June 2007.*

Andere bronnen:

- Algemeen Dagblad (2000) "*Het grote geld heeft Katendrecht ontdekt*": artikel ontvangen van respondent.
- De Volkskrant (1995) "*Wij willen niet in een kijkkast wonen. Katendrecht maakt zich op voor de zoveelste metamorfose*": website:
http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article660897.ece/Wij_willen_niet_in_een_kijk_kast_wonen_Katendrecht_maakt_zich_op_voor_de_zoveelste_metamorfose;
 geraadpleegd op 15-07-'10.
- DS+V & OBR (2005) Ontwikkelvisie Katendrecht
<http://www.bds.rotterdam.nl/dsresource?objectid=156480&type=org> geraadpleegd op 09-07-'10
- Keicentrum (2007) Rotterdam Oud Zuid Wijkactieplan. <http://www.kei->

---

www.keicentrum.nl/websites/kei/files/KEI2003/Projecten/Rotterdam_Oud_Zuid_wijkactieplan.pdf geraadpleegd op 18-09-'10.

Kei-centrum (2005) Groeibriljanten. Opdrachtgever: Gemeente Rotterdam (ds+V en OBR)
http://www.keicentrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=98
geraadpleegd op 20-10-'10

Kunjijdekaapaan (2010), website: <http://www.kunjijdekaapaan.nl/page/algemeen/leven;>
geraadpleegd op 09-07-'10.

<http://www.vve2ekatendrechtsehaven.nl/Algemeen/Documenten/6%20De%20geschiedenis%20van%20Katendrecht%206%20pag.pdf> geraadpleegd op 09-07-'10

Wono (2007), website: <http://www.wono.nl/pdf/verslag%20expeditie%20Katendrecht.pdf>
geraadpleegd op 09-07-'10.